

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

IANUARIE 2023

magazin istoric

Anul LVII – serie nouă – nr. 1 (670)
ianuarie 2023

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric@gmail.com; mistoric1967@yahoo.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

1 Castelul Eltz este situat în Germania, între Koblenz și Trier. Este și astăzi proprietatea descendenților Casei de Eltz, care l-a locuit începând din secolul al XII-lea. Așa cum arată astăzi, este rezultatul unor construcții succesive. Din 1615 a avut mai multe încăperi încălzite, spre deosebire de majoritatea castelurilor, care aveau doar una sau două încăperi ce beneficiau de un asemenea confort

2 Alexandru Ioan Cuza a fost ales domnitor al Moldovei și Țării Românești, la 5, respectiv 24 ianuarie 1859. A declanșat procesul de unificare instituțională prin înființarea Comisiei Centrale (pentru elaborarea legilor sau a Curții de Casație, dar și prin adoptarea unor acte normative, precum Legea instrucțiunii publice sau Legea rurală. În patrimoniul Muzeului Județean Teleorman se află un portret al domnitorului Unirii realizat de Anton (Tony) Ventzel în anul 1908

3 Portretul lui Omer Pașa, realizat de C.D. Rosenthal în anul 1848, când Omer comanda trupele otomane trimise să înăbușe revoluția din Țara Românească, în cazul în care comisarul extraordinar al Sublimei Porți nu reușea să le readucă sub autoritatea sultanului prin mijloace diplomatice

4 Iancu de Hunedoara s-a numărat printre persoanele din alaiul căpeteniei de akîngii ai lui Evrenosoğlu Ali-beg. Akîngiile erau unități auxiliare de cavalerie de la frontiera Imperiului Otoman, a căror principală misiune era hărțuirea inamicului. Miniatura înfățișează akîngii în acțiune în timpul bătăliei de la Mohács (1526) și provine din *Süleymanname* (Cartea lui Süleyman), scrisă de Fethullah Arifi Çelebi în 1558 și păstrată la Muzeul Palatului Topkapı

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician
IOAN-AUREL POP,
academician
VICTOR SPINEI

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Redactori:
Andrei Oprea,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stănciu

Corectura
Georgeta Apreotesci
Machetare
Monica Șerban

Difuzare
Gheorghiuța Puiu Anghel

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Calea 13 Septembrie nr. 13, mezanin,
camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod
050711, sector 5, Telefon: 021 312 68 77,
0755 290 606

SUMAR

ianuarie

2023

4 Un compromis patriotic

N. IORGA

EXCLUSIVITATE

5 Cum am ajuns din aliații Aliaților, în război cu ei

O analiză a politicii interbelice provenită de la Iuliu Maniu

D. DELETANT

10 Octombrie 1963. Începutul lungului drum către Occident

M.E. IONESCU

15 Martor ocular la Budapesta, în 1956

F. PĂCURARIU

20 Chipul domnului Unirii

Un tablou de Anton Ventzel în patrimoniul Muzeului Județean Teleorman

S. CHEFANI-PĂTRAȘCU

23 „Să trăiești, coane Ioane!”

Generalul Iliescu îi scrie lui Ion I.C. Brătianu

P. OTU

27 Doamna Cârjoaia și râul ei de legendă

S. DUMITRU

INVITAȚIE LA BIBLIOTECA ACADEMIEI

31 Doina Nora Michăilescu, harpista minune

E. TEODORESCU

POVEȘTILE BUCUREȘTIULUI

33 Tipografi și cărți trebuincioase obștii

D. LUPU

EVENIMENT

37 O călăuză în arhitectura clădirilor financiar-bancare

38 Tânărul Iancu deprinde meseria armelor

L. CÎMPEANU

INEDIT

43 Din iadul de la Stalingrad

N. TĂTĂRANU, A. SPÂNU

48 Buickul lui Dej...
din nou pe șine
V.-A. NICOLAE

51 Străini
într-o țară străină
Prăbușirea
Regatului de Ani
D.L. NEAGU

56 Portretul lipsă
Omer Pașa sub penelul
lui C.D. Rosenthal
A.-S. IONESCU

59 Povești
cu vrăjitoare
din Brașov
I. MASTAN

65 O istorie pe lună

**MICROARHIVA
MAGAZIN ISTORIC**

66 La mormântul
„Eroinei de la Jii“
C. PĂIUȘAN-NUICĂ,
D.C. OBREJA

68 Savantul ignorat
Robert Hooke
T. STĂNESCU-
STANCIU

73 O viață strivită
de politică
Maria Spiridonova
F. DOLGHIN

80 Pistolul de poșetă
M. TUDOSĂ

82 Alexandru
Mironescu
și misterul vieții
M. VASILEANU

86 Viața la castel
A. OPREA

**HOOVER
INSTITUTION**

93 V.V. Tilea
îi scrie lui D.F. Howard

RUBRICI

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

77 În București,
acum 50 ani

91 Telex

85; 94; 95
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

O CLIPĂ DE NEASEMĂNATĂ BUCURIE

NICOLAE IORGA

Când se apropie ziua de alegere, țeranii se strânsă în număr mare la barierele Bucureștilor; ei știau că trebuie să meargă în Dealul Mitropoliei, unde are să se săvârșească o alegere de domn, și știau iarăși că acest domn nu trebuie să fie boier din „ciocoimea” urâtă pentru apăsarea agrară, ci dintre oamenii timpului celui nou. [...]

Căimăcămia reacționară luase toate măsurile și, de mai multe ori, țeranii se încăieraseră cu dorobânțimea, îndârjindu-se și mai tare și părând hotărâți la orice. Presiunea consulilor streini, atenția Europei, în adevăr oprită asupra împrejurărilor alegerii din București, împiedeca însă pe șefii Guvernului de a lua alte măsuri decât concentrarea de trupe în curtea Mitropoliei. În aceste împrejurări era să se facă votarea: cu vuietul mulțimii de afară și cu șoaptele intrigilor înlăuntru. [...]

Oprindu-ne iarăși la ce se poate constata prin acte oficiale, la începutul ședinței din 24 [ianuarie], prezidată de mitropolit, om fără însemnătate acum ca și în alte prilejuri, și în lipsa deputaților invalidați în sesiunea precedentă, precum și a unuia care nu fusese invalidat, dar avea motiv să nu fie de față, Barbu Știrbei, fostul domn, care părea că părăsește astfel candidatura sa, se ridică Vasile Boierescu pentru a face o propunere secretă.

Propunerea lui Boierescu de a încheia lupta între candidaturi prin votarea unanimă a domnului Moldovei, desăvârșind astfel pe singura cale cu putință Unirea, cel mai înalt ideal al românilor de dincoace de Carpați pentru acea epocă, trebuie să fi fost cu totul neașteptată, căci ea dădu loc la discuții care țineau un ceas și jumătate. Ele n-au fost rezumate de nimeni, și nimeni dintre contemporani nu s-a gândit a ni spune cu sinceritate ceia ce s-a petrecut în acea memorabilă ședință secretă. [...]

O foaie moldovenească, *Steaua Dunării*, asigură că mulțimea adunată înaintea Mitropoliei păzite de câțiva slujitori, pe când în curtea Palatului Bibescu oastea, foarte puțin dispusă în favoarea fostului domn, stătea gata pentru orice împreju-

rare, văzu ducându-se crucea și evanghelia pentru jurământ în odaia unde deputații stăteau adunați, pregătindu-se pentru ședință publică. Se vor fi îmbrățișat atunci, cum spune acea corespondență, Brătianu cu Iancu Florescu, Rosetti cu juristul și profesorul Brăiloiu, ca și membrii, de multă vreme și furios îndușmăniți, ai familiilor Ghica, Bibescu, Știrbei – cine poate da asigurarea? La întoarcerea în sală se procedă la alegerea comisiunilor și apoi, fără nicio discuție, după un jurământ public, se votă în secret persoana domnului. Șezeci și patru de glasuri se adunară asupra numelui lui Alexandru Ioan I-Iu.

La șapte ceasuri seara, mitropolitul anunță, cu aceeași scurtime, rezultatul. Brătianu, Boierescu și Dimitrie Ghica veniră la tribună pentru a declara deplina adeziune a membrilor Adunării pe cari îi reprezentau; din partea grupului Bibescu – Știrbei nimeni nu făcu o declarație asemănătoare.

Spre seară, o seară tristă și ploioasă, clopotele prinseră a suna, dând poporului vestea cea mare, pe când demonstrațiile se organizau, cu muzică și fapte. Cuza-Vodă primia înștiințarea celei de-a doua alegeri și deci a îndeplinirii actului Unirii. A doua zi chiar, sosia răspunsul telegrafic al domnului, care „primia cu mândrie și recunoștință a fi domn al Țării Românești, precum e domn al Moldovei”. Atunci, cuprinsă de un entuziasm fără păreche, lumea din Iași jucă, fără deosebire de clasă, Hora Unirii, pe locul care păstrează încă în numele său amintirea acestei clipe de neasămănată bucurie.

(Unirea Principatelor – 1859 – povestită românilor cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la întemeierea statului român, Tipografia „Neamul Românesc”, 1909, fragmente)

IULIU MANIU DESPRE POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI INTERBELICE

DENNIS DELETANT

(Profesor emerit, School of Slavonic and East European Studies, University College, London)

Acest document s-a numărat printre cele ale lui Iuliu Maniu aduse la Ankara de soția ministrului Braziliei la București. Au fost lăsate la Ambasada Marii Britanii și în final au ajuns la Alfred Gardyne de Chastelain, Șeful Special Operations Executive din Istanbul, la 17 aprilie 1942, care le-a trimis, cinci zile mai târziu,

Ședință a Ligii Națiunilor, la Geneva

la Londra. Textul a fost publicat în limba în care a fost redactat, franceza, în volumul George Cipăianu, Dennis Deletant, Attila Varga *Attempting the Impossible. Iuliu Maniu, the British and Romania's Predicament during the War (1940 – 1944) – Încercând imposibilul. Iuliu Maniu, britanicii și situația dificilă a României în timpul războiului (1940 – 1944) – Argonaut, Cluj-Napoca, 2019. O versiune în limba engleză am publicat în volumul meu *Romania 1916 – 1941. A political History (România 1916 – 1941. O istorie politică)*, Routledge, 2022. Documentul apare pentru prima oară în versiunea în limba română.*

Presupunând că un român ar fi adormit în 1919 și s-ar fi trezit abia în 1941, ne putem imagina cu ușurință cu câtă surprindere și indignare ar fi descoperit că țara sa, care în 1919 văzuse recunoașterea de către Congresul Aliaților a deciziilor luate de Adunările

Populare de la Alba Iulia, Cernăuți și Chișinău, avea frontierele mutilate și era în război cu Marea Britanie și Statele Unite.

Cu toate acestea, cercetând cu obiectivitate evenimentele care s-au succedat în acești peste 22 de ani și atitudinea adoptată de principalii actori din politica

internațională, ar fi găsit – dacă nu o justificare – cel puțin o explicație pentru situația în care se găsește România în prezent.

O astfel de cercetare trebuie să aibă în vedere:

I. Maniera în care Marile Puteri victorioase au înțeles să organizeze Conferința de Pace

În ciuda asigurărilor date de președintele Woodrow Wilson că Statele Unite vor fi garant al prevederilor Tratatului de Pace de la Versailles...

de la Paris și garanțiile stabilite pentru menținerea noului ordinii politice și teritoriale.

II. Atitudinea lor ulterioară și cea a României.

I. Organizarea păcii în 1919

Marele Război din 1914 – 1919 a fost câștigat grație eforturilor colective ale aproape tuturor țărilor de pe glob contra a două state agresoare: Germania și Austro-Ungaria. A fost deci cât se poate de firesc pentru oamenii de stat din toate Marile Puteri Aliate să se gândească la un organism similar care să asigure pe viitor menținerea păcii. Astfel s-a ajuns la crearea Ligii Națiunilor. Prin articolul 10 al Statutului, care figurează în prima parte a fiecărui Tratat de Pace, statele membre ale Ligii Națiunilor sunt obligate să respecte și să păstreze integritatea teritorială și independența politică a tuturor membrilor Ligii în fața oricărei agresiuni externe. Această obligație este dezvoltată și precizată de articolul 16 al Statutului, care se ocupă de acțiunea colectivă contra unui stat agresor.

Statutul Ligii Națiunilor constituia o garanție puternică pentru statele mai mici privind

prezervarea noului organizări teritoriale stabilite pe baze naționale. Dar România avea dreptul, mai mult decât oricare altă țară, să se încreadă în forța efectivă a acestei garanții. Într-adevăr, i se ceruse să semneze un așa-numit Tratat al Minorităților, care constituia o gravă amenințare la adresa suveranității sale. În cadrul sesiunii din 31 mai 1919, principalul delegat român a subliniat în fața Conferinței rațiunile serioase care îl determinau să refuze semnarea acelui tratat. Președintele Statelor Unite a luat atunci cuvântul, declarând că se ceruse României și altor state să facă acest sacrificiu în schimbul garanțiilor militare oferite de Aliați. În continuare, președintele Wilson a declarat: „Ne străduim să repartizăm teritoriile de o manieră echitabilă, potrivit rasei și caracterului etnic al populației. Pe de altă parte există faptul extrem de important că, odată luate aceste decizii, *Puterile Aliate și Asociate garantează menținerea lor* [subliniat în original – D.D.]... Nu putem face abstracție de faptul că în ultimă analiză *forța navală și militară a Marilor Puteri va fi garanția finală a păcii mondiale*... Toate aceste discuții implică speranța României și, spre exemplu, a Cehoslovaciei și Serbiei, că în

cazul în care una dintre aceste clauze nu este respectată, *Statele Unite vor trimite armata și navele sale pentru a supraveghea executarea ei*”.

Potrivit Statutului Ligii Națiunilor și în egală măsură acestei declarații solemne a principalului delegat al Statelor Unite, România avea dreptul să conteze pe o garanție efectivă a noii reglementări teritoriale din partea Statelor Unite, a Marii Britanii și a Franței.

Tratatele de Pace conțineau încă o altă garanție serioasă, respectiv dezarmarea statelor agresoare. Germania, Ungaria și Bulgaria erau autorizate să păstreze minimul de forțe militare necesare pentru asigurarea ordinii interne. Prin urmare, ele nu ar mai fi avut posibilitatea să desfășoare alte agresiuni.

România obținea indirect și o a treia garanție. În schimbul faptului că renunțase la anexarea

... Senatul american a refuzat să ratifice Tratatul; caricatură din presa vremii care îl arată pe Unchiul Sam împiedicat să se urce pe Corabia păcii, Liga Națiunilor

*Imagine
de la
semnarea
armistiului
de la
Mudania...*

malului stâng al Rinului, Franța primea de la Marea Britanie și Statele Unite o garanție specială, complementară Statutului Ligii Națiunilor, sub forma unor angajamente de asistență contra oricărei agresiuni și o asigurare formală că orice violare a Tratatului de la Versailles va fi considerată de Marea Britanie și de Statele Unite ca un act ostil îndreptat contra lor. Cum Franța devenea în acest fel mai puternică și era, în același timp, puterea europeană pe care România putea conta în cea mai mare măsură, această garanție specială anglo-americană reprezenta o contribuție importantă la securitatea României.

Așadar, putem constata că România putea conta pe următoarele garanții pentru asigurarea securității și frontierelor sale:

a) Organizarea asistenței mutuale pe baza Statutului Ligii Națiunilor.

b) dezarmarea statelor agresoare.

c) garanția specială acordată de anglo-americani Franței.

Acestea erau garanții puternice. Dar ele aveau valoare doar în măsura în care marile puteri victorioase, în special Statele Unite, Marea Britanie și Franța, cu marile lor resurse economice și militare, erau dispuse să le pună în aplicare. În același timp, era nevoie ca statele mai mici, precum România, Iugoslavia, Polonia, să lucreze împreună cu marile puteri pentru păstrarea ordinii politice și teritoriale stabilite la Paris.

II. Atitudinea ulterioară a Marilor Puteri și cea a României.

În evoluția situației din Europa, din 1919 până în prezent, trebuie evidențiate trei faze principale.

A. De la Conferința de Pace până la ascensiunea la putere a național-socialismului în Germania.

B. Din 1933 până la decretul care stabilea protectoratul german asupra Boemiei și Moraviei.

C. Perioada de după 15 martie 1939.

A. Perioada de la Conferința de Pace până la venirea la putere a național-socialismului.

Pentru această perioadă este relevant să reamintim:

1. Adoptarea unei politici izolaționiste de Statele Unite.

La 19 noiembrie 1919, Senatul S.U.A. a refuzat să ratifice Tratatul de la Versailles. Din acea clipă, participarea Statelor Unite la mecanismul de securitate colectivă al Ligii Națiunilor a încetat, așa cum a încetat și garanția mutuală de asistență anglo-americană și franceză. La alegerile prezidențiale din 1920, candidatul republican, care se pronunța contra oricărei colaborări cu statele Europei continentale, a triumfat cu o majoritate de șapte milioane de voturi. Pentru o lungă perioadă, singurul aspect de care Statele Unite s-au preocupat în relațiile cu fostele state aliate din Europa continentală a fost insistența cu care au cerut reglementarea datoriilor lor de război.

2. Revizuirea Tratatului de la Sèvres.

În conformitate cu Tratatul încheiat de Puterile Aliate cu Turcia la Sèvres, la 10 august 1920, s-a stabilit un regim privind internaționalizarea Strâmtoarelor, regim care asigura în fapt controlul efectiv al Marii

*... și alta
de la semnarea
Tratatului
de la Lausanne*

Ramsay Macdonald

Britanii în regiune, ca fiind singura putere care dispunea de suficiente forțe navale pentru a asigura libertatea de navigație. Din evidente rațiuni politice și economice, acest regim convenea pe deplin României. Dar în urma trezirii naționalismului turc în vremea lui Mustafa Kemal și a înfrângerilor suferite de armata greacă în Asia Mică, turcii au ajuns în vecinătatea Strâmțorilor cu o armată puternică în toamna lui 1922. O intervenție militară a Marii Britanii și a Franței ar fi putut asigura păstrarea Tratatului de la Sèvres. Din nefericire, s-a produs în acel moment una dintre primele divergențe între Franța și Marea Britanie. Guvernul francez, care îi ajutase în secret pe turci contra grecilor, nu a fost dispus să oprească cu forța armelor avansarea trupelor lui Mustafa Kemal. Pe de altă parte, ca urmare a demobilizării chiar de a doua zi după ce se opriseră ostilitățile pe frontul francez al Primului Război Mondial, Marea Britanie mai dispunea doar de forțe reduse în zona Strâmțorilor. Decis de la început să reziste, Guvernul britanic a făcut apel la o colaborare militară cu

România. În ciuda atitudinii negative a Guvernului francez, Guvernul român a acceptat să trimită, dacă era nevoie, trupe pentru a lupta alături de britanici în Strâmțori.

Între timp, s-a ajuns la o înțelegere cu turcii, consacrată prin convenția de armistițiu de la Mudania și ulterior prin Tratatul de la Lausanne, care l-a înlocuit pe cel de la Sèvres.

Abolirea Tratatului de la Sèvres a reprezentat prima breșă în edificiul construit la Paris. S-a demonstrat de o manieră clară că păstrarea ordinii politice și teritoriale europene nu poate fi concepută fără o perfectă colaborare franco-britanică și în lipsa unor suficiente forțe militare cu care să se poată organiza rezistența contra statelor revizioniste. Prin atitudinea sa, prin răspunsul pozitiv dat cererii formulate de Guvernul britanic, Guvernul român și-a demonstrat fără ezitare dorința de a lupta pentru menținerea tratatelor de pace și de a-și da tot concursul pentru asigurarea funcționării mecanismului de securitate colectivă.

3. Proiectele elaborate de

Édouard Herriot

Liga Națiunilor pentru organizarea asistenței mutuale.

Un alt dezacord franco-britanic a agravat profund situația politică în anii de după război. Este vorba despre atitudinea adoptată de fiecare dintre marile puteri privind problema organizării securității colective.

La cea de a treia întrunire a Adunării Ligii Națiunilor din septembrie 1923 s-a elaborat un Tratat de asistență mutuală, care putea fi considerat ca o reglementare privind aplicarea Statutului Ligii Națiunilor, pentru că preciza obligațiile privind

Aristide Briand și Austen Chamberlain, la Paris

Carte poștală emisă cu prilejul Conferinței de la Locarno

ajutorul militar în favoarea unui stat care era victima unei agresiuni militare. Se organiza astfel întregul mecanism al securității colective. Acest proiect, care a fost sprijinit cu căldură de Franța, România, Polonia, Iugoslavia și Cehoslovacia, a fost respins de Guvernul britanic condus de Ramsay Macdonald. Adoptând o astfel de atitudine față de o încercare de a organiza asistență reciprocă contra agresiunii, guvernul de la Londra ataca chiar principiul pe care Statutul Ligii Națiunilor se baza.

In căutarea unui principiu care să întrunească adeziunea Marii Britanii, Adunarea Ligii Națiunilor din 1924, la propunerea premierului Franței, Herriot, a redactat un proiect de Protocol pentru rezolvarea pașnică a disputelor internaționale. Acest proiect stabilea principiul arbitrajului obligatoriu și modalitățile de desemnare a agresorului, completând astfel Statutul și facilitând acțiunea Consiliului Ligii Națiunilor în cazul unui diferend internațional sau al unei agresiuni. Deși obligația de a furniza asistență

mutuală reieșea doar implicit din acest nou proiect, a fost respins în urma declarațiilor făcute la sesiunea Consiliului Ligii Națiunilor din martie 1925 de Austen Chamberlain, care a declarat că Guvernul britanic nu îl putea accepta. Proiectul Protocolului pentru rezolvarea pașnică a disputelor internaționale, la fel ca și cel al Tratatului de Asistență Mutuală au primit întregul sprijin al Guvernului român.

4. Pactul de la Locarno.

La 25 octombrie 1925, Marea Britanie, Franța, Belgia și Germania au semnat un tratat la Locarno prin care garantau inviolabilitatea frontierelor dintre Belgia și Germania, respectiv Franța și Germania, cât și menținerea zonei demilitarizate Renania. Acest acord constituia un pas important, căci Marea Britanie consimțea să își asume obligații formale de asistență în favoarea Franței și a Belgiei și astfel se asigura un sprijin militar pentru menținerea zonei demilitarizate Renania.

România a salutat cu bucurie o astfel de contribuție la secu-

ritatea Franței. Totuși, această bucurie era incompletă atâta vreme cât obligațiile asumate de Marea Britanie erau limitate și nu mergeau dincolo de Rin.

Pactul semnat la Locarno însemna pentru România și țările vecine aliate că decizia Angliei era să nu garanteze alte frontiere decât cele ale Franței și Belgiei. Din acest punct de vedere, Pactul de la Locarno a marcat o interpretare restrictivă din partea Marii Britanii a obligațiilor rezultate din Statutul Ligii Națiunilor.

5. Pactele regionale.

În ceea ce le privește, România, Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia au format în 1920 și 1921 Mica Înțelegere, un organism de asistență mutuală menit să contracareze o eventuală agresiune ungară. [Polonia nu a făcut parte din Mica Înțelegere – D.D.] Prin tratatul încheiat între România și Polonia în 1921, cele două state se angajau să își acorde ajutor reciproc în cazul unei agresiuni sovietice. Aceste acorduri regionale erau încheiate în spiritul Statutului Ligii Națiunilor și erau menite să consolideze securitatea generală prin organizarea unei securități regionale.

Totuși, această importantă contribuție la cauza păcii nu a fost pe deplin înțeleasă în Marea Britanie. Opinia publică, presa, cercurile oficiale și-au manifestat adesea indiferența, uneori chiar o anumită suspiciune față de asemenea acorduri regionale și de tratatele politice pe care Franța le-a încheiat succesiv cu Polonia, Cehoslovacia, România și Iugoslavia.

(Va urma)

După ce în prima parte, publicată în nr. 12/2022, ați putut afla care este stadiul „controversei” istoriografice, iată și documentele care îi pun capăt.

ROMÂNIA „TRECE RUBICONUL”, CĂTRE OCCIDENT

Dr. MIHAIL E. IONESCU

În dosarul atât de important pentru istoriografia română aici discutat, două documente făcute publice în august 2018, privind planificarea nucleară de război a S.U.A. în anii 1963 – 1965, sunt foarte importante și permit desprinderea unei concluzii în ce privește demersul Bucureștilor la Washington, din octombrie 1963.

Paranteză lămuritoare este necesară în ce privește planificarea nucleară de război americană în timpul erei bipolare. Importanța colosală a problematicii – la urma urmei este la mijloc nu doar securitatea S.U.A., cât dăinuirea planetei în condițiile unui război atotcuprinzător nuclear – face ca acest proces de planificare să fie unul extrem de detaliat, documentul final fiind supus aprobării

Ministrul român de Externe Corneliu Mănescu este condus la aeroport de ministrul adjunct Vasile Gliga și de șeful Protocolului, Vasile Șandru

prezidențiale la fiecare patru ani, iar schimbările în cadrul lui fac obiectul unei atente și deloc grăbite dezbateri a factorilor implicați. Planul de acțiune nuclear în caz de război, numit „Single Integrated Operational Plan (SIOP), era/este elaborat în cadrul Statului Major Întrunit al S.U.A., anume de Joint Strategic Planning Staff, cunoscut istoriografic ca „mașina apocalipsei” (*doomsday machine*). Statele deținătoare de arsenale nucleare își țin strict secrete pentru o perioadă îndelungată documentele de planificare în domeniu, pentru că ele detaliază comportamentul

într-un eventual război, de la concepția de ansamblu, țintele de distrus la prezumtivii inamici – totul cu precizie nominalizat –, pierderile materiale și umane care se prognozează că se vor produce taberei opuse, dislocarea propriilor forțe convenționale și strategice (atomice) etc. Este o procedură la care este de presupus că au aderat toate statele deținătoare de focuase atomice, iar superputerile epocii au deținut și încă au un monopol și în acest domeniu. Vorbim aici despre faptul că, după criza rachetelor din Cuba din 1962, cele două superputeri au realizat imperativul

unei transparențe reciproce minime privind propriile arsenale și s-au angajat într-un dialog de limitare și apoi de reducere a armamentelor strategice, primul tratat fiind semnat în 1972 (SALT), iar ultimul (START 3) datând din 2010, în vigoare până în 2026. În consecință, există un contact permanent în domeniu și inspecții reciproce pe teren pentru verificarea aplicării riguroase a înțelegerilor. În ce privește proliferarea armamentelor strategice, cele două superputeri au reușit să concretizeze în 1968 un tratat internațional în domeniu, și azi în ființă, prin care, în afara statelor din sistem care aveau – cei cinci membri cu drept de veto ai Consiliului de Securitate O.N.U. – sau au reușit ulterior să dobândească în secret arma nucleară – Israel, India, Pakistan –, cele care intenționează să le urmeze exemplul – Africa de Sud (obligată să renunțe), Iran (aspirantă), Coreea de Nord (cu statut nerecunoscut de putere nucleară) – sunt supuse sancțiunilor sau altui gen de restricții pentru a le determina să abandoneze înarmarea atomică.

Cel puțin până în 1968, data limită superioară pe care cele două documente publicate o menționează, se cunosc etapele parcurse în planificarea nucleară a S.U.A. în cazul unui război, organisme implicate, documentele de planificare (denumire și succesiune), precum și procesul de elaborare până la semnătura președintelui. Ceea ce se cuvine menționat și are relevanță pentru motivația apariției României în aceste documente în 1964 (posibil încă din 1963) este că, în contextul procesului decizional se face referire, între altele, la conceptele de „flexibili-

*Secretarul
de Stat
Dean Rusk,
liderul sovietic
Nikita Hrușciov
și președintele
american
John F. Kennedy*

tate“ și „suspendare“ (*withhold*) în planificarea de război nuclear. Adică la acceptarea schimbărilor intervenite în opțiunile politice de ansamblu pentru purtarea războiului (asupra căror state se aplică loviturile nucleare, care dintre ele sunt „suspendate“ ca ținte ale atacului, posibilitatea operațională de a utiliza forțele strategice astfel eliberate etc.), inclusiv uniformizarea limbajului folosit în documentele de planificare. Aceste documente erau trimise, în măsura coordonării operaționale de ansamblu, unui număr însemnat de comandamente răspândite pe întreaga planetă, adică acolo unde sunt dislocate armamentele strategice sau la bazele aeriene și navale unde sunt platformele de lansare a loviturilor nucleare (bombardiere, submarine).

Cel dintâi document este datat 23 martie 1964 și este intitulat „Lista de chestiuni care trebuie rezolvate ca urmare a reuniunii șefilor de stat major (Joint Chiefs of Staff, JCS) cu președintele [Lyndon Johnson – *n.n.*] din ziua de 4 martie 1964“. Documentul înserează la punctul 10 răspunsul expres la întrebarea care este

„definiția Sino-Soviet“ cu care se operează în documentație ca fiind: „În mod esențial, definiția [care – *n.n.*] include toate națiunile și sateliții sino-sovietici, dar nu Iugoslavia“. Așadar, Iugoslavia era exclusă dintre țările țintă ale loviturilor nucleare americane. În același document se mai precizează că președintele are nevoie de studii ajutoare privind „documentul nuclear pentru Canada“ pentru a fi comunicat la Ottawa, „fie de la guvern la guvern, fie premierului“. Se înțelege astfel că planificarea nucleară la Pentagon includea statul nord-american vecin, care trebuia informat în linii mari pentru a răspunde preocupărilor acestuia privind acțiunea sovietică împotriva S.U.A., ale cărei consecințe (radiații, în primul rând, dar și eventuale ținte militare canadiene) nu puteau fi evitate, dată fiind vecinătatea geografică.

Așa cum reiese din alte documente publicate și din literatura bogată a subiectului, în timpul administrației Dwight Eisenhower, S.U.A. urma să atace nuclear nediscriminatoriu nu doar Rusia Sovietică și „China roșie“, ci și toți aliații/sateliții

**Corneliu Mănescu i-a spus secretarului de Stat Dean Rusk
că sovieticii nu au consultat România
în timpul crizei rachetelor din Cuba și că sovieticii
nu au desfășurat arme nucleare în România.
Ca răspuns, Rusk i-a asigurat pe Mănescu
că planificarea militară a S.U.A. va ține cont de asta**

acestora cu lovituri asupra unor ținte precis nominalizate, astfel încât să se obțină o posibilitate de „anihilare ca societăți viabile” a acestora în proporție de circa 90%. Odată cu instalarea administrației John Kennedy în 1960 și, mai ales, după criza cubaneză, în procesul complex al planificării au intervenit noutăți, care mergeau în direcția înlocuirii doctrinei „represaliilor masive”, rămasă constantă în perioada Eisenhower. Procesul era deja inițiat din 1962 de șeful Apărării americane, Robert McNamara, iar unii experți consideră că noua doctrină a fost testată în criza cubaneză, primind numele de „distrugerea reciproc asigurată” (MAD, adică *Mutual Assured Destruction*). În esență, este

vorba despre faptul că după o primă lovitură sovietică, S.U.A. dispuneau de capacități să replice și să aplice inamicului „distrugerea asigurată”. În fond, MAD era o descurajare nucleară reciprocă, inițiatorul războiului, actor rațional, având a înțelege că apăsarea pe buton este și propria sa nimicire și astfel să se abțină de la o „primă lovitură” nucleară.

Chiar dacă unii consideră această nouă doctrină, MAD, ca fiind introdusă în practica strategică a S.U.A. încă din 1962 – 1963, documentul al doilea la care facem referire demonstrează că nu astfel s-au petrecut lucrurile, mai mult, cel puțin planificarea pentru SIOP 1965 era făcută tot în spiritul vechii doctrine, a „represaliilor ma-

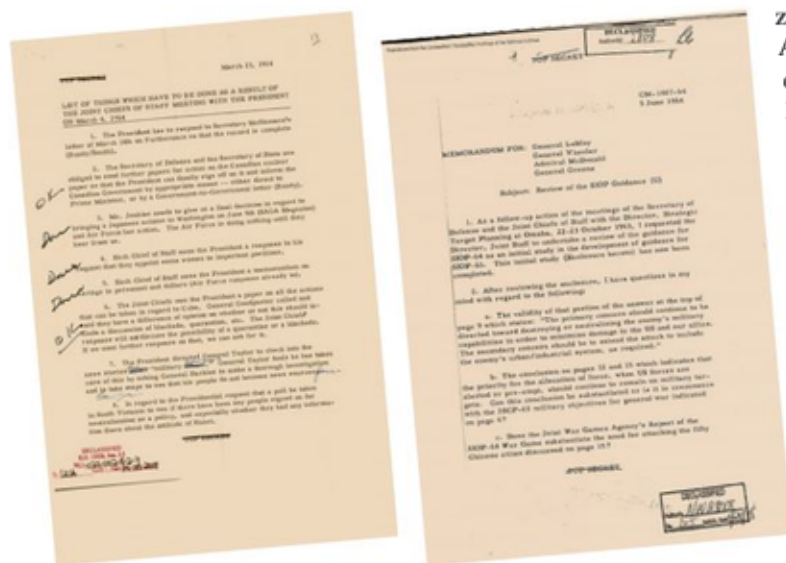
sive”, iar până acum, după știința noastră, nu s-au făcut publice alte documente de planificare de tip SIOP pentru 1965 sau următorii ani. Că așa stau lucrurile o demonstrează nu atât faptul că s-a cerut clarificarea, pentru 1965, a „definiției Sino-Sovietic”, cum am văzut mai sus, dar și faptul că documentul mai adaugă pe lista de ținte de lovit în „China roșie” încă 30 de orașe.

Acest al doilea document făcut public în august 2018 este un „Memorandum. Subject: Review of the SIOP Guidance” (Memorandum. Subiect: revizuirea îndrumărilor pentru elaborarea SIOP) și era destinat șefilor statelor majore ale celor patru categorii de forțe armate americane (armata terestră, aviația, flota și infanteria marină), fiind semnat de generalul Maxwell D. Taylor, șeful JCS. Documentul poartă data 5 iunie 1964.

În adresa de expediere a Memorandumului către șefii de arme subordonați, generalul Taylor reconstituea întregul parcurs de planificare până la acest ghid pentru SIOP 1965: „Ca rezultat al reuniunilor secretarului Apărării și șefilor de stat major cu directorul «Strategic Target Planning» la Omaha, 22 – 23 octombrie 1963, am solicitat directorului JCS să întreprindă o revizuire a evaluării pentru SIOP 64 ca studiu inițial în elaborarea propunerilor pentru SIOP 65. Acest studiu inițial a fost efectuat și este anexat”. Așadar, documentul este inițiat încă din 23 octombrie 1963, ceea ce este ulterior întâlnirii Mănescu – Rusk.

În partea sa finală este listată ultima dintre cele

Pagini din documentele citate

*Președintele
Kennedy
cu generalii
Maxwell Taylor
(stânga)
și
Earle G. Wheeler*

12 întrebări ridicate pe parcurs (înscrisă la sectorul „flexibilități”), precum și răspunsul planificatorilor:

„ÎNTREBARE: Analizați problemele operaționale în cauză și procedurile de executare a suspendării țării. Există capacitatea de a suspenda toate atacurile din Albania, Bulgaria și România?

RĂSPUNS: Pentru a oferi o flexibilitate deplină de răspuns la spectrul larg de circumstanțe în care războiul poate fi început, trebuie să existe capacitatea de a suspenda atacurile împotriva sateliților sovietici (fie individual, fie colectiv). Procedurile operaționale de suspendare sunt direct legate de procedurile de implementare; adică forțele sunt direcționate să efectueze sau să suspende loviturile repartizate. Indiferent de mecanica procedurii de planificare, procedura operațională rămâne în esență aceeași. În prezent, există o capacitate de a suspenda toate atacurile în toate țările pentru care există o astfel de cerință, inclusiv Albania, Bulgaria și România.“

Documentul aici reprodus este excepțional de important pentru tranșarea controverselor generate de întâlnirea Mănescu – Rusk din 4 octombrie 1963. Întâi de toate, indiferent de cele relatate de

românii prezenți la întâlnire (C. Mănescu, M. Malița) sau de Raymond Garthoff, și el martor, două concluzii sunt cu mare probabilitate adevărate. Cea dintâi este că Mănescu a avut mandat din partea lui Dej ce să transmită interlocutorului, dacă nu cumva a remis chiar scrisoarea personală a acestuia către președintele John Kennedy (poate datată 30 septembrie, cum scrie în alt text Garthoff; de aici probabil consecvența sa privind data întâlnirii șefilor diplomațiilor celor două state: o dată 4 octombrie, altă dată 30 septembrie). Secunda concluzie: spusele lui Mănescu adresate lui Rusk nu făceau decât să comenteze și întărească afirmațiile (dar nu toate) din scrisoarea Dej (poate atunci remisă sau poate deja în posesia Washingtonului), între care una neobișnuită – inspecțiile la fața

locului pentru a proba inexistența armelor nucleare în România – nu a fost intenționat menționată poate pentru că românii de față nu cunoșteau integral conținutul scrisorii (explicația faptului pentru care Malița nu-l relatează). Este de admis din documentația și memorialistica cunoscute că laboratorul deciziei lui Dej, extrem de restrâns, mai includea, în acest caz, în mod sigur pe Ion Gheorghe Maurer și, cu mare probabilitate, pe Corneliu Mănescu. Probabil, doar Dej și Mănescu (și Maurer) – sau varianta 2: doar Dej și Maurer cunoșteau conținutul scrisorii, iar Mănescu a evitat în relatarea sa din 2001 să-l facă public (ar fi prea mult să admitem că nici Mănescu nu știa întregul conținut al scrisorii lui Dej) sau, neștiindu-l, trebuie să admitem că scrisoarea a fost finalizată de Dej doar cu Maurer. Sovieticii în epocă erau profund nemulțumiți de influența lui Maurer asupra lui Dej (așa cum relatează Hrușciiov în memorii).

Editorii NSA au comentat, bineînțeles, acele documente și s-au oprit asupra „suspendărilor” menționate anterior prevăzute în ghidul SIOP 1965. Acele trei țări menționate pentru suspendare nu puteau să nu le atragă atenția, mai ales că altele – între care, foarte

*Ion Gheorghe
Maurer
(primul
din dreapta)
și Gheorghe
Gheorghiu Dej
la un meci
de fotbal,
în 1945*

*(Fototeca online
a comunismului
românesc,
cota 187/1945)*

important, Polonia – nu se găseau pe listă. Iată referința integrală a editorilor: „SIOP-ul actual a oferit «o capacitate selectivă de a suspenda... toate loviturile împotriva Chinei Roșii și a sateliților săi și împotriva sateliților blocului sovietic, fie individual, fie colectiv». Astfel, ca răspuns la o întrebare, raportul a citat «capacitatea existentă de a suspenda atacurile în toate țările pentru care există o astfel de cerință, inclusiv Albania, Bulgaria și România». Raportul nu a explicat de ce acele trei țări erau eligibile pentru suspendare (dar nu, de exemplu, Polonia). Având în vedere legăturile strânse ale Albaniei cu China, este posibil ca guvernul să-și fi dorit capacitatea de a suspenda Albania ca țintă dacă ar fi suspendat și atacurile împotriva aliatului acesteia, China. Mai mult, serviciile de informații americane erau conștiente că relațiile sovieto-române erau agitate. De fapt, în toamna anului 1963, ministrul de Externe Corneliu Mănescu i-a spus secretarului de Stat Dean Rusk că sovieticii nu au consultat România în timpul crizei rachetelor din Cuba și că sovieticii nu au desfășurat arme nucleare în România. Ca răspuns, Rusk l-a asigurat pe Mănescu că planificarea militară a S.U.A. va ține cont de asta [...] De ce a fost inclusă Bulgaria este departe de a fi clar, deoarece era atât de strâns aliniată cu Uniunea Sovietică.”

Asupra comentariului citat mai sus al editorilor documentelor este de făcut o observație. Anume, că nu trebuie exclusă – credem noi – nici ipoteza că, dat fiind caracterul de secret absolut al demersului românesc, țările listate alături de România, cu deosebire Bulgaria, să fi fost

introduse intenționat pentru a proteja de repercusiuni Bucureștii. Cum este menționat în istoriografie (Larry Watts), o astfel de informație ajunsă la Moscova – Războiul Rece este plin de astfel de episoade ale înfruntării pe frontul secret, cu spioni și trădări spectaculoase ale propriei tabere – se putea solda chiar cu o invazie militară sovietică în România.

Cele două documente americane mai sus citate permit câteva concluzii finale la dosarul „controversei” istoriografice, cum a numit-o Florin Constantiniu în 2011:

Prin scrisoarea lui Dej către John Kennedy, din toamna anului 1963, România alegea o cale proprie în cursul Războiului Rece. Această nouă cale, întărită prin Declarația din aprilie 1964, unde deloc întâmplător se evidențiază o poziționare a Bucureștilor la jumătatea drumului între U.R.S.S. și China, aflate în conflict, nu putea să nu fie apreciată la Washington, unde inamicul „Sino-Sovietic” era reconsiderat în planificarea nucleară. Astfel, România revenea, în condiții cu totul neobișnuite și într-un cadru original, în consens cu realitățile contemporane ale ordinii globale, pe orbita orientării tradiționale către Vest (prioritatea fiind acordată S.U.A., nu unei puteri europene), opusă Estului sovietic hegemonic.

Cursul nou al Bucureștilor a fost consolidat, în evaluarea Washingtonului, odată cu eliberarea deținuților politici din România în iulie 1964, care – așa cum susțin unii foști deținuți politici – ar fi fost inițiată la solicitare americană, ca dovadă de consecvență în schimbarea politică asumată.

Caracterul extrem de com-

plex al planificării militare nucleare americane (o mașinărie uriașă despre care și azi nu se știu prea multe lucruri) a făcut ca, de pildă, abia în 1969, după venirea lui Nixon la Casa Albă, SIOP 1969 să suspende loviturile nucleare asupra Chinei în cazul unui război cu Rusia Sovietică (chestiune inițiată sub acest aspect, dar nu decisă încă pentru SIOP 1965). Este de presupus, cu mare probabilitate, ca și în cazul României decizia de suspendare a loviturilor nucleare să fi fost similară.

A lte evenimente care au consolidat evaluarea americană a politicii de reorientare către Vest a Bucureștilor au fost: vizita lui Richard Nixon, viitorul președinte, la București în vara anului 1967; atitudinea de condamnare a invaziei sovietice în Cehoslovacia, în august 1968, care a determinat intervenția directă a președintelui S.U.A., Lyndon Johnson, că în cazul invadării României S.U.A. vor reacționa; înscrierea Bucureștilor într-un canal secret al S.U.A. de comunicare cu Beijingul în vara și toamna anului 1969, când relațiile chino-sovietice se apropiau de război deschis; acordarea de S.U.A. a clauzei națiunii celei mai favorizate etc. Ele au cimentat încrederea pe termen lung a Washingtonului în politica de „aliat” disident (*maverick*) a Bucureștilor.

„Schimbarea de axă” a României a fost oficializată prin documentul emis la cel mai înalt nivel al conducerii statale în septembrie-octombrie 1963, prin comunicările făcute, oral (întâlnirea Mănescu – Rusk din 4 octombrie) și scris (scrisoarea lui Dej către președintele Kennedy). ■

Martor al crimelor comise pe străzile Budapestei, autorul își pune întrebarea de ce s-au petrecut și mai ales cum s-au petrecut. Și oferă și un răspuns, susținut peste ani de dovezile ieșite la iveală după 1989 (Magazin istoric, 11 – 12/2022).

MARTOR OCULAR LA OPERAȚIUNEA „VIFORUL”

● Acolo unde operau trupele sovietice, nu existau hoheri ● Efect colateral al discursului de condamnare a crimelor lui Stalin ● Episoade stranii ale revoluției ungare ● De ce au murit de cancer militari români dintr-un comisariat al Timișoarei

FRANCISC PĂCURARIU

Am pornit înapoi, spre ambasadă. Străzile erau marcate de luptele violente din ultimele zile. Aparent, răsculații folosiseră tramvaie și autobuze drept baricade. E impresionant să vezi un tramvai călcat de tanc. Dar luptele încetaseră, iar armata sovietică mai ocupa doar un mic pe-

Pe străzile Budapestei

rimetru, în jurul Ambasadei U.R.S.S., care fusese evacuată. Patru sau cinci blindate mari erau pitite pe străzile laterale. În piață, oamenii demonstrau, scandau, huiduiiau, agitați lozinci. Când oamenii se apropiau prea mult de gardul ambasadei, tanchiștii sovietici porneau motoarele și veneau în piață, în fața clădirii, printr-o mișcare de clește. E groaznic să mori călcat de tanc – la câte pete de sânge încheșat erau pe caldarâm, se pare că locuitorii învățaseră lecția. Oamenii se retrăgeau, mai apoi se retrăgeau și blindatele. După un sfert de oră, mulțimea iar se apropia de grilaj, iar veneau tancurile, iar dădeau înapoi. Am privit acest „dans” vreme de aproape un ceas – o singură dată a fost nevoie să se tragă o rafală pe deasupra mulțimii, și aceea scurtă. Deci în ansamblu, mulțimea nu era foarte violentă. Atunci, de unde valul de spânzurări, devastări și alte atrocități?

Sunt multe întrebări legate de acele zile. În meseria de diplomat, trebuie să înveți că ceea ce vezi nu este neapărat ceea ce se întâmplă de fapt. Se spunea că armata trecuse de partea răsculaților.

Cu ochii mei am văzut camioane ale armatei ungare, conduse de militari în uniformă, aducând arme ușoare și muniție răsculaților. Dacă aveau armata de partea lor, cum se face că răsculații n-au pus mâna pe ar-

mament greu? Că dacă ar fi fost vorba de „35.000 de horthyști“, oameni cu experiența frontului, s-ar fi lăsat cu luptă aprigă. Versiunea oficială grăiește că prădaseră stocurile de mobilizare ale armatei „populare“

In suburbiile Budapestei, la Tököl, fuseseră construite noi spații pentru Regimentele de Artilerie de Gardă 407 (din cadrul Diviziei 2 Mecanizată de Gardă) și 1.043 (din Divizia 17 Mecanizată de Gardă). La nivelul celor două regimente s-au constituit câte trei batalioane a două lansatoare KS-7 destinate rachetelor de croazieră de tip Raduga KFR-Y „Kometa“, a căror producție începuse din 1953. Era o reacție simetrică la faptul că, tot din 1953, NATO „nuclearizase“ dispozitivele sale defensive din Europa.

A fost de asemenea construit un așa-numit „Obiectiv Special“: o „bază de stocare de front“, în a cărei sală de depozitare au început să sosească focoasele nucleare

*Turnul
de control
al
aerodromului
Tököl*

tactice RDS-4M (12 – 14 kt). În final ar fi trebuit să fie 36 (câte trei pentru fiecare lansator). Greu de spus câte sosiseră deja! Fiind destinate primei salve, ogivele erau în „starea de pregătire nr. 5“: cu „pachetul de fizică“ (masa fisionabilă) montat, dar stocat separat de racheta de croazieră.

Amplasarea lor la Tököl nu a fost o decizie bine cumpănită: aeroportul era bază aeriană mixtă, folosită de sovietici și de armata ungară. Drept urmare, odată cu primele incidente, baza Tököl a fost transformată într-o adevărată fortăreață, unde au fost relocalate ulterior Ambasada U.R.S.S. și Comandamentul „Corpului Special“.

De fapt, nu exista riscul ca armele nucleare

să fie folosite neautorizat. RDS-4M era un focos relativ primitiv, neavând un cod de lansare – chiar și pe armele nucleare americane, acest tip de siguranță a început să fie montat abia în septembrie 1962. O declanșare la sol era exclusă: focosul nu poate fi detonat cât timp nu e montat pe racheta de croazieră și lansat pe o traiectorie programată, activarea având loc la 10 – 20 km de țintă și 400 m altitudine.

Dar Nagy Imre a anunțat, la 1 noiembrie, într-un discurs radiodifuzat, că Ungaria iese din Tratatul de la Varșovia. Brusc toate aceste măsuri de siguranță nu au mai fost de ajuns. Nagy putea chema NATO în țară, caz în care armele ar fi căzut în mâna americanilor! Drept urmare, la câteva minute după discursul lui Nagy Imre, a sunat alarma în orașul Novograd-Volînski, la Regimentul 381 Gardă, o unitate specială Spetsnaz. Avioane IL-12D au decolat, cu direcția Tököl. Imediat ce au ajuns, trei batalioane de parașutiști au ocupat discret cazărmiile și hangarele „speciale“, iar o companie de geniu (60 de militari), întărită cu un pluton de protecție radiologică (16 militari), s-a îndreptat direct spre sala de depozitare și a început să aducă ogivele în „starea nr. 6“: cu „pachetul de fizică“ demontat și stocat separat. Treaba a fost gata abia la 3 noiembrie 1956, deci cu o zi înainte de atacul generalizat asupra Budapestei. Între timp, „contrarevoluționarii“ comiteau excesele știute, oferind justificări represiunii.

Îndată ce i s-a raportat că armele sunt demontate, mareșalul Jukov a alarmat și Regimentul 108 Desant (tot o unitate Spetsnaz) din Regiunea Militară Bielorusă. Alți peste 1.000 de desanțiști au ajuns pe aeroportul Tököl. Deîndată ce s-au văzut pe pistă, au atacat și distrus cele șase baterii ungare de artilerie anti-aeriană care protejau baza. Ar fi fost foarte neplăcut ca un IL-12D cu arme nucleare la bord să fie doborât de vreun pifan

ungare, că luaseră de acolo chiar și uniforme vătuite, dar abia aveau câteva grenade. N-am văzut decât unul sau două tunuri antitanc, la Cinema „Corvinus”. Era surprinzătoare acea lipsă acută de armament antitanc.

Ca și cum armata ungară ar fi pactizat controlat, parțial, cu răsculații. Da, era alt element straniu, alături de echipele de hoheri...

În singurul loc din Capitală unde continuau confruntările

cu sovieticii, oamenii cu pălării vânătoarești și funii în bandulieră nu erau de văzut. Drept e că aveau alte treburi la acea oră: practic toate sediile de partid fuseseră cucerite de răsculați. Activiștii erau scoși afară și

maghiar. În aceeași noapte, ogivele au luat drumul Gearmatei. După ce armele au ajuns la Timișoara, s-a dat ordinul de atac asupra Budapestei.

Ce ar fi putut afla militarii NATO, capturând aceste arme? Unii zic că asta le-ar fi permis să analizeze structura cristalină a amestecului uraniu-plutoniu folosit, pentru a evalua eficiența reacției nucleare – erau în fond primele arme tactice realizate de sovietici. E sigur că un asemenea focos valora, pentru americani, greutatea sa în... platină. La începutul anilor '70, CIA a cheltuit echivalentul a patru miliarde de dolari actuali pentru a recupera de pe fundul Pacificului două torpile T5, cu focoase nucleare RDS-9 (5 kt) din epava submarinului sovietic K-129. Proiectat în 1953 și intrat în dotare în 1958, focosul tactic RDS-9 e din aceeași generație cu RDS-4M.

Militarii sovietici aveau motive întemeiate să se teamă de capacitățile informative ale Occidentului. Intervenția din 1956 a dat prilej multor „incidente”, dintre care cel mai faimos este dărâmarea gardului Ambasadei Britanice de la Budapesta de către un tanc sovietic T-54A, capturat de insurgenți. La acea dată, era tehnică blindată de ultimă generație, strict secretă. Până să-l recupereze proprietarii, atașatura militară britanică a avut vreme să evalueze tunul D-10TG, de 100 mm, stabilizatorul STP-1 „Gorizont”, care permitea tragerea din mers, aparatura de vedere pe timp de noapte „Luna”, colimatorul infraroșu TPN-1-22-11, blindajul de 8 cm... De aici s-au tras învățăminte: în numai câțiva ani, a fost înlocuit întregul inventar de tancuri al NATO.

În decembrie 1956 divizioanele „speciale” de artilerie au fost relocalizate și reorganizate în cadrul unor regimente separate. Diviziile aparținătoare – 2 și 17 – au fost retrase în U.R.S.S., reorganizate și renumerotate, să li se piardă urma, iar „Corpul Special” a fost

reorganizat ca Gruparea Sudică de Forțe.

Din data de 1 noiembrie 1956, pentru următorii cinci ani, artileriștii armatei sovietice au pierdut dreptul de a-și păzi propriile arme nucleare: protecția a fost asigurată de detașamente speciale ale KGB – aceleași care păzeau uzinele de „producție specială”. Noile spații „speciale” de depozitare au fost construite în secret, în locuri izolate, departe de localități: la Tótvázsony, la nord de Lacul Balaton. Vreme de 30 de ani, accesul localnicilor a rămas strict interzis în acea zonă.

Abia după un deceniu rapoartele informativ americane au început să vorbească despre posibile capacități atomice tactice pe teritoriul Ungariei. Ulterior sovieticii au luat și măsuri

IL-12D

pentru o acoperire juridică mai satisfăcătoare: în anii '60 – '70, desfășurarea de arme nucleare s-a făcut în baza unor tratate cu statul pe teritoriul căruia acestea urma a fi amplasate. În mod semnificativ, primul asemenea tratat a fost semnat cu Ungaria (27 mai 1957).

După 1990, adevărul a început să iasă la iveală. În numărul din 25 aprilie 1991 al cotidianului *Magyar Nemzet*, generalul (r.) Béla Király (devenit ulterior membru al Parlamentului) a arătat că, încă de la jumătatea anilor '50, U.R.S.S. desfășurase arme nucleare în Ungaria și de aceea, în noiembrie 1956, nu acceptase să-și retragă trupele.

Tudor PĂCURARU

împușcați în stradă, inclusiv femeile, în timp ce atacatorii, conduși de aceiași indivizi cu pantaloni *brekeș*, scandau, într-o maghiară cam eliptică: „Nu prizonieri!”

Și Hrușciiov, și întreaga conducere sovietică știau că evenimentele din Ungaria se datorau, în mare parte, „Raportului Secret”, cel care denunțase crimele lui Stalin, la al XX-lea Congres al Partidului Comunist al U.R.S.S. Fusese rostit în februarie 1956, difuzat în martie ca document secret. A fost obținut de CIA, care l-a dat spre publicare la *New York Times*. La jumătatea lunii iunie 1956, a început să fie difuzat prin Radio „Europa Liberă”. O săptămână mai târziu, s-au răsculat muncitorii siderurghiști din Poznan. Sovieticii n-au trimis tancurile în Polonia, în iunie – iulie 1956. De ce n-au rezolvat la fel și în Ungaria?

Asta este marea taină! Inițial, Hrușciiov și Biroul Politic au fost înclinați să rezolve cât mai discret situația. De aceea i-au mandatat pe Mikoiian și Suslov să discute cu partea ungară. Dar curând au început să apară filme și fotografii cu atacarea sediilor de partid, cu

spânzurările... Asta a influențat decisiv poziția conducerii sovietice. Nemulțumirea se acumula, lipsea numai o scânteie. Când Nagy Imre a anunțat, la 1 noiembrie, într-un discurs radiodifuzat, că Ungaria iese din Tratatul de la Varșovia, Kremlinul era pregătit pentru măsuri drastice: l-au mandatat pe Jukov să rezolve situația „prin orice mijloace”. Serviciile militare sovietice au încurajat focarele de violență preexistente, apoi au documentat atrocitățile și, la momentul oportun, au forțat conducerea politică să ia decizii încă și mai atroce.

Există câteva episoade stranie când, la începutul răscoalei, sovieticii au deschis focul fără să fie provocați. Spre exemplu, în Piața Kossuth, tancurile sovietice au deschis focul împotriva trupelor ÁVH, incidentul soldându-se cu un măcel generalizat. Eu cred că Jukov, de comun acord cu Hrușciiov, au ațâțat violențele și, astfel, i-au manipulat pe ceilalți membri ai conducerii sovietice.

Hrușciiov a fost nevoit să accepte această vinovăție indirectă, legată de demascarea crimelor lui Stalin, atenuată

de invocarea celor „35.000 de horthyști”, pentru a masca altă greșală, mai gravă! Peste ani, discutând cu colonelul Constantin Condurat, care a fost atașat militar în Grecia, mi-a povestit o chestie foarte interesantă. Începând cu anul 1955, sovieticii își acoperiseră nevoile de arme nucleare strategice, așa că, copiindu-i pe americani, începuseră să desfășoare arme nucleare tactice. Își schimbaseră și doctrina militară, iar în tematica manevrelor anuale abordau sistematic probleme legate de folosirea tactică a armelor atomice, în atac și apărare. Odată cu retragerea trupelor sovietice din Austria pe aliniamente din Ungaria centrală, dispozitivul militar fusese întărit, potrivit noii doctrine, cu arme nucleare. Deci cele două divizii mecanizate staționate în Ungaria aveau arme atomice tactice. De aceea Corpul de armată din Ungaria era denumit „Corp Special”: era primul dotat cu „armament special”, cum se spunea atunci, adică armament atomic. Evident, bombele nucleare nu erau montate pe avioane, ci depozitate în locuri considerate sigure. Sigure – până când toată țara s-a răsculat!

În acele zile, Jukov și Hrușciiov au trecut prin momente de panică. Dacă vreo bombă atomică cădea în mâinile răsculaților, vinovați ar fi fost ei, Hrușciiov și Jukov. Primul schimbase doctrina militară și aprobase desfășurarea de arme atomice peste hotare; al doilea nu știuse să-și păzească armamentul „special”. Din situație nu se putea ieși decât prin atacarea Ungariei, pentru a pune în siguranță bombele atomice. Dar desfășurarea de

Cinema „Corvinus”

Tanc sovietic

arme nucleare în Ungaria era o informație strict secretă de importanță deosebită: Hrușcirov și Jukov nu puteau să recunoască asta public.

Deci Hrușcirov și Jukov, cu sprijinul ambadorului Andropov, au creat condițiile pentru ca, exasperați de derularea rapidă și violentă a evenimentelor, toți decidenții sovietici și „socialiști” să fie de acord cu soluția de mână forte. Nu a fost nevoie să li se spună despre armele atomice: în clipa în care au apărut declarațiile neșabuite privind „ieșirea din Pactul de la Varșovia”, toți au fost de acord cu intervenția. Care intervenție a părut o reacție, poate excesivă, la rapiditatea cu care

se desfășurau evenimentele. În realitate, intervenția militară pe scară amplă fusese planificată din timp – de o săptămână miile de camioane și sutele de trenuri treceau prin România!

Impresia mea este că sovieticilor nu le era frică să nu ajungă o armă nucleară în mâinile răsculaților, ci de denunțarea publică a situației. Guvernul S.U.A. ar fi aflat de planul secret de apărare tactică nucleară și ar fi trimis sute de noi arme atomice în Europa. În plus, Guvernul Ungariei „aliată” nu fusese anunțat oficial de prezența armelor pe teritoriu, ceea ce ar fi pus într-o lumină foarte nefavorabilă „tovărășia” din cadrul nou-creatului Pact de la Varșovia. Iar când noul Guvern ungar a anunțat că iese din Pactul de la Varșovia, a apărut riscul ca NATO să intervină: Nagy

era capabil să-i cheme pe americani în țară și, la acea dată, el reprezenta puterea legitimă la Budapesta. Iar în acest caz bombele sovietice ar fi căzut în mâinile americanilor. Ceea ce le-ar fi permis să afle multe despre programul atomic sovietic, mai ales despre măsura în care retorica Kremlinului avea acoperire în megatone. Până la urmă, sovieticii și-au scos bombele din Ungaria. Și astfel a luat naștere o complicitate între mareșalul Jukov și Nikita Hrușcirov, care avea să-l ajute pe acesta din urmă să dezamorseze încercarea de puci a lui Malenkov, Molotov și Kaganovici, din iunie 1957.

Din câte știau militarii români, Moscova a trimis o echipă care a demontat pe loc bombele, a pus încărcăturile atomice în avioane și le-a retras. Pe acea vreme avionul era nesigur – de aceea, transportul armelor atomice se făcea în mod obișnuit cu garnituri speciale de tren. Dar era caz de urgență, așa că le-au dus în cel mai apropiat aeroport sigur – anume la Timișoara. Evident, fără să zică nimic românilor. Demontate în condiții precare, bombele au contaminat depozitul și astfel, după ani buni de la plecarea trupelor sovietice de la noi, au aflat și autoritățile române. Prin '70, când Condurat îmi povestea toate acestea, scandalul era în toi, dar „la secret”: vreme de două decenii, fostul depozit ad-hoc – un bastion – fusese folosit de armata română drept comisariat militar, iar mulți militari de-ai noștri făcuseră cancer lucrând acolo.

(Va urma)

Angajați ai AVH
executați
imediat
după capturare

ALEXANDRU IOAN CUZA

PORTRET DE ANTON VENTZEL

STELUȚA CHEFANI-PĂTRAȘCU

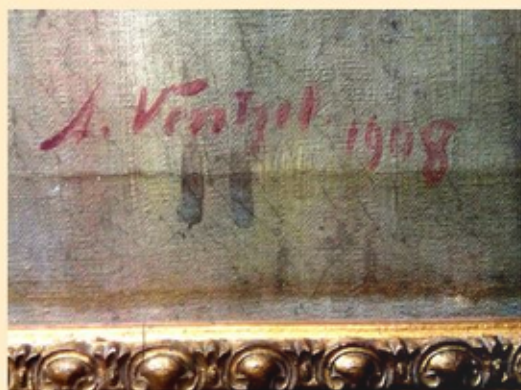
În patrimoniul Muzeului Județean Teleorman se află un tablou al domnitorului Unirii de la 1859, Alexandru Ioan Cuza. Acesta s-a născut în ziua de 20 martie 1820, la Bârlad, și a murit la 15 mai 1873, în localitatea Heidelberg din Germania.

Unirea Principatelor își datorează înfăptuirea conjuncturii internaționale favorabile apărute după Războiul Crimeii (1853 – 1856; Magazin istoric, nr. 2 – 4/2022) și dorinței de unire a românilor. Elita românească de la acea dată, generația pașoptistă, a înțeles șansa extraordinară care i se oferă și a găsit o soluție ingenioasă, alegând aceeași persoană, Alexandru I. Cuza, ca domn al Moldovei, la 5 ianuarie, dar și al Țării Românești, la 24 ianuarie 1859.

Primul Cuza era un personaj puțin cunoscut, dar a ajuns proverbial prin efortul cu care a urmărit recunoașterea Unirii pe plan internațional și prin schimbările extraordinare din societatea românească. A demarat o serie de măsuri interne care vizau unificarea aparatului de stat prin dispoziții administrative: unificarea poștei, a cursului monetar, a armatei; centralizează administrația telegrafului și contopește serviciile de vamă. În domeniul justiției, s-au creat Comisia Centrală (pentru elaborarea legilor, în mai 1859) și Curtea de Casație (legea fiind promulgată în ianuarie 1861), instituții prevăzute în Convenția de la Paris din 1858.

La 22 ianuarie 1862 se instalează primul guvern unic, sub conducerea lui Barbu Catargiu, iar la 24 ianuarie 1862 își deschide lucrările prima Adunare Legislativă unică, orașul București fiind desemnat capitala întregii țări.

Soluția găsită de Cuza pentru modernizarea profundă a României a fost instaurarea unui regim personal. Primul demers a fost mult controversata lege a secularizării averilor mănăstirești, prin care aproximativ un sfert din teritoriul țării a intrat în patrimoniul statului.

Semnătura pictorului

În anul 1864 au fost promulgate legile privind organizarea administrației. Prin legea comunală, satele și cătunele se grupau în comune rurale; mai multe comune formau o plasă, iar mai multe plăși formau un județ. Prin reorganizarea justiției au luat ființă judecătoriile de plasă, tribunalele județene, Curțile de Apel, curțile de jurați și Curtea de Casație, care era totodată și instanța de recurs.

Adoptarea Codurilor penal, civil și comercial, ce au intrat în vigoare din anul 1865, a însemnat modernizarea sistemului judiciar.

În domeniul învățământului, „Legea instrucțiunii publice”, adoptată la 25 octombrie 1864, stabilea trei grade de învățământ: primar, secundar și superior, cel primar fiind obligatoriu și gratuit. La 14 august 1864 a fost promulgată „Legea rurală”, cea mai controversată măsură a epocii, care a rupt legăturile cu economia și societatea de tip feudal, prin împroprietărirea țăranilor.

O domnie scurtă, dar plină de schimbări profunde, care a adus România în epoca modernă. La păstrarea în memoria românilor a personalității și figurii domnitorului Alexandru I. Cuza au ajutat scrierile de epocă, dar și fotografiile și tablourile.

În patrimoniul Muzeului Județean Teleorman se află un frumos portret al domnului primei uniți realizat de pictorul Anton (Tony) Ventzel (1858 – 1917) în anul 1908, cu dimensiunile de 133,5 cm lungime și 85 cm lățime. Este semnat de pictor în partea stângă-jos, cu culoare roșie: A. Ventzel. Era un pictor de origine austriacă, după *Indexul Independent al pieței de artă din România*, și locuitor al orașului Alexandria, după mențiunea alexandrenilor de la 1935.

Anton Ventzel a pictat portrete, peisaje și flori, scene rurale în stilul lui Nicolae Grigorescu. A avut expoziții mai puțin cunoscute și doar una la Ateneul Român în 1912. „Rotonda Atheneului Român, atât de primitoare altădată, ne-a dat prilejul de a admira cele 55 de pânze ale d-lui Anton Ventzel. D-sa e prea puțin cunoscut în Capitală; asta și face ca să nu vedem o afluență prea mare de cercetători. A expus până acum la Craiova, și craiovenii au știut aprecia îndeajuns pe Tony Ventzel. Nu veți găsi între cele 55 de pânze scâlbăituri impresioniste, nici caricaturi

*Eticheta cu inscripția:
„Sfat pop. al raion Alexandria”
și numărul de inventar*

*Portretul lui Alexandru Ioan Cuza
de Carol Popp de Szathmari*

cubiste, nici schimonosiri de ale extraordinarilor futuriști. D-l Ventzel ne dă în 55 de pânze un colț de țară: Brezoiul. Cine l-a văzut câtuși de puțin și-l va aminti și-l va vedea aievea. Pictorul a stat acolo și a prins în culori o parte din viața, din mișcarea băștinașilor. De aceea, viața cuprinsă în cele 55 de pânze ale d-sale e atât de vie, atât de naturală, de adevărată, atât de armonioasă cu mediul în care e statornicită. De aceea, cine le-a văzut o dată, desigur se va duce să le privească și a doua oară. Și tot nu se va mulțumi, poate...”, scria în articolul din revista *Luceafărul*, nr. 31/1912, domnul Tr. D. Șoimu.

Tabloul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, realizat de Anton Ventzel, este o reproducere după tabloul oficial realizat de pictorul Carol Popp de Szathmari (1812 – 1887), care fusese numit din 16 octombrie 1863 „pictor și fotograf al Curții”, chiar de domnitor.

În tabloul original domnitorul este redat în picioare, 3/4, din semiprofil spre stânga, privind frontal, poartă uniforma de general de dorobanți călări. Mâna dreaptă este sprijinită pe o masă acoperită cu o țesătură verde, pe care sunt două documente și două cărți, deasupra cărora se află chipiul cu egretă; mâna stângă este ținută pe garda sabiei.

*Proclamarea Unirii,
pictură de Theodor Aman*

În reproducerea picturii Ventzel există diferențe doar la nivelul detaliilor: masa este acoperită cu o pânză albă, pe care sunt patru cărți, jilțul lipsește, domnitorul ține în mână un document, pe jumătate răsucit, tip sul, iar peste tunică Cuza are o mantie lungă prinsă cu un lanț frumos ornamentat. Tabloul are o ramă aurie cu ornamente vegetale.

Tabloul pictat de Anton (Tony) Ventzel

a fost, probabil, comandat de oficialii orașului Alexandria pentru decorarea sălii de recepție a noii primării, construcție care se finalizase în 1908. În monografia orașului din anul 1935 găsim scris următorul fragment: „Primăria are o frumoasă sală de recepție în stil rococo, împodobită de o galerie de tablouri pictate de maeștri alexandreni Tudor și Ventzel”.

Tabloul a aparținut primăriei, mai târziu Sfatului Popular Raion Alexandria, care l-a inventariat cu nr. 864, pentru ca în final, în condiții necunoscute, să intre în patrimoniul Muzeului Județean Teleorman.

Anul ales de pictorul Anton Ventzel pentru pictarea figurii domnitorului nu a fost întâmplător: se comemorau 35 de ani de la moartea lui. ■

În spatele personajului se află un tron: cu capete de lei, tapițat cu roșu, având brodată litera A pe spătar și o draperie din catifea de culoare vișinie. Alexandru Ioan Cuza poartă mai multe ordine străine, conferite cu diferite ocazii: Ordinele „Osmaniye” și „Medgidiye” (Imperiul Otoman), Ordinul „Sf. Mauriciu și Lazăr” (Regatul Sardiniei) și Ordinul „Mântuitorului” (Grecia). Tabloul poartă semnătura autorului, în partea stângă-jos, scrisă cu culoare roșie: Szathmari.

Iopera inițială nu este datată, însă poate fi încadrată destul de exact în timp: 1864 – 1865, dacă avem în vedere diferite elemente ale tabloului, ca de exemplu ordinele domnitorului și documentele, care vor să simbolizeze marile reforme adoptate atunci.

ÎN ORIENT (Criptografie: 3, 4, 3, 6)

S-B D M A

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția rebusului **BOGDAN VODĂ**, din nr. 12/2022

DESCALECAT – R – URECHE – I –
ARCURI – TGP – GHETE – BAIA – O – AA
– GELU – SSV – VIS – LS – PATRU – LEI
– SA – BALC – SR – ADA – CETATE –
SERBIA – MIT

Soluția jocului **RĂZBOINICĂ**, din nr. 12/2022

ÎNCLEȘTARE ARMATĂ
(IN-C-LE/S-T-ARE/A-R-MATA)

DUMITRU ILIESCU ÎI SCRIE LUI ION I.C. BRĂȚIANU

PETRE OTU

Ion I.C. Brătianu și generalul Dumitru Iliescu sunt două personalități care au avut un rol foarte important în perioada neutralității (1914 – 1916) și în primele luni după intrarea României în Primul Război Mondial. Ion I.C. Brătianu, prim-ministru, și-a rezervat și Ministerul de Război, al cărui secretar general a fost generalul Dumitru Iliescu. Având în vedere multiplele responsabilități ale liderului liberal, generalul Iliescu a condus, practic, întreaga pregătire a armatei române pentru suprema încercare care este războiul. La intrarea în conflict, el a fost numit subșef al Marelui Cartier General și apoi șef al acestui organism, conducând operațiile din lunile august – noiembrie 1916. Gravele eșecuri din această perioadă l-au transformat pe generalul Iliescu în principal responsabil sau altfel spus în „țap ispășitor”. Ca urmare, la începutul lunii decembrie 1916, a fost înlocuit din funcție și trimis ca reprezentant al Marelui Cartier General Român pe lângă Înaltul Comandament Francez, calitate pe care a îndeplinit-o până la 1 aprilie 1918, când a demisionat din armată.

Numirea lui Dumitru Iliescu în funcția de secretar general al Ministerului de Război, la începutul lunii ianuarie 1914, în contextul preluării guvernării de Partidul Național Liberal, a intrigat opinia publică și a fost criticată de mulți generali mai vechi în grad. În epocă, s-a acreditat ideea că investirea s-a datorat prieteniei dintre cei doi, prietenie confirmată, de altfel, și de scrisorile trimise de Dumitru Iliescu lui Ionel Brătianu și reproduse în cele ce urmează.

În perioada 1887 – 1891, Iliescu a studiat în Franța la Școala Politehnică din Paris și la Școala de Artilerie și Geniu de la Fontainebleau. În același interval s-a aflat la studii și Ionel Brătianu. Din această perioadă datează legătura dintre cei doi. „În audiența avută la marele român (Ion C. Brătianu, prim-ministru și ministru de Război) – spunea generalul Iliescu –, printre alte recomandări, mi-a spus să leg la Paris prietenie cu fiul său, Ionel,

*Semnatarul scrisorilor,
viitorul general Dumitru Iliescu*

care era și d-se pe atunci elev al Școalei Politehnice. De la această recomandare d-lor – continua Iliescu – datează cunoștința cu prim-ministrul de azi al țării și cu frații Brătianu, căci cu toții am fost elevi ai școalelor din Paris. Originea deci a prieteniei cu frații Brătianu a fost o camaraderie de școală, iar nu o afinitate politică.”

Generalul Iliescu s-a bucurat de sprijinul lui Ionel Brătianu în diverse situații, mai ales în ceea ce privește cariera militară. El era un ofițer foarte bine pregătit, unul

De la stânga: generalul Coandă, regele Carol I, generalul Averescu

dintre artileriștii de valoare ai țării din acea perioadă, profesor la Școala Superioară de Război și la Școala de Artilerie și Geniu. Intelligent, cult, om de lume, i-au lipsit însă calitățile de strateg, precum și autoritatea morală pentru a se impune în fața clasei politice și a corpului ofițeresc.

Sunt de reținut aprecierile lui Radu R. Rosetti, șef al Biroului operații din Marele Stat Major (1914 – 1916), privind personalitatea lui Dumitru Iliescu. „Cu toate că mi se păruse de câteva ori că la Iliescu spiritul de partid covârșea, rămăsesem, după cei doi ani de conlucrare cu dânsul, sub farmecul deșteptăciunii sale cu totul deosebită și sub vraja culturii sale foarte vaste, arătată și cu prilejul serviciului – în care se arăta nu șeful care impune vederile sale, ci camaradul mai în vârstă care discută de la egal la egal cu colaboratorii săi mai tineri – și cu prilejul numeroaselor convorbiri ce aveam împreună asupra celor mai variate și deosebite subiecte. Admirația mea pentru dânsul nu era însă împărtășită și de nevasta mea, care nu vedea într-însul omul întreg ce ar fi trebuit să fie.”

Învestirea lui Dumitru Iliescu în funcții de înaltă răspundere în anii 1914 – 1916, de mari încercări pentru națiunea română, a fost o decizie neinspirată a lui Ion I.C. Brătianu. După opinia mea însă, este complet greșit a transfera parcursul belic dezastruos al României din prima parte a Războiului de Întregire doar pe seama generalului Dumitru Iliescu. Desigur, s-ar fi făcut mai puține greșeli, unele umilințe ar fi putut fi evitate, dar, în ansamblu, România luptând pe două fronturi, cu o armată slab dotată și instruită, cu un comandament superior inegal ca valoare, lipsită de sprijinul aliaților, în special al Rusiei, era o victimă sigură.

Scrisorile lui Dumitru Iliescu adresate lui Ion I.C. Brătianu evidențiază prietenia strânsă dintre cei doi și explică, până la un punct, ascensiunea generalului în carieră. În același timp, legăturile între corpul ofițeresc și clasa politică nu se rezumă numai la acest episod. Nu puțini ofițeri au beneficiat în epocă de suportul politicienilor pentru avansarea în grad și funcție. După

cum au fost și cazuri când militarii s-au implicat în politică, ajungând la poziții de vârf, așa cum este cazul generalului Ion Emanoil Florescu, în două rânduri prim-ministru al țării. Misivele arată, de asemenea, că rivalitatea dintre Iliescu și Averescu, atât de pregnantă în anii 1914 – 1916, avea rădăcini mult mai vechi. Primul era un adept și protejat al liberalilor, cel de al doilea cocheta intens cu liderii Partidului Conservator Democrat, condus de Take Ionescu.

Documentele provin din fondurile Bibliotecii Naționale ale României, ele fiind reproduse în conformitate cu originalele, fără omisiuni sau adăugiri. Titlurile și explicațiile dintre paranteze drepte ne aparțin. Cuvintele subliniate aparțin expeditorului.

11.II.1900

Iubite Ionel,

Miercuri, 16 curent, sunt 11 ani de la căsătoria mea; cu toată criza, voiesc să prânzesc cu bunii mei amici, spre a sărbători o zi care mi-a pus curat multă fericire. Te rog deci să fii și tu cu noi în această seară. Răspunde-mi ca să fiu sigur de venirea ta; în orice caz să nu-mi spui azi că vii și atunci în ultimul moment să te scuzezi că ești forțat să lipsești. Dacă n-am venit chiar eu în persoană, să te invit, este că *poliția* are ochiul ei ager asupra mea, socotindu-mă printre agitatorii căpitanilor nemulțumiți de examenul de maior.

Îmbrățișări,

Maior D. Iliescu

Sinaia, 15 iulie 1903

Iubite Ioane,

Cred că ai primit o scrisoare de la Duma în care ți se plânge despre o nedreptate ce s-a făcut șefului promoțiilor tinerilor ofițeri de artilerie, care au terminat anul acesta școala. Ducându-mă să vorbesc ieri cu dl. general Coandă în privința aceasta, am aflat că însuși dânsul dăduse locul de la București godacului protejat Erbiceanu, preferându-l n-rului 1, Ghimbășeanu. Acest lucru m-a

descurajat și m-a împiedicat să-i adresez o altă reclamațiune, care mă privește personal. Cum tu ești acum șeful nostru, mă plâng ție de o nedreptate ce caută să-mi facă colonelul Averescu. Iată despre ce este vorba: dl. general Popescu mi-a spus în mod oficial că m-a cerut la minister, prin raport, ca ajutor de arbitru la artilerie, pentru manevrele regale de la Corpul I Armată. Acest raport ajungând în mâinile amicului Averescu, am fost înlocuit de către acest scump amic printr-un protejat al său, maiorul Găiseanu. Pentru a constata exactitatea arătatărilor mele, te rog cere d-lui colonel Botcanu, actualul secretar general al Războiului, însuși raportul generalului Popescu și-l compară cu propunerile de arbitri făcute de Averescu; cu modul acesta vei constata încă o dată că acest om să țină de capul meu. Îți reamintesc că acum doi ani a voit să mă dea afară din profesoratul de la Școala de Război, pe motiv că nu sunt brevetat de stat major; cum anul trecut el și cu generalul Coandă s-au opus să dau examen pentru acest brevet. Acum sunt înlocuit din atribuțiunea de arbitru ajutor la manevre, tot pentru motivul că nu sunt

oficer de stat major, cu toate că eu instruiesc în ale artileriei pe elevii Școlii de Război. Cum vezi, această chestiune revine continuu sub diferite forme, creându-ne tot felul de mizerii. Numai tu, dacă ai voi să ne ajuți, pe foștii Fontaineblești din armată, ne-ai scăpa de aceste nedreptăți interminabile. Deocamdată, te rog însă să cercetezi cazul

Traian Găiseanu
a ajuns și el general

Colonelul
Mihail Boteanu

special pe care ți-l
arătați și să nu mă
lași de batjocura
lui Averescu.

Să trăiești coa-
ne Ioane,
Amic devotat,

Maior D. Iliescu
Sinaia, Poiana Flori-
lor nr. 11.

10.03.1904

Regimentul 2 Artilerie
Ajutorul comandantului

Iubite Ioane,

Îți aduci aminte că în 1897 am reușit 1^{-ul} la exa-
menul de maior și că secretarul general al Ministe-
rului de Război de atunci (generalul Tărărescu), în
unire cu directorul Artileriei din acel timp (colonel
Coandă) m-au oprit ca să nu înaintez decât numai
după doi ani, în 1899. [Potrivit legislației în vigoare,
avansarea ofițerilor se realiza prin două proceduri: la
vechime și la alegere. În primul caz, ofițerul primea
gradul superior la îndeplinirea stagiului. În al doilea,
primea gradul superior înaintea îndeplinirii termenu-
lui. Înaintarea ofițerului la alegere se hotăra de Co-
mitetul inspectorilor generali. Întocmirea tablourilor
de avansare genera nu de puține ori dispute în rândul
ofițerilor. Precizez că intervenția maiorului Iliescu

Tun în poziție de tragere

pe lângă prietenul său nu a avut rezultatul scontat,
el fiind înaintat locotenent-colonel la 10 mai 1907].

Acum dl. general Coandă vrea să completeze
aceea ce s-a făcut atunci. Cu toate promisiunile
formale, cu toată amabilitatea aparentă ce-mi arată,
un om al d-lui, căpitanul Papană, mi-a spus că a
simțit din o convorbire cu dânsul (duminica trecută)
că, în realitate, nu voiesce să mă pună pe tabloul
de înaintare anul acesta pe motiv că cu cinci ani
de vechime în grad sunt prea nou. Acum doi ani,
maiorul Muică a fost pus tot de d-sa cu o vechime
numai de patru ani, iar colonelul Averescu, numai
cu trei ani. Eu socotesc că posed drepturi superioare
tuturor membrilor propuși, oricare ar fi vechimea,
prin natura și cantitatea serviciilor excepționale
ce aduc armatei, care probează cel puțin o muncă
foarte mare și cinstită, dacă nu o capacitate deose-
bită. Astfel, să nu se uite că pe lângă serviciul meu
curent, pentru care sunt plătit, de ajutor al c-tului
Regimentului 2 Artilerie, mai fac alte trei servicii
excepționale, onorifice: 1) sunt membru de un an
și jumătate în comisia de experiență a tunurilor
cu trageră repede; 2) sunt profesorul cursului de
artilerie la Școala Superioară de Război și 3) sunt
profesorul cursului de artă militară la școalele
militare de artilerie și geniu.

Și nu sunt profesor numai cu numele ca mulți
alții, chiar luna aceasta am lecțiuni pe care le profez
la ambele școale. Dacă am lua pe cel mai merituos
d'între maiorii propuși, pe distinsul maior Ghenea,
nu am găsi pentru el decât un singur serviciu exe-
cutat, acela de președinte al comisiei de experiență,
deoarece de la 1 decembrie nu mai face deloc ser-
viciu la Arsenal, unde a fost înlocuit cu colonelul
Paraschivescu.

Cum cam vezi, iubite Ioane, sunt cu mare mâr-
nire, ca eu singur să-mi etalez munca și meritele, ca
să pot cel puțin pe tine să te conving de dreptul ce
am a nu fi tratat ca un ofițer de rând, lăsat aproape
să înainteze la vechime. Căci un lucru este sigur,
dacă anul acesta nu mă pune pe tabloul de alegere,
va trebui să stau în gradul de maior încă doi – trei
ani, adică până la 42 de ani, etate la care dl. general
Coandă aștepta gradul în care se află acum.

Măine probabil va începe comitetul să discute
oficerii de artilerie, astăzi fiind cei din cavalerie

Să trăiești iubite Ioane!

Maior D. Iliescu

(Va urma)

LEGENDA RÂULUI DOAMNEI

SABINA DUMITRU

(Biblioteca Județeană „Dinicu Golescu”, Argeș)

Râul Doamnei văzut din comuna Corbi

Unul dintre marii noștri folcloriști, Constantin Rădulescu-Codin, scria în ultima lui sinteză că dacă n-ar fi fost mai întâi legendele, n-ar fi existat nici marile capodopere ale literaturii universale. Astfel, problemele fundamentale ale existenței au fost mai întâi elaborate și îndelung cizelate de geniul anonimilor autori de legendă.

Dar nu geneza sau structura unor asemenea mituri de anvergură ne preocupă în rândurile de față, ci o producție relativ modestă, o legendă din bogatul repertoriu al folclorului de gen, pe care acesta a făcut-o mai cunoscută publicului larg și specialiștilor.

Iată cum se prezintă textul narativ al acestei legende, într-o variantă a cunoscutului folclorist, culeasă din satul Domnești.

BĂTAIA DINTRE CĂLUGĂRI

„Apoi, cică în vremea de demult, stăpânea în Țara Românească un domn vestit care se chema Domnul Cârjă. și avea, aici la noi, case mândre,

vite și pomosturi [pământuri]. Odată, pe când era dus la luptă cu dușmanii, Doamna Cârjoaia venea și petrecea aici. S-a întâmplat însă că, într-o vară, doamna – mai de grija domnului că s-o fi răpus în luptă, mai de alte necazuri și greutăți – s-a bolnăvit greu și, după câteva zile, a și închis ochii pentru totdeauna.

Când a murit, a lăsat doamna – cu limbă de moarte – ca toată averea ei, moșia Domnești, să

Constantin Rădulescu-Codin

fie a mănăstirii care o îngropa-o cu cinste și s-o îngriji și de sufletul ei. Și cum s-a lătit vestea morții – că o plângea tot poporul – au aflat călugării de la Câmpulung de adiată și s-au repezit cu toții aici la noi, de au luat trupul doamnei și, cu mare alai, l-au pornit spre Câmpulung. Dar au fost lăsați în pace?

Că s-a dus vestea la Argeș (*Magazin istoric*, nr. 7/2017) și s-au pornit călugării de acolo, cu mare zor, aici, spre satul nostru. Când li s-a spus și că doamna a fost pornită spre Câmpulung, catran s-au făcut călugării de la Argeș. Și au pornit în grabă mare de au prins pe cei de la Câmpulung, cu trupul doamnei, în dealul Slănicului; iar acolo s-a încins o bătaie strașnică între cele două cete de călugări. Dă-i și dă-i.

Și, pe urmă, călugării de la Argeș, fiind mai mulți și mai voinici, au bătut pe cei de la Câmpulung; le-au luat trupul Doamnei Cârjoaia și l-au dus de l-au îngropat cu cinste la Curtea de Argeș.

De Domnul Cârjă însă nu s-a mai auzit, nici de el, nici de numele lui. Pesemne, l-au mătrășit și pe el dușmanii.

Și d-atunci, moșia aceasta este a mănăstirii Argeșului; iar satul se cheamă Domnești, că a fost stăpânit de Domnul Cârjă și de doamna lui.

O altă variantă, publicată tot de Rădulescu-Codin, culeasă de această dată din Corbii Muscelului, pomenește de aceeași Doamnă

Cârjoaia „ce-și avea hotacul [cortul] la locul ce se cheamă azi Plaiul din Mijloc, acolo, spre răsărit de Râul Doamnei [...] unde era casa și masa doamnei [...] care trecea râul, când și când, în partea cealaltă, își spălă hainele și le uscă la soare [...] pe piatra ce se vede colo“. Odată s-a întâmplat de au năvălit tătarii, iar Doamna Cârjoaia a fugit pentru a trece apa spre casa ei, dar cum râul venise grozav de mare atunci, s-a înecat în apele învolburate. „De atunci, râului în care s-a înecat Doamna Cârjoaia i s-a zis Râul Doamnei, iar pietrei pe care-și usca hainele și se odihnea și ea, Piatra Doamnei.“

O caracteristică de bază a legendei, ca producție folclorică, o constituie latura sa de „fabulație“. Dar, din câte se poate lesne observa din textele reproduse, elementul fabulatoriu aproape că lipsește. Mai mult, cele două variante ale legendei pot fi caracterizate ca fiind „amintiri istorice“ sau, cel mult, „tradiții istorice“.

După cum a enunțat istoricul Constantin C. Giurescu, o tradiție nu poate fi nici acceptată necondiționat, nici respinsă *de plano*, sub motivul că n-ar fi decât „legendă“. Se impune o atentă examinare a fiecărei tradiții în parte, spre a putea stabili partea sa de veridicitate. Căci, susținea același autor, tradițiile populare reprezentau modul în care s-au cristalizat în amintirea contemporanilor evenimente și episoade istorice reale, imaginea pe care și-au format-o acești contemporani despre respectivele fapte. Critica istorică a timpului a dovedit că, de multe ori, o serie de elemente ale tradiției populare se verifică prin „dovezi documentare autentice“, ceea ce nu se poate spune pentru tradiția cultă, mult posterioară.

SINGURA MOȘTENITOARE

Cârjoaia a fost, de fapt, unica fiică a boierului Neagoe ban Strehăianu, cunoscut mai cu seamă sub numele de „Neagoe de la Craiova“, începătorul puternicului neam al boierilor Craiovești (*Magazin istoric*, nr. 4/1978). El a avut patru fii (Barbu, Pârnu, Danciu și Radu) și o singură fiică, Mușă, născută din a doua căsătorie cu o nobilă de origine sârbă pe nume Vinia.

Tânăra jupaniță Mușă, născută în jurul anului 1460, s-a căsătorit mai întâi cu boierul mușcelan Cârjeu, vistier al doilea în timpul lui Radu cel Frumos (*Magazin istoric*, nr. 1/2005). Acest Cârjeu,

*Neagoe
Basarab
cu doamna sa
și copiii,
frescă de la
Mănăstirea
Curtea
de Argeș...*

împreună cu fratele sau ruda sa apropiată Mogoș, stăpâneau Corbii de Piatră, o ocină la Micești cu vaduri de moară și satul Mălureni (Mălureanii), așezare astăzi dispărută ca denumire și localizată în hotarul orașului Mioveni.

Cei doi boieri, Cârjeu și Mogoș, deși nu ne sunt arătați a deține importante dregătorii în sfatul domnesc, se pare că se bucurau totuși de trecere în ochii voievodului Basarab cel Tânăr Țepeluș. Acesta i-a trimis în solie, alături de alți doi confrăți, la Ștefan Bathory, voievod al Transilvaniei din 1479, cu scopul de a negocia încheierea păcii între regele Ungariei, Matia Corvin, și sultanul otoman Mehmed al II-lea. Evenimentele aveau loc în vara anului 1478. Probabil Mușa era deja soția visterului Cârjeu din Corbii de Piatră, altfel nu i s-ar fi spus mai târziu „Cârjoia” sau „Mușa din Corbi”.

Din căsătoria cu boierul mușcelean se pare că Mușa nu a avut copii, întrucât, după moartea soțului, va stăpâni netulburată întreaga avere agonisită și moștenită de la acesta. Ea fiind o femeie încă tânără, s-a măritat apoi cu un alt boier, cunoscut documentar sub numele de „jupan Hamza”. Nu se știe exact când a avut loc evenimentul, dar oricum înainte de 1491 – 1492, când a fost datată o carte de danie și de întărire a lui Barbu Craiovescu pentru ctitoria sa, Mănăstirea Bistrița, în al cărei domeniu funciar găsim amintit și satul Mălureanii, ce făcea parte, pe jumătate, din averea moștenită de Mușa de la Cârjeu.

După moartea lui jupan Hamza, întâmplată se pare după 1503, Mușa de la Corbi s-a călugărit și a fost cunoscută sub numele de „monahia Magdalina”. În această calitate a primit de la voievodul Radu cel Mare (*Magazin istoric*, nr. 2/1969, 3/1989) un hrisov de întărire și danie în 1506 pentru Mănăstirea Valea, „unde trăiesc călugărițele, pe care a ridicat-o și înnoit-o și a întărit-o monahia Magdalina, ca să-i fie gălețile domnești, cât este ceea ce se cuvine domniei mele, din satul Corbii de Piatră și din satul Mălureanii”.

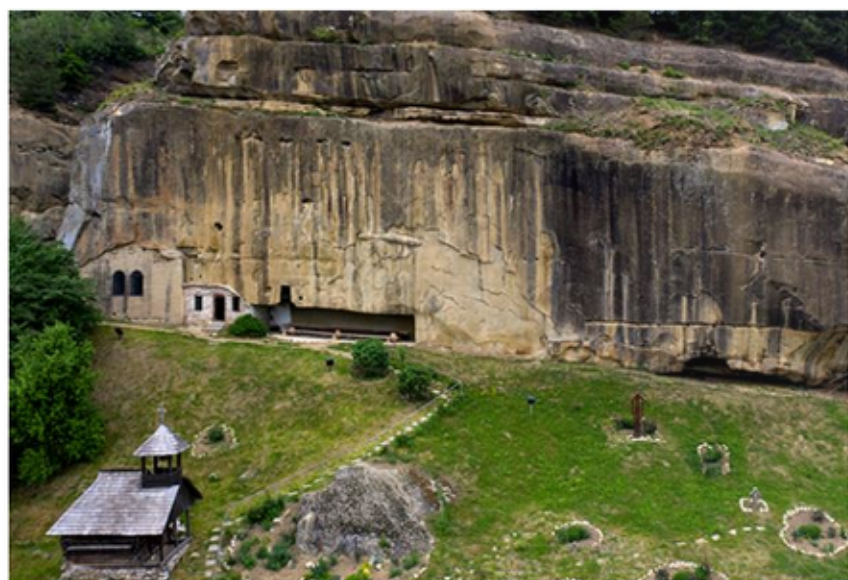
A urmat conflictul voievodului Mihnea cel Rău cu Craioveștii, petrecut în vara anului 1509, fuga acestora peste Dunăre și represaliile declanșate de domn împotriva rudelor, satelor și bunurilor ce le aveau boierii fugari. În aceste condiții, monahia Magdalina a fost nevoită să vândă ocina sa din satul Mălureanii, atât pentru că se temea de răzbunarea voievodului, dar și fiindcă avea nevoie de bani pentru repararea vechiului lăcaș și întemeierea unei mănăstiri de călugărițe la Corbii de Piatră.

ALĂTURI DE RUDELE DOMNEȘTI

Învățând din necazul abătut asupra fraților săi, monahia Magdalina – procedând cu tact și inteligență – și-a închinat ctitoria de la Corbii de Piatră voievodului Neagoe Basarab (*Magazin*

... și piatră tombală de la aceeași mănăstire

Mănăstirea
Corbii de Piatră

istoric, nr. 10/1971), nepotul său de frate. Astfel și-a salvat averea de la a ajunge „prădalică” după moartea sa, fiindcă nu avea urmași direcți de la cei doi soți. Pe de altă parte, își puna la adăpost și ctitoria, pe termen lung, din moment ce aceasta devenea mănăstire domnească.

Ca o ironie a sorții, peste câțiva ani, între 1515 – 1519, fostul lăcaș al mănăstirii de la Valea a fost distrus, probabil de un incendiu devastator. Curajoasa călugăriță nu a renunțat și s-a străduit să ridice o nouă mănăstire lângă vechea vatră. De această dată a fost ajutată de jupan Hamza comis, nepotul fostului său soț, ajuns boier de seamă în sfatul domnesc al lui Neagoe Basarab.

Ultimul document ce ne-o arată a fi încă în viață este din 1526, când trecuse poate de 66 de ani. Prin acesta, voievodul Radu de la Afumați (*Magazin istoric*, nr. 6/1975) a întărit Mănăstirii Corbii de Piatră ocine ce le aparținuseră lui Cârjeu și lui Mogoș, moșii pentru care monahia Magdalina s-a judecat cu îndârjire să le obțină din mâinile unor cotropitori.

Credincioasa monahie și fosta mlădiță de neam boieresc și-a aflat odihna veșnică în generosul pronaos al Mănăstirii Argeșului, ctitoria nepotului ei, alături de membrii familiei acestuia, sub o piatră tombală neinscripționată, dar similară tipologic cu cele ale rudelor sale domnești. Un document din 1615 amintește că monahia închinase Mănăstirii Argeș și satul Corbi, ocina sa de moștenire, pentru ca „dacă

se va pristăvi, ei să-i zacă oasele în mănăstire”.

Așadar, legenda numită „Cârjoaia”, ce a luat naștere și a circulat în lumea unor sate de pe Valea Râului Doamnei (Corbi, Domnești, Pietroșani), pare să fi fost mai întâi o amintire istorică (un memorat), cristalizată apoi într-o tradiție istorică populară, al cărei fir narativ a fost contaminat în timp cu elemente din structura unor legende din ciclul „Râului Doamnei”, „Doamna lui Negru-Vodă” etc. Rezultatul este o producție folclorică sincretică, ce și-ar găsi locul mai degrabă în categoria tradițiilor istorice populare (al legendelor istorice), asemănătoare cu „doamna lui Ștefan cel Mare” sau „doamna lui Neagoe Basarab”.

Din punctul de vedere al credibilității, tradiția istorică populară, inclusiv amintirea istorică, este considerată drept relatarea unui adevăr indubitabil, pe care istoricii l-au confirmat nu o dată. Pe câtă vreme toate celelalte legende sunt privite cu anume neîncredere, când nu sunt trecute pur și simplu în categoria poveștilor, într-atât legendarul care încununează figurile și întâmplările s-a distanțat de realitate.

În acest sens, merită amintite cuvintele istoricului Gheorghe I. Brătianu, așternute în paginile ultimei sale cărți tipărite: „A respinge în totalitatea ei o tradiție istorică, numai pentru că unele din elementele ei au aspecte legendare, e o greșală tot atât de vădită ca și însușirea ei totală, fără nicio judecată sau măcar o contribuție a spiritului critic”. ■

DOINA NORA MICHĂILESCU, „HARPISTA PALATULUI“

ELENA TEODORESCU

O seară de duminică la Palatul Cotroceni; o audiție muzicală în prezența Majestăților Lor regina Maria, regina Marioara a Iugoslaviei, regina Elisabeta și soțul ei, regele George al II-lea al Greciei, domnița Ileana și a multor

personalități din lumea artistică avea să pună în lumină o fetiță de numai șapte ani, Doina Nora Michăilescu. Cu acea ocazie ea devenea „harpista Palatului“,

primind agrafa de aur cu emblema regală. Micuța Doina Nora a uimit auditoriul cu extraordinarul său talent și virtuozitatea cu care a stăpânit un instrument atât de dificil, harpa.

Incursiune în depozitul de Foi Volante al Bibliotecii Academiei Române a scos la iveală broșura nr. 109/1935 din Mapa LXVIII, dedicată unui copil fenomen, micuța Doina Nora Michăilescu, de doar șapte ani, căreia „Enescu îi întrededa un viitor strălucit, Castaldi îi dedica trei bucăți pentru harpă, iar Stan Golestan compoziția «Ballade roumaine»“ (*Tinerimea Creștină*, 1932).

Doina Nora Michăilescu provine dintr-o familie de muzicieni, mama sa, al cărei talent micuța l-a moștenit, fiind profesoară de harpă. Dacă mai

punem la socoteală că mama este fiica eroului de la Mărășești, generalul Eremia Grigorescu, curajul l-a moștenit de la bunic.

„Doina Nora Michăilescu este un nou și prețios fenomen artistic, unic prin natura talentului ei *per excelentiam* original, știut fiind că la harpă, din pricina dificultăților tehnice ale instrumentului, nu se poate cânta înainte de 12 – 14 ani“ – se scria într-un articol publicat în *Adevărul* din 1931.

În „Cronica muzicală“ a revistei *Rampa*, Liviu Artemie scria: „Acest copil de șapte ani mângâie

Ecouri în Lupta (stânga) și Rampa

nu numai cu o nespusă grație și uimitoare siguranță coardele instrumentului de proporții uriașe, dar mai ales cu un admirabil simț al nuanțelor sonore și ritmice“.

Și alte ziare și reviste românești și străine care sunt adăpostite în depozitele Bibliotecii Academiei Române (*Neamul Românesc*, *Dimineața*, *Universul*, *Adevărul*, *Rampa*, *Lupta*, *Tinerimea Creștină*, *Le Figaro*, *Les Artistes d'Aujourd'hui*, *Le Courier Musical*, *L'ami du peuple du soir*) elogiază talentul acestui copil, care făcea auditoriul să se simtă ca în prezența unei mari artiste, ce stăpânește tehnica strălucită a harpei și „cântă muzică din secolul al XVIII-lea și muzică modernă ca și când s-ar juca cu păpușica sa“ (*Le Figaro*, 7 aprilie 1930).

Mica harpistă a concertat pe scena Ate-neului Român sub bagheta dirijorului George Georgescu, la Palatul Cotroceni, dar și pe marile scene ale lumii. La Paris, cel mai select public parizian, mari profesori și un imens număr de artiști au aplaudat-o cu frenezie și „au rechemat-o de nenumărate ori“, aceasta fiind încă „o dovadă a geniului tehnic și a marelui său talent“ (*Rampa*, 4 iunie 1930).

Iată și alte aprecieri elogioase din presa vremii. „D-l Gabriel Pierne, dirigentul orchestrei Colonne, a afirmat că e dotată cu o extraordinară pricepere muzicală și cu o interpretare matură“ (*Lupta* – duminică 1 iunie 1930). „D-l Rouche, directorul Operei din Paris, o numește: *la petit*

gloire roumaine, iar ziarele pariziene îi spun *l'enfant prodige* [copilul minune]... *l'enfant à la harpe*... *une prodige de la harpe*, etc.“ (*Rampa*, miercuri 4 iunie 1930).

Talentul său muzical a fost însoțit și de calități sufletești deosebite, precum modestia. Întrebată fiind de admiratori cum se simte în postura de mare artistă, a răspuns că artistă este mama ei, ea având încă multe de învățat.

Empatia și generozitatea de care adesea a dat dovadă au fost invocate și în reviste cu caracter religios. „La Paris i se plătea pentru 10 – 15 minute câte 10 – 14 mii de lei și niciodată nu a întrebat unde sunt banii. Nu-și dorea răsplătă pentru ceea ce cânta, spunea: am cântat pentru săraci, deci am cântat pentru Dumnezeu“. După concertul dat într-una dintre bisericile Parisului sub numele de „Ceremonie solemnă pentru binefacere“, cardinalul Parisului a caracterizat-o ca fiind „înger ce cântă la leagănul ieslei pruncului Iisus“ (*Tinerimea Creștină*).

Odată, o femeie săracă cu o fetiță de vârstă ei se plânga că fiica sa nu avea îmbrăcăminte, iar Doina-Nora Michăilescu s-a dus în casă, s-a dezbrăcat de rochița nouă pe care o purta și a dăruit-o fetei.

Astfel de povești emoționante, știute sau mai puțin știute de marele public, dar care așteaptă să fie dezvăluite, se găsesc în bogatele colecții ale Bibliotecii Academiei Române. ■

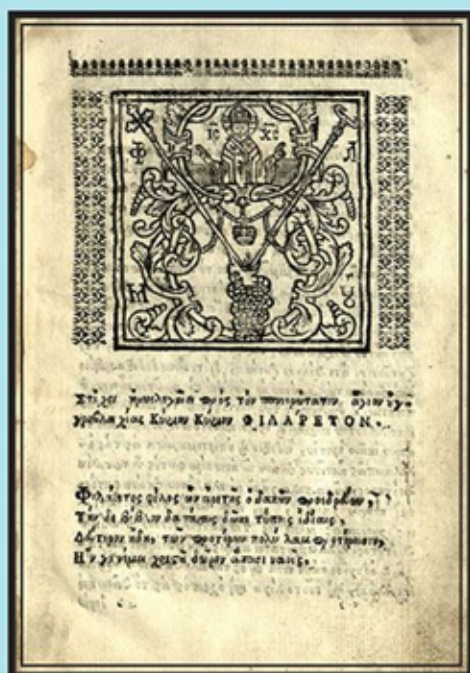
ALBUM ISTORIC

Foaia de titlu și stema domnitorului
Constantin Mavrocordat, Penticostar, 1743

Foaia de titlu
a Molitvenicului bogat
din 1819,
xilografată
de tipograful rămnicean
Gheorghe postelnic
(Dimitrievici)

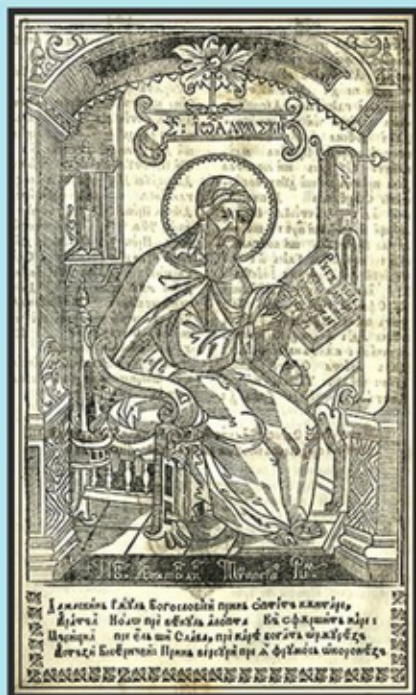
*Stema mitropolitului
Filaret I Mihalitzis,
Slujba Sf. Visarion, 1759*

*Sf. Evangelist Luca,
Evangelhie, 1750*

*Sf. Vasile cel Mare,
xilogravură
de „Dimitrios 1698“,
Liturghier, 1746*

*Sf. Ioan Damaschin,
xilografură
de Popa Constantin
(Athanasievici),
Octoih, 1792*

*Prorocul
și împăratul David,
Psaltire, 1820*

*Xilografura
„Duminica
Tuturor Sfinților”,
Penticostar, 1743*

Xilogravura „Răstignirea“,
Triod, 1746

Vinieta cu cap de înger și inițialele M.E.,
atribuită lui Mitrofan, episcopul Buzăului,
Liturghier, 1741

Frontispiciu
cu Deisis
(Iisus Hristos
între
Maica Domnului
și Ioan Botezătorul),
„Grigorie
ieromonah.1768“,
Apostol, 1784

TREI TIPOGRAFI BUCUREȘTENI DIN EPOCA DOMNILOR FANARIOTE

DANIELA LUPU

Puțin cunoscuți astăzi, tipografiile bucureșteni ocupă un loc special în galeria meșterilor tiparului din epoca domniilor fanariote (1716 – 1821). Cărțile imprimate de ei au avut o circulație intensă în toate teritoriile locuite de români, au contribuit la finalizarea introducerii limbii române în Biserică și la apărarea credinței ortodocșilor din Imperiul Habsburgic și Imperiul Otoman.

Am prezentat trei dintre tipografiile bucureșteni (popa Stoica Iacovici, logofătul Radu Iacovici și Iordache Stoicovici) în articolul publicat în *Magazin istoric*, nr. 1/2022. Continuăm cu alți trei meșteri, a căror activitate s-a desfășurat preponderent în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: Barbu Bucureșteanul, Dimitrie Petrovici și Stanciu Tomovici.

BARBU BUCUREȘTEANUL, DASCĂL DE MEȘTEȘUGUL TIPARULUI

În cei 12 ani de activitate, cuprinși între 1744 și 1756, a imprimat nouă cărți bisericești în limbile română și slavonă, pe care le-a semnat Barbu Bucureșteanul, ceea ce ne sugerează că s-a născut și a învățat meșteșugul tiparului în acest oraș. Cum Bucureștiul era „monopolizat” de popa Stoica Iacovici, Barbu a luat drumul pribegiei, plecând în Moldova, la Rădăuți, unde episcopul locului tocmai înființase o tipografie. În 1743 Barbu împreună cu alți doi tipografi, Grigorie Stan Brașoveanul și Sandu Irimia din Iași, au fost angajați de episcopul Varlaam. Prima carte apărută la Rădăuți, în 1744 (un *Catavasier*), a fost totodată întâia imprimată de Barbu în calitate de meșter. La începutul textului

*Pagina de titlu
a Evangheliei
din 1750,
cu menționarea,
pe ultimul rând,
a celor
doi meșteri
tipografi:
Barbu
și Grigorie*

se precizează: „ostenitoriu fiind la tot lucrul tipografiei Barbul Bucureșteanul tipograful”.

După moartea episcopului Varlaam (în 1745) și desființarea Tipografiei Episcopice Rădăuțului (în 1746), cei trei s-au îndreptat spre Țara Românească, aflând că înalții ierarhi erau în căutare de tipografi. În 1747 Barbu și Grigorie au fost angajați la Tipografia Mitropoliei din București, iar Sandu Irimia la Tipografia Episcopice Buzăului.

*Psaltirea
cu text
româno-
slavon;
se păstrează
un singur
exemplar,
la Biblioteca
Muzeului
Municipiului
București*

Barbu a început lucrul imediat după semnarea contractului de angajare la 27 martie, terminând de tipărit în aprilie cărticica *Rugăciuni în toate zilele săptămânii*, la care a fost îngrijitor de ediție și autor al *Cuvântului către cititori*. În 1747 a mai imprimat un *Liturghier*, continuând în 1748 cu o *Psaltire* și un *Ceaslov*, iar în 1750, cu o *Evanghelie*. La imprimarea *Liturghierului* și a *Evangheliei* a împărțit responsabilitățile de meșter cu Grigorie, care este menționat pe fila de titlu după Barbu. Deși în notele de cheltuieli ale Tipografiei Mitropoliei

ambii sunt numiți dascăli și plătiți la fel, se pare că Barbu se bucura de înțâietate în ochii mitropolitului Neofit Cretanul. Posibile conflicte cu tovarășul său ori poate lipsa comenzilor l-au făcut pe Grigorie (remarcabil xilograf) să plece după 1750 la Iași. Barbu a continuat să imprime, în 1753 un *Acatist*, în 1754 o *Psaltire* cu text româno-slavon (astăzi o ediție foarte rară, din care se păstrează un singur exemplar, la Biblioteca Muzeului Municipiului București) iar în 1756 o *Psaltire* slavonă. După această dată, numele său nu mai apare pe filele de titlu.

Un document din 26 februarie 1778 ne oferă o posibilă explicație a dispariției lui Barbu de la Tipografia Mitropoliei după anul 1756. Este vorba de o anafora a mitropolitului Grigore al II-lea către domnitorul Alexandru Ipsilanti, prin care cere să se facă evaluarea unei case construite pe locul Mitropoliei. Casa fusese a lui Barbu, dar de când acesta murise era lăsată în părăsire, iar mitropolitul dorea să-și recupereze chiria prin vânzarea materialului rezultat după demolare: „Înștiințăm mării tale că pe locul sfintei Mitropolii în mahalaoa ce să numește a Vlădicăi, pă Podu Calicilor, este o casă care mai nainte au avut un Barbul dascălul, tipograful Mitropolii, și de când au murit acest dascăl, de sânt aproape de 20 de ani, stăpânul nu li să știe care este, ci sânt [când] unii, când alții, vedem că șad într-însile fără dă a nu fi de nimenea puși și mai multu pustii și cu acest fel fiind, nu are Mitropolia de la cine cere chiria pământului“.

ARTA GRAFICĂ A CĂRȚII ROMÂNEȘTI VECHE TIPĂRITĂ LA BUCUREȘTI

Ilustrațiile din Albumul istoric exemplifică prețioasa artă grafică a cărților imprimate la București în epoca domniilor fanariote. Ele sunt extrase din tipărituri bisericești aflate în colecția Bibliotecii Muzeului Municipiului București.

Responsabili de ilustrarea cărților erau tipograful. Realizarea gravurilor necesita talent de desenator, stăpânirea tehnicii inciziei, multă muncă și îndemnare. Doar unii dintre meșterii care au lucrat în tipografiile bucureștene după 1716 sunt atestați ca xilografuri: Grigorie (ieromonahul Grigorie), Iordache Stoicovici, Dimitrie Petrovici, Stanciu Tomovici. Lor li se alătură câțiva tipografi

râmniceni (popa Constantin Athanasievici, Dimitrie Mihailovici și fiul său, Gheorghe) și monahul Ghervasie de la Mănăstirea Neamț, care au lucrat ocazional la tipografiile din București.

Până către mijlocul secolului al XVIII-lea, tipograful au folosit intensiv vechile plăci de lemn gravate în epoca brâncovenească de Ioanichie Bacov, Dimitrios, Antim Ivireanul,

Dacă Barbu încetase din viață în jurul anului 1758, este foarte posibil ca el să fi fost una dintre numeroasele victime ale ciumei, care a bântuit orașul în anii 1756 – 1759. Pentru anul 1758, ca dată a morții pledează și faptul că în 1759 a fost angajat pentru imprimarea unei cărți un alt tipograf (Gheorghe Stoianovici), iar din 1760 a devenit meșter al Tipografiei Mitropoliei fiul lui Stoica Iacovici, Iordache Stoicovici.

DIMITRIE PETROVICI

După modul în care și-a compus numele reiese că era fiul unui Petre (popa Petre). Semnând Dimitrie Petrovici Bucureșteanul sau Dimitrie Popovici, în cei opt ani de activitate, cuprinși între 1775 și 1799, a imprimat în tipografiile bucureștene 11 cărți în română și greacă, lucrând doar ocazional ca gravor. Prima sa menționare ca meșter apare la Tipografia Mitropoliei, unde, începând din 1775, a imprimat mai multe cărți liturgice până în 1779, când a fost înlocuit cu Stanciu Tomovici.

Timp de zece ani, numele lui Dimitrie Petrovici nu mai este menționat. În 1789 îl regăsim angajat la Tipografia grecească a fraților Nicolae și Ioan Lazaru. Aici a imprimat două cărți în limba greacă: *Faptele vitejești ale lui Mavrogheni*, o antologie de versuri omagiale închinată domnitorului, și *Descrierea Valahiei*, traducere a lucrării generalului

*Stema
lui Nicolae
Petru
Mavrogheni
din
Faptele
vitejești
ale lui
Mavrogheni,
tipărită de
Dimitrie
Petrovici
în 1789*

Friedrich Wilhelm Bauer, *Memoires historiques et geographiques sur la Valachie* (publicată la Frankfurt – Leipzig, în 1778), după care tipografia s-a desființat.

În 1793 a revenit la Tipografia Mitropoliei, continuându-și activitatea până în 1799, dată după care numele său nu mai apare pe filele de titlu. Un document din fondul Mitropoliei Ungrovlahiei menționează un Dumitru tipograf, decedat înainte de 1804, care ar putea fi identificat cu Dimitrie Petrovici. În acest act, din ianuarie 1804, se arată că Tudor, legătorul de cărți al Mitropoliei, a închiriat un

Ursul Zugrav. După ce acestea s-au uzat, le-au reprodus cu fidelitate (păstrând uneori chiar data și numele gravurii) până la începutul secolului al XIX-lea sau au executat altele noi, fără a se îndepărta prea mult de modelul consacrat.

Doar cărțile de slujbă sunt bogat ilustrate, în timp ce ornamentica este minimală la celelalte tipărituri teologice și la cele laice. Ele sunt împodobite cu chenare, frontispicii, inițiale ornate, viniete și cu ilustrații realizate în tehnica gravurii în lemn (xilografurii). Foaia de titlu ne întâmpină cu cadre realizate din motive florale și geometrice, din arcade și coloane străjuite de „iconițe” cu profeți, arhangheli, sfinți sau mucenici. Pe spatele filelor de titlu sunt imprimate stemele domnitorilor sau mitropoliților sub patronajul cărora s-au tipărit cărțile.

Ilustrarea cărților de cult era supusă unor reguli stricte. Conținutul lor impunea folosirea anumitor teme, scene sau personaje biblice. *Evangelia* cuprinde pe cei patru evangheliști însoțiți de simbolurile lor, *Liturghierul*, pe sfinții autori ai Liturgiilor (Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ioan Gură de Aur și Sf. Grigore). *Psaltirea* conține imaginea lui David, *Triodul* și *Penticostarul* sunt ilustrate cu diferite scene din Vechiul și Noul Testament, iar *Octoiul* cu xilografura Sf. Ioan Damaschin. Respectând iconografia ortodoxă și canoanele de reprezentare stabilite de erminii, gravurile cărților vechi bisericești din această epocă nu prezintă un nivel ridicat de originalitate, dar au o certă valoare istorică, artistică și culturală.

Daniela LUPU

*Învierea
Domnului,
xilografură
de Stanciu
Tomovici
din Apostolul
tipărit în 1784*

*Octoih
mare tipărit
de Stanciu
Tomovici,
în 1792*

loc de casă, care „să vecinește din sus cu răposatul Dumitru tipograf”.

LOGOFĂTUL STANCIU TOMOVICI, TIPOGRAF ȘI XILOGRAVOR

Stanciu a fost meșterul Tipografiei Mitropoliei în intervalul cuprins între 1779 și 1809 și în cei 14 ani de activitate a tipărit 21 de cărți bisericești în limba română. Pe filele de titlu el a semnat alternativ: Stanciu logofăt sau Stanciu tip(ograful) buc(ureștean), Stanciul Popovici sau Stanciul tip(ograful) Tomovici bucureștean, ultima variantă fiind cea mai frecvent folosită. Din toate acestea rezultă că era fiul popii Toma din București și că, pe lângă meseria de tipograf, lucra și ca logofăt, completându-și veniturile din scrierea sau copierea actelor de cancelarie sau private. Totodată, el a avut și o susținută activitate ca gravor, fiind autorul a 15 xilografuri incluse în cărțile pe care le-a tipărit.

Profitând de plecarea lui Dimitrie Petrovici de la Tipografia Mitropoliei în 1778, Stanciu a debutat ca meșter în 1779, tipărind *Slujba Sf. Dimitrie de la Basarabov*, în care a semnat ca logofăt. Anii 1780–1786 i-au adus comenzi numeroase, el imprimând nouă cărți liturgice. Desfășurarea războiului ruso-austro-otoman, din anii 1787–1792, a provocat închiderea Tipografiei Mitropoliei. Activitatea s-a reluat în 1792, Stanciu terminând de imprimat *Octoihul mare*, început în 1787. Din proprie voință sau din cauza unor neînțelegeri cu noul mitropolit, Dosithei Filitti, Stanciu a părăsit

Tipografia Mitropoliei în anii 1793–1798. În acest interval, mitropolitul a recurs din nou la serviciile meșterului Dimitrie Petrovici (1793–1794), apoi l-a angajat pe tipograful rămnicean Dimitrie Mihailovici (1796–1798). În 1799 Stanciu s-a reîntors la Tipografia Mitropoliei și a imprimat în colaborare cu Dimitrie Petrovici prima ediție a *Cărții folositoare de suflet*, apoi alte cărți în cursul anilor 1800–1801. Din octombrie 1801 până în 1805 Tipografia Mitropoliei a fost închisă din lipsă de fonduri.

În toamna anului 1805 Stanciu l-a convins pe mitropolitul Dosithei Filitti să-i închirieze tipografia pe trei ani, angajându-se să imprime cărți bisericești: „cu a sa cheltuială, pentru trebuința obștii și oareșcare a sa chiverniseală”. Actele încheiate cu acest prilej au fost publicate de T.G. Bulat (*Tipografia Mitropoliei Bucureștilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXXVII, 1969, nr. 7–8). Din ele aflăm că Stanciu urma să acopere toate cheltuielile de reînnoire și reparare a inventarului tipografic și de editare a cărților. Mitropolitul își rezerva dreptul de a alege titlurile: „tipărind mai întâio cărțile ce sânt acum trebuincioase și lipsă obștii”. În cazul în care avea să sufere vreo pagubă, tipograful se obliga să o suporte de unul singur: „a mea să fie, pă sfânta Mitropolie să nu o supăr întru nimic”. Cărțile imprimate de Stanciu în anii următori îi au ca editor pe mitropolit, ceea ce ne face să credem că termenii contractului nu au fost respectați în totalitate. După 1809, Stanciu Tomovici nu mai este menționat. ■

UN GHID PENTRU ÎNTELEGHEREA ARHITECTURII PALATELOR FINANCIAR-BANCARE

Lansarea la Banca Națională a României a unui foarte frumos album a fost umbră de plecarea autoarei dintre noi. Firesc deci ca vorbitorii să se refere în luările de cuvânt nu numai la valoarea cărții, ci și la personalitatea Cristinei Țurlea.

Cristina Țurlea (1966 – 2021) a absolvit Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” și Facultatea de Științe Juridice și Administrative a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”. A lucrat în Ministerul Lucrărilor Publice, apoi la Banca Națională. A condus lucrările de restaurare a Palatului Vechi al B.N.R., pe baza unei solide documentări în arhive.

Volumul lansat în Sala „Mitiță Constantinescu” a B.N.R. reprezintă o introducere bogat ilustrată în înțelegerea rașunilor și simbolurilor clădirilor financiar-bancare: *Simboluri în arhitectura palatelor financiar-bancare; 9 secole de arhitectură în 666 imagini*. Meseria de banker pare înconjurată de o aură de mister, ce aduce cumva cu alchimistul Evului Mediu, care scotea aur din metale obișnuite. Pe de altă parte, bancherul nu a fost și nu este un personaj prea iubit în societate. Și cine ar putea iubi pe cel la care te duci să te împrumuți, trebuind apoi să-i returnezi, cu un plus, banii de care te-ai folosit atunci când ai avut nevoie. Dar ce societate modernă s-ar putea descurca fără bănci și bancheri? Pentru a se impune și a inspira încredere în soliditatea instituției, băncile au avut dintotdeauna sedii impunătoare, plasate în centrul orașelor. Evoluția urbană, cu aglomerarea centrelor orașelor, le-a obligat adesea să se mute în spații mai îndepărtate de *city*, dar care să le poată asigura condiții de dezvoltare arhitecturală și locuri de parcare pentru un personal și o clientelă cu mult sporite față de secolele trecute.

Toate aceste aspecte sunt analizate de autoare într-un prim capitol – aflat, la fel ca și următoarele, sub semnul cifrei 9 –, intitulat „9 secole de arhitectură și istorie a finanțelor”.

Urmează prezentarea a 9 elemente de arhitectură și simbolistica lor: volumetrie și amplasarea în

oraș; conformarea spațiilor interioare; fațadele și ornamentica lor; colonada – stiluri și utilizare; poarta – acces, accesibilitate, vizibilitate; frontoane și elemente de accent; elemente decora-

... și cea a Consiliului de Administrație din vechiul Palat al B.N.R.

tive interioare; elemente decorative exterioare; sisteme constructive și materiale utilizate. Sunt elemente pe care cu toții le vedem, dar multora dintre noi ne scapă semnificația lor. La fel ca și în cazul celor 9 categorii de motive decorativ-simbolice, care formează substanța celei de a treia părți a volumului. Care este semnificația prezenței reprezentărilor Soarelui în aceste spații, sau a apei cu valuri, ori a viței de vie și iederii, a albinei și stupului, ori a leului înaripat, alături de reprezentarea ochiului, ori a literelor *Delta* sau *G*? Parcurgând cele 238 de pagini ale cărții le veți descoperi.

Volumul se încheie cu al patrulea capitol: „9 palate financiar-bancare românești”. Clădirile asupra cărora s-a oprit autoarea sunt: Banca Națională a României, Casa de Economii și Consemnațiuni, clădirea din Cluj a Băncii Naționale a României, Bursa și Camera de Comerț, Societatea de Asigurări „Generală” (până de curând sediul B.C.R. de la Universitate), Palatul Chrissoveloni, clădirea fostei Bănci Marmorosch Blank, ansamblul Societăților de Asigurare, „Agricola Foncieră” și „Adriatică” și, în final, Crystal Tower, sediul ING București.

Toată această demonstrație de erudiție este însoțită de 666 imagini, multe realizate chiar de autoare.

În încheiere, merită subliniat contribuția Editurii Meronia la realizarea unui album instructiv și frumos.

Sala ghișeelor...

D. M.

IANCU DE HUNEDOARA: UCENICIA ARMELOR (1410 – 1439)

LIVIU CÎMPEANU

(Academia Română,
Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu)

Majoritatea lucrărilor despre Iancu de Hunedoara se concentrează asupra marilor campanii antiotomane ale eroului, împingând într-un con de umbră începuturile sale, altminteri cu nimic mai puțin spectaculoase. O lăudabilă excepție o constituie eminentul medievist maghiar Pál Engel, care a separat anii decisivi ai carierei sale în două studii consistente, apărute în 1986 și 1997. Pornind de la aceste lucrări, am efectuat o nouă analiză critică a tuturor izvoarelor privitoare la această temă, în încercarea de a da un răspuns, fie el și unul provizoriu, la problematica părinților, a anului și locului în care s-a născut, a numelui și a confesiunii, precum și a cursus honorum-ului urmat de erou, de la demnitatea de scutier, la cea de baron al regatului Ungariei.

SEBASTIAN HUNYAD
in: Viteazul român

*Castelul Hunedoara înainte de restaurările
de la sfârșitul secolului al XIX-lea*

La sfârșitul secolului al XV-lea, umanistul italian Antonio Bonfini consemna în opera sa *Rerum Ungaricarum Decades*, scrisă sub oblăduirea regelui Matia Corvinul, următoarea legendă: aflat într-unul dintre periplusurile sale în Transilvania, regele Sigismund s-a îndrăgostit de o româncuță frumoasă și isteță, de origine nobilă, pe care

a lăsat-o gravidă. Suveranul i-a cerut iubitei sale să se prezinte la Curte după ce va naște copilul, cu un inel pe care era gravat blazonul său, lăsat ca semn de recunoaștere. Pentru a nu rămâne de rușine, fata s-a căsătorit cu un nobil român care a înțeles și acceptat situația, dând apoi naștere fiului de crai, pe care l-a botezat Ioan.

EROU DE BASM ȘI PERSONAJ ISTORIC

Într-o zi, când mama își ținea fiul în poală, un corb s-a năpustit de nicăieri și a smuls inelul regal din mână copilului, luându-și zborul. Dezolată de această pierdere, femeia și-a trimis soțul pe urmele „păsării celei bleste-

*Petrus Ranzanus
în fața regelui Matia,
miniatură de la finalul
secolului al XV-lea*

mate“, care în cele din urmă a fost răpusă de o săgeată, prețiosul artefact fiind astfel recuperat. Când a ajuns la vârsta adolescenței, Ioan a fost trimis de mama sa la Curtea regelui Sigismund, care și-a recunoscut imediat fiul după inelul cu blazon pe care i l-a prezentat. Nu întâmplător, această poveste frumoasă a fost ticluită de Antonio Bonfini tocmai când Matia Corvinul, crăiescul său patron, încerca să legitimizeze succesiunea la tron a fiului său din flori, Ioan Corvinul.

Realitatea a fost însă mult mai puțin spectaculoasă, izvoarele păstrate relevând faptul că Iancu era fiul lui Voicu Românul și, probabil, al Elisabetei Mușina de Răchitova, din Țara Hațegului (nu de Marginea din Banat, cum s-a afirmat în literatura mai veche!). Căsătoria dintre cei doi a avut loc înainte de imigrarea lor în Transilvania, legăturile de rudenie între boieri munteni și cnezi (nobili) hațegani fiind obișnuite în epocă.

Recent, istoricii subiectului

au căzut de acord că Iancu de Hunedoara s-a născut în anul 1405 sau 1407, pierzând din vedere izvoarele care atestă că eroul nostru a intrat ca adolescent în serviciile lui Sigismund de Luxemburg, însă aceasta s-a petrecut în 1431! Sub nicio formă un bărbat de cel puțin 24 de ani nu poate fi considerat un adolescent, mai ales după criteriile medievale, conform cărora viața de adult începea la 14 ani, vârstă la care fiii de nobili erau ridicați la rang de cavaler. O lectură atentă a izvoarelor, mai ales a două diplome emise de Ladislau Postumul în anul 1453, cuprinzând informații esențiale pentru cariera timpurie a eroului nostru, ne înfățișează de fapt că el a intrat de două ori în serviciile regelui Sigismund, o dată în adolescență, ca scutier, și a doua oară când era deja cavaler, în anul 1431. Este foarte probabil ca tânărul Iancu să fi intrat în serviciile lui Sigismund de Luxemburg pe la 1409/1410, când tatăl său Voicu a primit de la suveran moșia Hunedoara; prin urmare, el trebuie să se fi născut pe la 1395 – 1396.

Voicu și Elisabeta Mușina și-au botezat fiul cu numele

*Sigismund de Luxemburg,
gravură pe lemn din 1536*

de Ioan, însă de-a lungul vieții el a fost cunoscut sub numele de Iancu, atât printre prieteni, cât și printre inamici. Această variantă a numelui său este atestată cel mai timpuriu în anul 1444, iar Petrus Ranzanus, unul dintre cărturarilor umaniști aflați în serviciile lui Matia Corvinul, scria că părintele crăiescului său patron era cunoscut sub numele românesc de Iancu, un alint al numelui de Ioan. E imposibil ca regele, de la care autorul și-a cules informația, să nu fi știut tocmai numele sub care era cunoscut ilustrul său părinte. Nu în ultimul rând, trebuie evocat faptul că în regatul Ungariei eroul nostru era *Hunyadi János*, variantă preluată fonetic atât de germani și austrieci, sub forma de *Hun[i]adt Enusch*, cât și de românii din Moldova și Țara Românească, bunăoară domnii acestor țări îl numeau „Ianăș vovod ot Huniadia“ (1450).

După cum am văzut în primul episod al seriei noastre (*Magazin istoric*, nr. 11/2022), Johannes de Thurocz, Antonio Bonfini și cronicarul anonim al conților Cilli, ultimul fiind independent de primii doi, afirmă clar și răspicat că Iancu de Hunedoara s-a născut în Țara Românească. Dată fiind apartenența etnică și originea geografică e sigur că a fost botezat în rit ortodox, însă a trecut la catolicism odată cu întreaga sa familie după imigrarea lor în Transilvania, cândva înainte de 1409. Nici cei mai intransigenți teologi de rit latin nu contestau botezul după rit răsăritean, aceasta se întâmpla doar în cazuri extrem de rare. Astfel, nu a fost nevoie de un nou botez catolic, iar izvoarele păstrate nici măcar nu sugerează că Huniazii s-au convertit în cadrul unei ceremonii

*Miklós Újlaki,
protectorul tânărului Iancu*

speciale, ceea ce înseamnă că ei, inclusiv Iancu, pur și simplu au început să frecventeze mesele catolice, împreună cu ceilalți nobili ai Transilvaniei. De subliniat însă că după aceea, Iancu de Hunedoara a fost întreaga viață un campion cruciat al Bisericii Catolice și al Unirii Bisericești de la Ferrara-Florența, înfăptuite la 1439, fiind totodată un prigonitor al preoșimii ortodoxe antiunioniste, cum a fost „pseudoeписcopul” Ioan de Caffa. Există documente din care reiese că a fost un protector al Bisericii Ortodoxe din Țara Românească, ai cărei ierarhi s-au numărat însă printre semnatarii documentului Unirii Bisericești din 1439.

Revenind la familia Huniazilor, am arătat în prima parte a seriei noastre că Iancu de Hunedoara a avut doi frați, pe Ioan cel Tânăr, născut pe la 1410, și pe Voicu cel Tânăr, atestat o singură dată, în 1419. Mai mult, el a avut cinci surori, toate căsătorite cu persoane de vază, atestate de

izvoare în următoarea ordine cronologică: Clara, soră doar după mamă cu Iancu, a fost soția nobilului Pongrácz Dengelegi; o soră bună nenumită, născută pe la 1397, a fost căsătorită cu Petru al II-lea al Moldovei; o altă soră bună, nenumită, căsătorită cu János Székely de Szengyörgy; o altă soră bună, nenumită, pe care Iancu de Hunedoara a oferit-o de soție căpitanului de mercenari boemi Jan Giskra, și Marina, căsătorită cu boierul muntean Mânzilă de la Argeș (bunica umanistului Nicolaus Olahus!).

FIUL FORTUNEI

Modesta moșie a Hunedoarei nu putea acoperi nevoile materiale ale numeroasei familii a Huniazilor, astfel că, pe la 1410, tânărul Iancu a fost nevoit să-și caute norocul la Curtea de la Buda, ca mulți alți fii de nobili din regatul Ungariei, la sfârșitul Evului Mediu. Umanistul Andreas Pannonius, care l-a cunoscut personal, scria că fiul lui Voicu și-a început cariera ca scutier în entouragele regelui, remarcându-se în scurt timp atât prin vigoarea și îndemânarea de care a dat dovadă

*Francesco Sforza,
pictură anonimă
de la finalul secolului al XV-lea*

*Ștefan Lazarević, frescă de la
Mănăstirea Manasia, Serbia*

în timpul exercițiilor militare de peste zi, cât și prin religiozitatea sa profundă, manifestată în timpul orelor de rugăciune de peste noapte, în capela Curții.

În 1412, regele Sigismund a pornit într-un lung periplu european în vederea organizării unei noi cruciade antiotomane. Tânărul Iancu a fost nevoit să intre în serviciile lui Pippo Spano de Ozora, comitele de Timiș. Mult mai târziu, Matia Corvinul mărturisea că părintele său și-a desăvârșit ucenicia armelor sub autoritatea severă a acestui vestit *condottiere*, devenind prima dată cavaler și apoi căpitan de oști. După ce s-a aflat câțiva ani în solda lui Pippo Spano, pe la 1420, Iancu de Hunedoara a ajuns în alaiul lui Evrenosoğlu Ali-beğ, căpetenia akîngîilor din Albania otomană. Circumstanțele în care a avut loc această drastică schimbare nu sunt cunoscute, eroul nostru fie a fost capturat, fie pur și simplu a dezertat de sub pumnul de fier al comitelui de Timiș, după cum sugerează

*Luptă
între akîngii
și husari maghiari
la frontiera sudică
a Ungariei*

încrederea de care se bucura din partea otomanilor. Dacă la început a îngrijit caii pașei, cu timpul, Iancu i-a însoțit pe akîngii Evrenosoğlu Ali-beğ în raidurile lor, însușindu-și nu doar limba, ci și tactica lor. În jurul anului 1425, probabil ca să scape de o convertire la Islam, Iancu de Hunedoara a fugit la Ștefan Lazarevici, despotul Serbiei. A rămas la Curtea din Belgrad, animată de idealurile cavalești, până la moartea suveranului sârb, în 1427. În această perioadă l-a cunoscut pe László Szilágyi de Horogszeg, pe a cărui fiică, Elisabeta, a luat-o de soție în anul 1429. Din căsătoria lui Iancu de Hunedoara cu Elisabeta Szilágyi a rezultat primul lor fiu, Ladislau, născut în 1430.

Date fiind legăturile familiale ale despoților sârbi cu conții stirieni Cilli, se pare că după 1427, Iancu de Hunedoara s-a

aflat pentru scurt timp în slujba acestora din urmă, având deja propria „lance“, unitate militară formată dintr-un călăreț catafractar (războinic cu armură, care făcea parte din cavaleria grea) și trei-patru arcași călări. Cumva, între Huniazi și familia Cilli a existat o antipatie viscerală, astfel, tânărul cavaler a trecut cu oamenii săi, al căror număr a crescut la trei „lănci“, adică 12 călăreți, în slujba nobilului croat Demeter Csupor de Monoszló. În 1431, Iancu de Hunedoara l-a însoțit pe acesta din urmă, ca membru al enturajului său, în Italia pentru a asista la încoronarea lui Sigismund de Luxemburg ca împărat al Imperiului Romano-German. Cu această ocazie, el, devenit între timp cavaler, a intrat pentru a doua oară în slujba monarhului. Însă după ce a ajuns în Lombardia, a fost demobilizat odată cu alți curteni,

din lipsa cronică de fonduri a viziterii regale (pe cale de a deveni imperială!).

Zeita Fortuna l-a mânat pe Iancu de Hunedoara să intre în slujba lui Filippo Visconti, ducele de Milano. Timp de doi ani, fiul de boier pribeag din Valahia i-a slujit unuia dintre cei mai iluștri principi ai Renașterii, unui istoric susținând chiar că l-ar fi cunoscut și pe vestitul condotier Francesco Sforza, viitorul duce milanez. Cert este că eroul nostru și-a însușit arta militară din Italia *quattrocento*-ului, care pune accentul pe cavalerie grea și unități de pedestrași înarmați cu arme de foc, aplicând-o cu succes în viitoarele sale campanii antiotomane. Mai mult, Iancu de Hunedoara a strâns bani peșin, devenind astfel din nou atractiv pentru veșnic îndatoratul Sigismund de Luxemburg, care între timp primise coroana imperială. În 1433, pe drumul de întoarcere al împăratului spre Imperiul Romano-German, tânărul cavaler s-a alăturat din nou alaiului său, împrumutându-și suveranul cu sume considerabile, în schimbul cărora a fost răsplătit copios cu donații și zălogiri, constând în moșii, târguri și districte întregi. Mai mult, Iancu de Hunedoara a devenit cavaler al Curții lui Sigismund, însoțindu-l astfel în periplurile sale din Germania, Ungaria și, mai târziu, Boemia. Întors pentru scurt timp în Ungaria, în 1435, Iancu de Hunedoara și Ioan cel Tânăr, fratele său, s-au remarcat în luptele cu otomanii de la frontiera sudică a regatului, intrând temporar în slujba voievodului transilvănean László Csáky. În toamna anului 1436, fratele cel tânăr l-a însoțit pe voievod și în campania menită să-l sprijine pe Vlad Dracul,

*Exemplu
de wagenburg*

Albert de Habsburg,
portret realizat
de pictorul flamand Antoni Boys

domnul Țării Românești, care se confrunta cu o invazie masivă a akîngiilor de la Dunăre.

În acest timp, Iancu de Hunedoara, în calitate de cavalier al Curții, a fost nevoit să-l însoțească pe Sigismund de Luxemburg în Boemia, unde a luat parte la luptele cu ereticii husiți. Cu acea ocazie, cunoștințele militare ale eroului nostru s-au îmbunătățit, având ocazia să observe eficacitatea formidabilei cetăți de care, *wagenburg*, și a infanteriei grele husite împotriva cavaleriei. E sigur că și-a însușit și această tactică, întrucât ulterior a aplicat-o cu succes împotriva otomanilor, în campaniile pe care le-a purtat ca voievod al Transilvaniei, după cum vom vedea în următorul nostru episod.

BAN DE SEVERIN ȘI BARON AL REGATULUI UNGARIEI

La Curtea din Praga, Iancu de Hunedoara a avut prilejul să se facă cunoscut, admirat și învidiat deopotrivă pentru prestața

și bogăția sa, dar și pentru iscusința cu care știa să danseze cu doamnele din înalta societate. După moartea lui Sigismund de Luxemburg, la 9 decembrie 1437, a rămas în slujba lui Albert de Habsburg, ginerele și urmașul la tron al suveranului defunct, luând parte la luptele acestuia cu husiții, care îi contestau domnia, și cu otomanii care amenințau frontiera sudică a regatului Ungariei. La Curtea regelui Albert, care domnea simultan și în Imperiul Romano-German, Regatul Boemiei și Regatul Ungariei, Iancu de Hunedoara a intrat în anturajul baronului maghiar Miklós Újlaki, prin intermediul căruia a obținut primele demnități militare.

Potrivit lui Antonio Bonfini, un alt personaj hotărâtor pentru începuturile carierei lui Iancu de Hunedoara a fost *Franciscus Cenadio*, identificat de medievistul maghiar Pál Engel cu Frank Tallóci, căpitan de Belgrad și ban de Severin. Sub autoritatea sa, Iancu de Hunedoara și Ioan cel Tânăr, fratele său, au luat într-un fel de antrepriză privată apărarea cetăților din Banatul de Severin. Tot Fortuna a făcut ca, în jurul datei de 20 septembrie 1439, Frank Tallóci să fie capturat de o ceată de akîngii otomani, în timpul unei campanii la sud de Dunăre. Astfel, regele Albert i-a numit pe Iancu de Hunedoara și Ioan cel Tânăr în demnitatea vacantă a Banatului de Severin, a cărui apărare le fusese încredințată de fostul ban, acum rob la otomani. Practic, regele a consfințit *de jure* o situație care exista *de facto*, la numirea lui Iancu de Hunedoara în calitate de ban al Severinului contribuind atât legătura strânsă pe care o avusese cu Frank Tallóci până

în acel moment (dar și după răscumpărarea din robie a celui din urmă), cât și influența politică de care se bucura companioul său, Miklós Újlaki, el însuși ban al provinciei învecinate, Macsó, astăzi Mačva, în Serbia.

Odată cu demnitatea de ban, Iancu de Hunedoara a fost ridicat la rang de baron, întrucât dregătoria militară în care a fost numit era socotită drept una dintre cele mai importante din Regatul Ungariei, fiind situată după Voievodatul Transilvaniei și Banatele Dalmației, Croației și Slavoniei. Există două documente din 1457 care atestă fără echivoc faptul că regele Albert de Habsburg i-a donat lui Iancu de Hunedoara cetățile Hunedoara, Geoagiu și Șoimuș, desigur odată cu ridicarea sa la rang de baron, deoarece, după cum arătam și în primul episod, în regatul Ungariei deținerea de cetăți era un apanaj baronial. Diploma de danie nu s-a păstrat. Interesant este că diploma prin care Iancu de Hunedoara a fost pus în stăpânirea cetății Hunedoara era păstrată la mijlocul secolului al XVI-lea în arhiva familiei nobiliare Căndea, ai cărei strămoși se numărau printre oamenii lui de casă. E clar că nu Voicu, ci Iancu de Hunedoara a fost cel care a primit cetatea de la Hunedoara, care în acel moment era, în cel mai bun caz, o ruină amplasată pe dealul Sânpetru, aflat în proximitatea monumentului de astăzi. Practic, eroul nostru a primit dreptul de a deține cetate pe moșia părintească, el dispunând de mijloacele materiale necesare pentru ridicarea castelului actual „pe o stâncă, în ocolul târgului Hunedoara” (Bonfini), abia după 1442, după ce a ocupat demnitatea de voievod al Transilvaniei. ■

Încă din primele momente ale declanșării atacului sovietic în dimineața zilei de 20 noiembrie 1942 (Magazin istoric, nr. 11 – 12/2022), începe retragerea.

BĂTĂLIA DE LA STALINGRAD

NICOLAE TĂTĂRANU

Pe la orele 15 [în ziua de 22 noiembrie] mișcările de repliere au început. La Gavrilovka, unde mă aflam, era un enorm depozit de alimente al Corpului 4 Armată german, cu lucruri de Crăciun. Mii de sticle de șampanie, saci de cafea, ciocolată și alte bunătăți. Acestea erau daruri de Crăciun pentru corpurile de armată venite din interior. Alăturat, alt depozit și mai mare, de alte bunătăți: țigări de foi cele mai fine, bomboane, făină albă etc. Câteva camioane ale corpului și ale diviziilor din corp încărcau în grabă ceea ce le venea la îndemână. Îmi venise și mie ordinul că pot încărca ce vreau și apoi să dau foc depozitului. Cum toate căruțele și camioanele erau încărcate cu aprovizionările obișnuite, nimeni nu a luat mare lucru. Sticle de șampanie și de coniacuri franțuzești cele mai bune nu-și mai găseau nici ele loc și erau aruncate prin șanțuri.

Militari români într-o clipă de repaus

Am căutat pe urmă să constat ce s-a ridicat din depozite și spre marea mea mirare se luase, în special, făină, zahăr și cafea; băuturile și chiar țigările trecuseră pe planul al doilea. Soldații români izolați ce treceau prin apropiere își umpleau buzunarele cu bomboane; cei germani cu surrogate de mâncare. Până la darea focului cred că

nu se luase nici a zecea parte. Este o mare vină a Comandamentului german că a pus un depozit atât de important așa aproape de front și nu a început evacuarea lui chiar de la prima zi de bătălie. Focul n-a distrus mare lucru, așa că a rămas în mâinile inamicului o enormă cantitate de hrană ce, cu începere de foarte curând, trebuia să ne lipsească nouă.

Militari sovietici

Distrugerea podurilor și a depozitelor de tot felul le-am executat cu mare greutate din cauza lipsei de explozive; iarăși neprevădute, și nu din cauza noastră. Aproape toate depozitele de muniții au căzut în întregime în mâinile inamicului.

Fără a fi dat vreun ordin și a lua vreo măsură, ordinea a fost în general păstrată și circulația n-a fost niciun moment întreruptă. Mă teroriza un singur gând: oamenii să nu se îmbete; erau germani, români, prizonieri ruși, populație civilă. Pentru menținerea ordinii rămăsese câte un subofițer german cu câțiva prizonieri. Desigur că nimeni nu și-a dat seama de gravitatea momentului, dar, ceva curios, în figura fiecăruia era ceva îngrijorător.

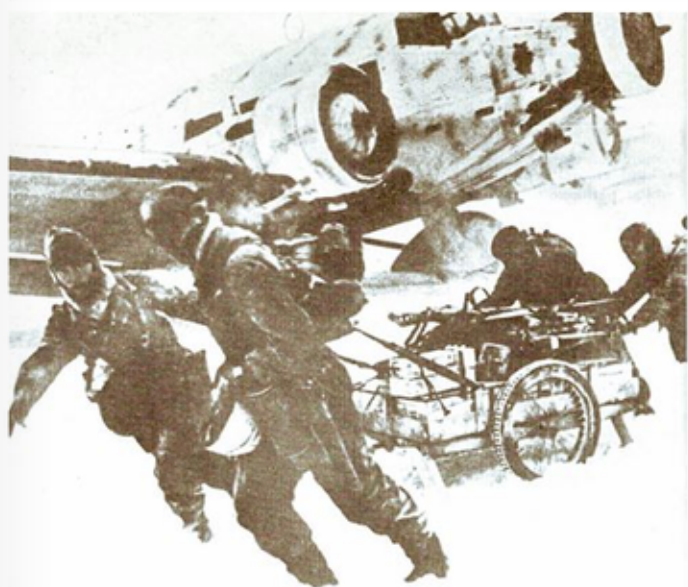
Recunoașterile mele, trimise din ziuă cu șeful de stat major în noua regiune, au sosit cu greutate, toate drumurile fiind tăiate de căruțe și oameni. Este al doilea moment greu de bătaie în care spiritul de organizare german, pentru care

eu aveam un cult, lipsea complet. Primul fusese în valea Terevalowa, când ne retrăgeam sub focul inamic, deci fiecare se retrăgea cum putea și pe unde putea. Totuși, trebuie să remarc: soldații germani care se retrăgeau din linia I erau încărcăți ca niște cămile, peste raniță pătura, peste pătură soba de tranșee și toate nimicurile ce avuseseră în șanț. Soldatul nostru nu arareori l-am văzut chiar fără armă, cu toate că era o retragere organizată și inamicul nu urmărea. Toți și-au aruncat uneltele portative, măștile și căștile. Cu toate astea, veneau sub comandă, în ordine și niciunul din șefii lor nu se gândea că aruncă primele și cele mai importante mijloace de apărare pentru a doua zi. Fac această remarcă acum pentru că pe noua poziție, când am ajuns, germanii au început a se băga în zăpadă având toate uneltele cu ei, iar ai noștri cerșeau peste tot unelte. Cu începere de a doua zi uneltele au devenit sculele de cel mai mare preț, chiar și pentru germani.

Am părăsit Gavrilovka și pe la miezul nopții am ajuns la Zibenco, noul meu post de comandă, în jurul căruia statul meu major recunoscuse un adăpost într-o infirmerie de cai instalată în niște răpe. Ajungerea a fost un calvar, cu toate că drumul fusese pichetat cu destulă îngrijire. Îmi amintesc surprinderea doctorului veterinar-șef când a văzut că instalez biroul ca să lucrez. Sărmanul se simțea în siguranță și nu voia cu niciun preț să-și părăsească adăposturile, nici să-și deplaseze caii. Numai primele lovituri de tun primite în zorii zilei l-au adus la realitate; proba cea mai evidentă de lipsă de conducere și organizare la Comandamentul german. Nu pot să arunc această insultă bunilor mei camarazi, fără a le aduce scuza că, până la ultimul

*Aviația sovietică
a hărțuit practic permanent
trupele germane și române...*

... în vreme ce cea germană
încerca să aprovizioneze trupele încercuite

soldat, nu credeau că suntem forțați să ne replem în fața atacului rusesc.

Ajuns la noul P.C., am început redactarea ordinelor, căci fiecare unitate trebuia să aibă toate detaliile pentru a putea începe lupta la ziuă. Dacă eu am ajuns atât de greu, mă gândeam cu ce dificultăți vor ajunge regimentele în poziții recunoscute în mod sumar. Dacă inamicul ar fi reacționat, probabil că nicio unitate n-ar fi putut ajunge. Norocul nostru a fost că în această mizerie niciun foc de pușcă sau de tun nu s-a auzit, iar avioanele care în toate nopțile ne hărțuiau cu bombardamente, în noaptea asta n-au apărut deloc. Tot statul major a fost tot timpul în teren pentru a îndruma unitățile și a ajuta intrarea lor pe noile poziții.

Pentru mine, ca șef, se îngrămădeau tot felul de probleme aproape imposibil de rezolvat. Sectorul ce-l aveam de apărut trebuia să-l ocup cu două regimente, care deja fuseseră foarte încercate în lupta de până acum; pierduseră parte din mitraliere și chiar puștile-mitraliere la unii lipseau. Artileria anticar ce mai rămăsese era fără muniție; artileria divizionară, un divizion obuziere complet distrus, al doilea, deși aproape întreg, nu mai avea niciun proiectil. Cele două divizioane de tunuri de 76,2 mm care, unele dintre ele, luptaseră chiar în baterii, nu mai aveau decât circa zece lovituri. Eram rupt complet de toate depozitele de muniții și nu

aveam nicio speranță de aprovizionare. Problema hranei oamenilor și cailor se punea în întregime. În plus, în dimineața zilei, ofițerul german de legătură îmi anunță foarte secret că suntem încercuiți, nu mai avem nicio legătură către sud și nu este nicio nădejde de aprovizionare, decât pe calea aerului.

În zorii zilei de 23 noiembrie 1942 eram cu tot statul major la linia I. În general, noua poziție a fost ocupată fără incidente. Trupele extrem de obosite, dar cu moralul încă bun. Gerul teribil care persistă, lipsa de adăposturi și lipsa de unelte făceau situația tragică. Unitățile ocupă sectoarele respective cu un plan de foc necomplet stabilit din cauza lipsei de material și muniții. Lucrările de sapă rămân neîncepute din cauza lipsei uneltelor portative.

Inamicul atacă pe la amiază. Cu ajutorul artileriei germane și bateriilor FLAK din sector atacurile sunt respinse. Un nou atac inamic către seara zilei, cu numeroase care de luptă, impune retragerea Regimentului 91 Infanterie din stânga. Situația se restabilește cu ajutorul carelor germane, care iau poziție de așteptare în spatele regimentelor. La satul Zibenco se instalează o companie anticar germană. A fost momentul cel mai critic și cel mai frumos din bătălia diviziei. Frontul se rupsesse. Din toate părțile alergau la spărtură care germane, mici unități de infanterie română și tot ce era disponibil în zonă; tot statul major lua parte efectiv la bătălie aducând unități, întorcând pe cele fugite și chiar atacând în capul lor. Căpitanul Grigorescu, de la biroul operații, cade în prima linie. Seara târziu a fost găsit și n-a fost altă salvare decât să i se amputeze piciorul. Toți au venit la bătălie și inamicul a fost respins. E cea mai grea, dar și cea mai frumoasă luptă la care am luat parte.

În cursul nopții de 23/24 noiembrie 1942 a trebuit să fie rezolvată problema aprovizionării cu muniții. Șansa mea a fost că muniția de infanterie germană se potrivește la armele noastre și cu oarecare inconvenient la armele automate. Celălalt material este tras înapoi, neputând fi utilizat (ex. aruncătoarele de brand etc.). În principiu, orice gură de foc care termina muniția era scoasă din

Militari români pe frontul de la Stalingrad

serviciu. Postul de comandă, conform ordinului meu, este schimbat într-o vâlcea la 500 m sub gara Basargina.

24 noiembrie 1942

Inamicul a atacat pe tot frontul, cu efortul în sectorul Diviziei 20 română. Datorită aceluiași spirit de camaraderie de luptă, deși divizia nu avea nici car, nici anticar, în toiul bătăliei alergau în toate părțile, în ajutor, tunuri de asalt și care de luptă germane. Poziția a fost menținută; numeroase care de luptă rusești sunt distruse și cu toată marea învălmășeală din bătălia din zona Zibenco, pierderile române și germane sunt minime. Regimentul 91 Infanterie a pierdut de trei ori poziția și de trei ori a reluat-o prin contraatac, ajutat fiind de carele germane din zonă, care, deși n-aveau ordin, au venit la bătălie. Nu pot să trec peste rolul principal jucat de batalionul german ce-l aveam în rezerva diviziei mele, care a ajutat Regimentul 91 Infanterie luptând la baionetă și având pierderi mari.

In sectorul Diviziei 20 nu se află decât un divizion de artilerie de câmp român, care mai avea câteva obuze explozive și 50 proiectile de ruptură. Regimentul 82 Infanterie român, rămas încă sub ordinele Diviziei 297 germane, a avut o acțiune mai mult decât frumoasă. Circa 50 de care au pătruns în sectorul lui și niciun om n-a dat înapoi. Laude și decorații le-au venit din toate părțile. La cererea stăruitoare a Diviziei 20 adresată Corpului 4 Armată german, se aprobă retragerea Regimentelor 83 și 91 Infanterie pentru

a se odihni și reorganiza. De cinci zile suportă încontinuu efortul de atac al inamicului, în mare parte fără sprijin propriu de artilerie și care de luptă. Regruparea se face în groapă, la 4 km nord Zibenco, organizând din fiecare regiment câte un batalion. Din nenorocire, acest repaus și regrupare au durat numai o zi, deoarece în ziua de 26 noiembrie 1942 a trebuit să utilizeze aceste două batalioane neformate în sprijinul Diviziei 371 germane, care ajunsese într-o situație disperată. Nu se poate vorbi de repaus, nici măcar de o zi, deoarece ziua de 25 noiembrie, ziua reorganizării, ambele unități au fost tot timpul sub focul artileriei și aviației inamice.

Eu însumi, care asistam la reorganizare, a trebuit să plec după terminarea operației peste câmp.

Pentru a pricepe operațiile la care au luat parte trupele române la Stalingrad (Divizia 20), trebuie să revin asupra întregii organizări pentru a ajunge la reala putere de luptă a acestei mari unități. Am spus deja în linii mari organizarea diviziei române față de cele germane. Divizia 20 română a primit lupta în ziua de 20 noiembrie 1942 având trei regimente de infanterie a două batalioane, un batalion infanterie ușoară, un batalion de pionieri, un grup de recunoaștere (escadron de cavalerie), sprijinite de două regimente de artilerie, fiecare a două divizioane; unul din regimentul de obuziere Skoda 105 mm și altul de tun de câmp de 76,2 mm, tot de două divizioane. Ca material anticar divizia dispunea de cinci piese de 76 mm specializate, în afară de companiile organice de tunuri de 35 și 47 mm lăsate regimentului de infanterie. În urma atacului în ziua de 20 noiembrie și a luptelor duse până la retragere pe noua poziție (din încercuire) situația diviziei devenise următoarea: un regiment de infanterie aproape întreg ca organizare și material este pus sub ordinele Diviziei 297 germane, necesar la început pentru conducerea bătăliei, în interiorul corpului de armată, dar care n-a mai putut fi recuperat de divizie cu toate intervențiile făcute zilnic. Al doilea regiment de infanterie, care rezistase încercuit la Caraussum în ziua de 20 noiembrie 1942, mai dispunea cantitativ de forța unui batalion, dar cu mare lipsă în material greu de infanterie (mitraliere, aruncătoare brand și chiar

În tranșee

puști-mitraliere). Al treilea regiment de infanterie, ce luptase în prima zi la centru, nu mai dispunea decât de niște resturi aproape dezorganizate, deoarece în ziua de 20 noiembrie un batalion a fugit de pe poziție părăsindu-și armamentul și echipamentul; al doilea batalion a luptat pe companii, adesea încercuite și salvate numai datorită intervenției anticarelor germane. Cu multă bunăvoință se poate spune că forța acestui regiment echivala cu aceea a unui slab batalion. Batalionul de pionieri, încercuit și el în ziua de 20 noiembrie la Carassum, mai putea salva circa forța unei companii complet lipsită de materialul greu de infanterie. Grupul de recunoaștere divizionar ce l-ați întâlnit în „ariciul” făcut de Regimentul 91 Infanterie (*Magazin istoric*, nr. 11/2022), nu mai avea nicio putere combativă. Batalionul de infanterie ușoară încă din prima zi fusese complet sfărâmat. Din anticarul divizionar de 75 mm mai rămăseseră două piese, fără niciun proiectil. Materialul organic al regimentelor, afară de cel al Regimentului 82 Infanterie, fusese în întregime distrus de carele de luptă inamice. Artileria, un divizion de obuziere, cum am spus, în bătălia din ziua de 20 noiembrie a fost călcat de carele inamice și distrus în baterie; al doilea divizion rămăsese întreg datorită poziției în care se aflase și la care carele inamice nu au putut ajunge; dar nu mai avea muniții deloc. La regimentul de artilerie de câmp, ambele divizioane, deși fuseseră atacate chiar în baterie, datorită obuzelor de ruptură, au putut rezista și au fost salvate de contraatacurile infanteriei; unul din divizioane l-am atașat Regimentului 82 Infanterie, conform ordinelor comandamentului german, iar al doilea, în forță de circa două baterii, a rămas cu greaua misiune de a susține restul întregii divizii; dar și acest divizion nu mai dispunea în total decât

de 100 lovituri explozibile și 50 de ruptură. Remarc aici că niciun tun și niciun obuzier n-a căzut întreg în mâinile inamicului.

Cu aceste forțe divizia a trebuit să apere un sector în încercuire și să dea luptele pe care le-am descris ceva mai înainte. După reorganizarea din ziua de 25 noiembrie 1942 bilanțul a fost următorul: Regimentul 91 Infanterie transformat într-un singur batalion; Regimentul 83 Infanterie idem; batalionul de infanterie ușoară desființat și împărțit la cele două batalioane de mai sus; un grup de pionieri și un pluton de cavalerie erau făcute din resturi; un divizion de două baterii de 75 mm în sprijinul lor; trenurile

de luptă și chiar unele trenuri regimentare au fost salvate; Eșalonul 2 al diviziei ce se afla la Zeti, nu mai știam nimic de el; ambulanța divizionară a Eșalonului 1 în întregime salvată prin retragerea ei la timp din cerc.

Prin ordinul de a interveni cu două batalioane, ce le organizase divizia, în sprijinul Diviziei 371 germană, divizia era dizolvată, nemaivând la dispoziție decât câteva resturi fără nicio valoare combativă. Am intervenit la comandamentul german pentru a mă ajuta la reorganizarea diviziei și a-mi da sector în jurul Regimentului 82 Infanterie, care apăra eroic sectorul Jagodni și care rezistase la cele mai mari eforturi făcute de inamic în această zonă. La infanteria ce o aveam trebuia să mi se dea artilerie de sprijin, artilerie anticar etc., ca la orice sector german. La început, cererea mea a fost aprobată cu multă bunăvoință, dar pe urmă contramandată din următoarele motive: cele două batalioane reorganizate de Regimentele 83 și 91 Infanterie și care a trebuit să intervină repede la Divizia 371 germană n-aveau cu ce fi înlocuite; instalarea comandamentului Diviziei 20 cerea transmisiuni, de care germanii nu mai dispuneau; nu mi se putea da artilerie proprie, deoarece nici unitățile germane nu aveau efectivul complet; același lucru pentru materialul anticar; divizia ar fi fost intercalată între unități germane și nu era momentul a se face din cauză că aprovizionarea cu alimente, benzină etc., care devenise extrem de grea, nu s-ar fi putut organiza prin luarea de elemente de la alte mari unități ale corpului de armată.

(Va urma)

Prezentare și selecție: Alin SPÂNU

BUICKUL CU ROTI DE TREN AL LUI GHEORGHE GHEORGHIEU-DEJ

VLAD-ADRIAN NICOLAE

A fost unul dintre liderii marcanți ai comunismului din România, prim-secretar al partidului comunist și președinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Române. Gheorghe Gheorghiu-Dej a lucrat la Căile Ferate Române, în segmentul feroviar de la o vârstă fragedă. Meseria de ceferist și prestigiul C.F.R. i-au adus tânărului lucrător ascensiunea în structurile de conducere ale partidului.

La câțiva ani după terminarea studiilor gimnaziale, Gheorghe Gheorghiu s-a calificat în meseria de electrician în cadrul societății petroliere „Steaua Română” din Moinești, județul Bacău. A lucrat apoi în cadrul atelierelor C.F.R. Galați, iar ulterior la atelierelor din Dej, unul dintre cele mai importante puncte feroviare ale României. Municipiul Dej a fost, și încă este, un mare nod de cale ferată al țării. Transferul de la stația C.F. Galați la stația de triaj din Dej,

transfer survenit în urma acuzației de „agitație comunistă”, i-a adus și cognomenul de „Dej”. A activat ca electrician și la Atelierele C.F.R. Grivița din București. Aici a jucat un rol important în organizarea grevei din februarie 1933. Alături de alți membri ai partidului comunist, printre care Constantin Doncea, Chivu Stoica și Ilie Pintilie, a fost implicat activ în evenimentele de atunci. Procesele acestora de la București și Craiova, finalizate prin condamnarea tuturor

la închisoare, prin sentința nr. 571, din august 1933, au legitimat statutul lor de lideri ai comunismului.

A DOUA ARMATĂ A ȚĂRII

Sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial avea să ducă România în sfera de influență sovietică. Drept urmare, comuniștii au fost cooptați în guvern. La 1 decembrie 1946 Dej devenea ministrul Economiei Naționale.

După preluarea totală a puterii, la 30 decembrie 1947, de partidul comunist, s-a conturat ideea că liderii politici provin din clasa muncitoare, din detașamentul cel mai înaintat al ceferiștilor, eroi ai mișcărilor de la Grivița 1933 și ai epocii celor 1.225 de zile în care a avut loc un proces intens de refacere și restabilire a infrastructurii feroviare, grav afectată de bombardamentele din Al Doilea Război Mondial.

În 1948 Gheorghiu Dej a convocat o comisie specializată, care avea sarcina de a inventaria termenii și locuțiunile provenite din sectorul C.F.R. Între 1948 și 1953 comisia s-a ocupat de acest aspect, fiind menționați peste 10.000 de termeni într-o lucrare generală intitulată *Lexiconul Feroviar Românesc*. Proiectul a rămas doar la stadiul de manuscris, fiind abandonat în 1953 de Dej, după moartea lui Stalin. După 1948 au apărut numeroase producții care sugerau calitatea de revoluționar și de muncitor ceferist ale conducătorului Gheorghiu-Dej.

UN SIMBOL AL PUTERII

În 1949 a fost construită în S.U.A. mașina Buick Road Master Sedan. Un exemplar i-a aparținut lui Dej. Modelul acesta de Buick avea un motor Renault cu capacitatea de 1.9 l și cu puterea de 75 CP. El a fost modificat în cadrul Uzinelor Malaxa din București pentru a putea fi utilizat pe calea ferată. S-a dorit acest lucru pentru ca mașina Buick să poată fi folosită la diverse evenimente feroviare, la verificarea șantierelor, dar mai ales la diverse întâlniri oficiale ale Căilor

Ferate Române, care aveau loc în acea perioadă.

La Uzinele Malaxa, noii drezine Buick i-au fost aduse câteva modificări majore pentru a putea fi utilizată pe linia ferată. Momentul apariției în România a modelului american Buick nu a constituit o noutate absolută. Ana Pauker, membru marcant în cadrul P.M.R., a utilizat, de asemenea, o Skoda VOS blindată, produsă în Cehoslovacia. Modelul a fost fabricat doar pe parcursul a trei ani (între 1949 și 1952), într-un număr limitat de 107 exemplare. Modelul Skoda VOS s-a dorit a fi construit după tipologia și designul american, fiind destinat doar înalților demnitari politici și militari ai vremii. De asemenea inițialele VOS provin de la abrevierea în limba cehă a expresiei „mașină guvernamentală specială” (Vládní Osobní Speciál). Dintre cele 107 unități, două au ajuns în România, una dintre ele fiind folosită de liderul comunist Emil Bodnăraș și cealaltă de Ana Pauker.

Buickul lui Gheorghiu Dej cântărea aproximativ trei tone și atingea viteza maximă de 75 km/h. Utilizarea pornea de la raționamentul că

Înainte de restaurare...

timpul de deplasare pe calea ferată era mai scurt în acea perioadă. Delegațiile oficiale preferau deplasarea pe calea ferată. Drezina Buick a fost implicată și în două accidente, în 1970, respectiv 1974. În ambele situații nu a suferit distrugerii majore, astfel că și-a continuat serviciul în slujba C.F.R., până în anii '90.

O NOUĂ VIAȚĂ

După căderea regimului comunist, a făcut serviciu doar în zona județului Mureș, în special pe linia secundară C.F.R. 406, Luduș – Lechința. După 1998, drezina Buick a fost lăsată pradă uitării și degradării în urma reorganizării colosului S.N.C.F.R.. Drezina lui Dej a fost părăsită într-un garaj din Luduș, unde i-au fost furate motorul, parbrizul, dar și mai multe piese din interior. Din cauza nepăsării celor de la Luduș, automobilul Buick Road Master Sedan a ajuns o grămadă de fier vechi, după ce a fost părăsit aproape două decenii și jumătate la Brașov.

A urmat o altă perioadă în care a fost lăsată uitării în câmp, în localitatea Zlatna, din județul Alba.

În 2012 s-a născut ideea de restaurare a ceea ce a fost cândva unul dintre cele mai luxoase automobile ale unui lider politic din România. Primarul Zlatnei din acea perioadă a dorit înființarea unui muzeu care să se numească „Mocănița”, unde să expună două locomotive cu abur, dar și mașina cu care obișnuia să circule pe calea ferată liderul comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej. La acea vreme, drezina Buick

fusesse achiziționată de primăria Zlatna de la Societatea de Turism Feroviar – una dintre instituțiile rezultate după divizarea în 1998 a Societății Naționale Căile Ferate Române. Autoritățile din județul Alba nu doreau punerea ei în funcțiune, ci doar restaurarea pentru expunere. În cele din urmă, proiectul a fost sortit eșecului, iar drezina a rămas tot o ruină până în februarie 2020.

Atunci, o echipă pasionată de artefacte feroviare a reușit să readucă la viață mașina Buick Master Road Sedan și să o reintroducă în circuitul feroviar românesc. Drezina a fost adusă la Districtul Exploatare Utilaje din cadrul Secției L7 Târgu Mureș, în cadrul căreia s-au și desfășurat lucrările de restaurare. Procesul de refacere a fost anevoios, mai ales pentru că s-au găsit foarte greu piesele necesare. Primele probe au fost realizate la finalul anului 2021. La 20 noiembrie 2021 s-au împlinit 150 de ani de la deschiderea căii ferate Alba Iulia – Războieni – Târgu Mureș. La acest moment aniversar, în gara C.F. Târgu Mureș a fost organizată o mică expoziție feroviară, în cadrul căreia a fost expusă și drezina Buick, recondiționată total.

În prezent, drezina se află la Târgu Mureș. Este folosită uneori la intervenții ale C.F.R. Infrastructură. Ocazional, este expusă și utilizată în perimetrul feroviar al municipiului Târgu Mureș cu ocazia anumitor zile, precum 1 iunie sau alte aniversări. Atunci, cei mici și nu numai o pot vedea și face cunoștință cu interiorul acesteia.

Drezina Buick rezultată din mașina de lux americană Buick Road Master Sedan a fost și va rămâne în galeria selectă a pieselor de material rulant de pe liniile de cale ferată din România. Ea oferă o altă poveste reprezentativă a C.F.R., alături de cel mai vechi tren din România, cel care l-a transportat pe regele Carol în timpul Războiului de Independență, prima locomotivă electrică adusă din Suedia, prima locomotivă diesel cu licență elvețiană „Sulzer” și multe altele. ■

... și în prezent

(fotografiile ne-au fost puse la dispoziție de șef secție L7 ing. Vilcean Ionel Adrian)

CĂDEREA REGATULUI DE ANI (1045) ȘI MIGRAȚIA ARMEANĂ

DAVID LINUS NEAGU

„După trei ani [1040 – 1041], viața regatului armean a luat sfârșit, căci într-un singur an au părăsit această viață cei doi frați adevărați, Așot și Hovhannes, care au deținut puterea țării noastre. În același an, tronul puterii lor a fost mutat și nimeni altcineva nu l-a ocupat; în același an, nobilii au părăsit patrimoniul strămoșesc și au devenit străini într-o țară străină.”

Zidurile orașului Ani

În această manieră descria cronicarul Aristakes Lastivertsî începutul sfârșitului pentru Regatul de Ani (Magazin istoric, nr. 4/1995, 2/2022). Celor doi frați, Așot al IV-lea și Hovhannes-Smbat, le-a succedat Gagik al II-lea, fiul lui Așot, care a trebuit să înfrunte tentativele împăratului bizantin Constantin al IX-lea Monomahul de a anexa provinciile armene.

În 1021, regele armean Hovhannes-Smbat i-a promis împăratului Vasile al II-lea că, după moartea sa, putea să anexeze Regatul de Ani. Motivele care l-au determinat să acționeze astfel au fost îndelung dezbătute de istorici. Este posibil ca regele armean să fi participat la răscoala regelui georgian George I (Magazin istoric, nr. 7/1995) și să fi fost obligat de împăratul bizantin să îi cedeze regatul său. O altă cauză ar putea fi rivalitatea dintre regele armean și fratele

*Supunerea lui Gagik al II-lea
în fața lui Constantin al IX-lea Monomahul...*

... și a lui Hovhannes-Smbat în fața lui Vasile al II-lea, ilustrații dintr-o reproducere siciliană din veacul al XIII-lea a cronicii lui Ioan Skylitzes

său: Hovhannes-Smbat contro- la capitala regatului, iar Așot al IV-lea restul țării. Cel din urmă a apelat la sprijinul bizantinilor, astfel că este posibil ca și Hovhannes-Smbat să fi hotărât că este mai bine să se pună la adăpost, urmând ca, în schimbul sprijinului politic și militar, împăratul bizantin să anexeze regatul după moartea monarhului armean.

Succesorii lui Vasile al II-lea au încercat de mai multe ori să ocupe capitala Ani, în baza promisiunii lui Hovhannes-Smbat, însă fără succes. În momentul în care Gagik al II-lea a ajuns pe tron, Constantin al IX-lea Monomahul s-a hotărât să folosească o altă tactică: l-a invitat pe regele armean la Constantinopol, jurând că nu îi va face niciun rău. O parte dintre nobili l-a sfătuit pe Gagik să nu dea curs invitației, fiind ferm convinși că odată ajuns acolo, va fi forțat să predea regatul.

Însă ei nu au avut o putere de convingere atât de mare pe cât cea a lui Sargis, un alt nobil armean, filo-bizantin (purta titlul de *vestes*, specific

Curții constantinopolitane). Acesta considera că putea beneficia de pe urma anexării regatului de către Constantin al IX-lea. Gagik al II-lea a fost convins de Sargis să plece la Constantinopol, iar când a ajuns acolo, temerile nobililor s-au adeverit. Împăratul l-a plasat sub arest într-o locuință din Capitală și i-a cerut cheile orașului Ani. Inițial, regele armean a refuzat, însă a realizat că nu avea nicio cale de ieșire,

Miniatură din veacul al XI-lea ce-l înfățișează pe Vasile al II-lea biruitor, încoronat de îngeri

așa că în cele din urmă a acceptat. Astfel, Regatul de Ani, cel mai important stat din Armenia Mare între secolele IX – XI, era alipit teritoriilor imperiale.

CĂTELUL CU NUME INJURIOS

A urmat un exod al nobililor armeni, care împreună cu familiile lor s-au îndreptat spre Cappadocia, Cilicia sau nordul Siriei. Bineînțeles, în ciuda acestor migrații, teritoriile armenice nu au rămas complet depopulate. Însă Bizanțul nu a reușit să oprească incursiunile turcilor selgiucizi, ce cuceriseră Iranul și ajunseseră la granița imperiului spre jumătatea secolului al XI-lea. Pe măsură ce acestea s-au intensificat, din ce în ce mai mulți armeni și-au căutat un refugiu în teritoriile apusene.

Căderea Regatului de Ani a fost precedată de ocuparea Regatului de Vaspurakan. Ca și în cazul lui Hovhannes-Smbat, și aici pot fi mai multe motive care l-au determinat pe regele Hovhannes-Senekerim să îi cedeze regatul lui Vasile al II-lea. Conform primei ipoteze, Hovhannes-Senekerim l-a sprijinit pe rebelul Nikephoros Xiphias, care s-a revoltat împotriva bazileului în 1021/22. După înfrângerea lui Xiphias, el a fost obligat să își abandoneze regatul. În ceea ce-a doua variantă, incursiunile turcilor selgiucizi i-au strecurat în doiala cu privire la capacitatea sa de a-și apăra

*Victoria împăratului Vasile al II-lea (stânga)
împotriva regelui George I (dreapta) al Georgiei,
ilustrată în reproducerea siciliană a cronicii lui Ioan Skylitzes*

granițele, motiv pentru care a considerat că Bizanțul dispune de mai multe resurse pentru a-i putea respinge pe invadatori.

Astfel, în iarna dintre anii 1021 – 1022, Hovhannes-Senekerim a părăsit Regatul de Vaspurakan și a migrat către Cappadocia. Aici, el și fiii săi au primit dregătorii în aparatul militar bizantin. După 1045, în aceeași regiune s-a stabilit și Gagik al II-lea alături de familia sa. Fără să își dea seama, bizantinii au ajuns să formeze un centru armean puternic chiar în interiorul granițelor imperiale, cu atât mai mult cu cât sursele armenne ne dau de înțeles că Gagik nu a ratat nicio ocazie pentru a se răzbuina pentru anexarea Regatului de Ani.

Conform cronicarului armean Matei din Edessa (d. 1128), la un moment dat, Gagik a ajuns în orașul Cesareea al Cappadociei, unde s-a întâlnit cu mitropolitul local, Marcus, ce avea un câine căruia îi pusese numele Armen. Când a vizitat reședința mitropolitului, Gagik i-a cerut acestuia să își cheme câinele, însă dorința i-a fost refuzată. Totuși, la insistențele sale, mitropolitul a chemat animalul și

s-a scuzat în fața fostului rege armean, spunând că l-a numit Armen în cinstea curajului oștenilor armeni. Însă nu a scăpat nepedepsit. Mitropolitul a fost vârat într-un sac alături de câine, iar Gagik le-a poruncit oștenilor să bată animalul, care s-a răzbunat pe stăpân, omorându-l.

Episodul a fost îndelung dezbătut de istorici: oare ar fi putut Gagik să ucidă un mitropolit bizantin și să scape nepedepsit? Cel mai probabil, nu. Însă, important este că Matei din Edessa a dorit să evidențieze prezența unor resentimente puternice față de bizantini,

*Bătălia de la Manzikert,
miniatură dintr-un manuscris francez de secol XV*

armenii neacceptând atât de ușor expansiunea imperială în Armenia Mare, fiind dispuși să îi atace pe noii stăpâni chiar în teritoriile imperiale.

MARGINALIZAȚII ȘI DE ARMENI, ȘI DE BIZANTINI

Rezistența lui Gagik nu a fost de niciun folos. El a murit asasinat de fiii unui nobil grec. Ceilalți prinți armeni din Cappadocia nu au apucat să construiască dinastii puternice, care să consolideze polul de putere armean în zonă. Majoritatea au pierit în deceniile următoare în condiții suspecte, probabil asasinați.

În 1071, împăratul Roman al IV-lea Diogenes a fost învins și luat prizonier de turcii selgiucizi la Manzikert. S-a creat un gol de putere în teritoriile orientale ale imperiului, iar unul dintre cei care au profitat de pe urma acestei situații a fost Philaretos Brachamios.

Provenea din familia Brachamioi, ce făcea parte dintr-un grup aparte de armeni, fiind creștini ortodocși. De-a lungul istoriei, armenii calcedonieni (ritul de care aparțin ortodocșii și catolicii, Biserica Armeană separându-se formal de acesta în anul 554) au fost marginalizați atât de bizantini, cât și de armeni. Cei dintâi nu aveau încredere în ei din cauza originii armenne, iar cei din urmă considerau că își abandonaseră credința și tradițiile strămoșești.

Philaretos a activat în armata bizantină în

Tronul lui Hovhannes-Senekerim,
fotografiat la Mănăstirea armeană
Varagavank, spre finalul veacului al XIX-lea

timpul domniei lui Roman al IV-lea, căruia, cel mai probabil, îi și datorează ascensiunea în ierarhia militară, deținând titlul de *couropalates*. După înfrângerea de la Manzikert, Philaretos a început să își consolideze autoritatea în spațiul sirian, astfel că în 1077 Edessa a intrat sub controlul său, fiind urmată de Antiohia în anul următor. Puterea sa a fost validată și de împărații bizantini, astfel că a fost numit comandant al armatelor orientale (*domestikos tōn scholōn*) și a primit și titlul de *protocouropalates*.

Nu a putut însă să se împotrivească vreme îndelungată presiunii din partea selgiucizilor, astfel că Suleiman ibn Kutalmış, întemeietorul Sultanatului Selgiucid de Rum în 1077, a intrat în Antiohia în 1084. În timp, Philaretos și-a pierdut majoritatea posesiunilor, păstrând doar orașul Maraș. După moartea lui (c. 1087), principatul a fost împărțit între locotenenții săi: T'oros era *couropalates* în Edessa; o rudă de-a sa, Gabriel, stăpâna în

Melitene, deținând și titluri bizantine, precum *protonobilissimos*, *doux* și *protocouropalates*; Kogh Vasil stăpâna în Rapan și Kaisun și purta titlul de *sebastos*. Toți acești prinți armeni au urmat politica lui Philaretos Brachamios de a-și legitima autoritatea aliindu-se cu Bizanțul, însă legăturile lor cu imperiul erau superficiale, ei acționând ca principii independenți.

Balduin al II-lea de Le Bourq,
în cronică lui Guillaume de Tîr

FOSTUL REGE, UCIS PE DRUM

Despre prinții armeni din Cilicia nu ne-au parvenit prea multe informații. Un cronicar armean din secolul al XII-lea, Samuel Anetsi, relatează că în anul 1081, ultimul rege armean din Ani, Gagik al II-lea, a pornit către Tarsus pentru a se întâlni cu Aplgharib, prințul armean numit de bizantini conducător al acestui oraș. Pe drumul de întoarcere, a fost ucis de trei frați greci, numiți „fiii lui Mandale”.

Unul dintre ofițerii săi, Ruben, ce comanda fortăreața Kopitara din Cilicia, când a auzit vestea morții lui Gagik, a plecat și s-a mutat într-un sat, cu numele de Kolmozolo, într-o regiune în care trăiau și alți armeni. Ruben a fost ales căpetenia armenilor de aici și, alături de trupele sale, a reușit să aducă sub controlul său o parte din Munții Taurus. El este fondatorul familiei rubenizilor. Un urmaș de-al său, Lewon al II-lea, a devenit rege în 1198.

Într-un colofon al unui manuscris din 1190 aflăm câteva informații despre istoria celei de-a doua familii de nobili armeni din Cilicia, hethumizii. Sus-amintitul Aplgharib, un nobil armean din Vaspurakan, care, cel mai probabil, migrase în teritoriile imperiale, a fost trimis de împăratul Alexios I Comnenul să guverneze orașele Tarsus și Mamistra din Cilicia. El a controlat și două fortărețe, PAPERON și LAMBIRON. Pe cea dintâi a păstrat-o pentru sine, iar pe cea de-a doua i-a dat-o

Ruinele orașului Ani

unui nobil de-al său care plecase alături de el din Armenia și se stabilise în teritoriile imperiale. Acesta purta numele de Oșin și a ajuns să guverneze orașul Tarsus după moartea lui Aplgharib. El a fost fondatorul familiei hethumide, principala rivală a rubenizilor și care a ajuns la cârma regatului armean începând cu anul 1226.

Prima Cruciadă (*Magazin istoric*, nr. 4/2000) îi readuce pe armeni în contact cu Occidentul, după secole în care punțile dintre cele două lumi fuseseră distruse. Una dintre cele mai cunoscute relatări referitoare la primele interacțiuni dintre armeni și cruciați o regăsim în cronica lui Foucher de Chartres (1059 – 1127): „Când am trecut pe lângă satele locuite de armeni, era o priveliște uluitoare văzându-i cum vin spre noi cu cruci și stindarde, sărutându-ne cu smerenie picioarele și veșmintele din dragoste pentru Dumnezeu, deoarece auziseră că vom veni să îi apărăm de turci, sub al căror jug au fost asupriți pentru vreme îndelungată“.

ÎNTR-ADĂVĂR, CRUCIAȚII, TURCI ȘI BIZANȚ

Într-adevăr, cruciații i-au eliberat pe armeni de turci, însă nu a durat mult până când ambițiile prinților armeni s-au lovit de cele ale nou-veniților. Până în 1118, toate principatele armene din nordul Siriei au fost încorporate în Comitatul de Edessa și Principatul Antiohiei, state cruciate. T'oros, *couropalates* în Edessa, a fost înlăturat de la putere în anul 1098, când locuitorii orașului l-au ucis și l-au ales pe latinul Balduin de Boulogne drept conducător.

Gabriel de Melitene s-a înscris cu regele Regatului Ierusalimului, Balduin al II-lea de Le Bourq – fiica sa, Morfia, s-a căsătorit cu prințul latin și a devenit regină. Însă Balduin nu a venit în ajutorul socrului său în timp ce acesta era asediat de emirul turcilor danișmendizi, astfel că Gabriel a fost dus în captivitate, unde a și murit.

Kogh Vasil a fost cel mai puternic principe armean din nordul Siriei la începutul secolului al XII-lea. El a dus o

politică dinamică. De exemplu, s-a implicat în strângerea sumei necesare pentru eliberarea lui Bohemond I al Antiohiei, capturat de danișmendizi în 1100. Acțiunea lui Kogh Vasil nu era dictată de simpatia pentru prințul normand, ci acesta înțelegea că Antiohia și Edessa vor intra în conflict în ceea ce privește sferile de autoritate din nordul Siriei. Strategia sa a dat roade: întoarcerea lui Bohemond a dus la izbucnirea unui conflict cu comitele de Edessa, Balduin de Boulogne. Aceste jocuri politice i-au permis lui Kogh Vasil să supraviețuiască, însă urmașul său, Vasil Tgha, nu s-a dovedit a fi un politician atât de iscusit. Ajuns la putere în 1116, după moartea lui Kogh Vasil, până în 1118 și-a pierdut toate teritoriile în favoarea frâncilor.

Prinții armeni din Cappadocia și Siria nu au reușit să pună bazele unor state care să poată face față presiunilor externe. Această îndatorire cădea pe umerii conducătorilor din Cilicia. Aflată la granița dintre Bizanț, Sultanatul Selgiucid de Rum și statele cruciate, această provincie a fost râvnită de toți cei din jur. Grație jocurilor politice și diplomatice ale prinților rubenizi și hethumizi, a reușit să rămână independentă, cu excepția unor episoade scurte când s-a aflat sub autoritatea împăraților bizantini sau a principilor antiohieni. Către finalul secolului al XII-lea, Cilicia a ajuns să reprezinte o zonă stabilă, destul de puternică, încât prințul ei, Lewon al II-lea, să fie rugat de Papa Clement al III-lea (1187 – 1191) să vină în ajutorul cruciaților și să lupte pentru eliberarea Ierusalimului (*Magazin istoric*, nr. 3/1975). ■

OMER PAȘA ȘI PORTRETUL SĂU PICTAT DE C.D. ROSENTHAL

Dr. ADRIAN-SILVAN IONESCU

Cu ani în urmă elaborasem un studiu despre portretele feldmareșalului Omer Pașa (1806 – 1871), a cărui biografie a fost strâns legată de istoria românească prin poziția de comandă deținută în timpul ocupației otomane a Bucureștilor în 1848 și mai apoi în campania dunăreană ce a constituit preambulul Războiului Crimeii din 1854 – 1856 împotriva rușilor. Spre a nu mai menționa și faptul că era însurat cu o româncă, pianistă talentată și autoare a unor compoziții marțiale pentru trupele de sub comanda soțului ei, „Oltenița Marș” și, respectiv, „Silistra Marș”. Ana, numită Ida sau Saide după căsătoria cu ofițerul otoman, era sora compozitorului ardelean Gheorghe Simonis, care se stabilise la Craiova. În romanul Omer-pașa Latas al laureatului cu Premiul Nobel pentru literatură Ivo Andrić, acestei soții și relațiilor lor familiale le sunt consacrate mai multe capitole importante.

Portretul lui Omer Pașa
apărut în L'Illustration din 1853

În acea suită de portrete de care mă ocupam acum aproape 30 de ani figurau două desene datorate lui Constantin Daniel Rosenthal (1820 – 1851), pictorul maghiar, naturalizat român de Guvernul Provizoriu. El se deplasase la Giurgiu, din proprie inițiativă, pentru a-i executa un portret comisarului extraordinar al Sublimei Porți în Valahia, Suleiman Pașa. Despre acest portret și relația cu înaltul demnitar dăduse detalii, într-o scrisoare redactată în franțuzește, trimisă din orașul dunărean bunului său prieten C.A. Rosetti, la 26 iulie 1848. În acea misivă nu menționa însă nimic despre portretul ce i-l făcuse tot atunci importantului comandant militar, Omer Pașa, care avea să fie reprodus la scurt timp în presa ilustrată europeană. Pictorul relatează: „Am început astăzi portretul pașei [Suleiman], dar am lucrat puțin și prost sau, mai bine zis, nu aveam lumină deloc, pentru că încăperea era mică și joasă, iar lumina intra pe ferestre și pe uși. Apoi, nu mai am dispoziție pentru

Semnătura lui C.D. Rosenthal pe tablou

pictură și, până când nu se restabilește ordinea, nu cred să mai pot face ceva bun. Cu toate astea, voi încerca să termin cât mai bine cu puțință portretul pașei. L-am rugat să vină să-mi pozeze în oraș; a fost de acord, pentru că a fost foarte flatat de felul cum i-am propus să-i fac portretul. Mai întâi i-am spus că Guvernul Provizoriu m-a însărcinat să-i fac un portret mare, în ulei, după care se vor face apoi litografii pentru a mulțumi dorința întregului popor care vrea foarte mult să vadă acest portret și să-l aibă. Știți că eu nu am cerut nici guvernului, nici altcuiva să fiu trimis aici și cred că nu am greșit spunând toate acestea. Dovadă că era foarte flatat și, în ciuda oboselii pe care i-o produc ședințele de poză, a fost de acord să pozeze de mai multe ori. Mai mult decât atât, a fost de acord să vină mâine, să-mi pozeze în oraș.“

Cum se vede, niciun cuvânt despre Omer Pașa. Nu i se părușe relevantă persoana acestuia și nu-și informase prietenul de schița ce i-o executase? Greu de spus. Este drept că, prin poziția sa diplomatică de care depindea soarta revoluției și a oamenilor care o înfăptuiseră, Suleiman era mult mai important decât Omer, care se afla acolo doar în calitate de comandant al trupelor de represiune ce trebuia să intervină în cazul că diplomatul nu reușea să restabilească ordinea, prin tratative și compromisuri, în țară. De aceea, Rosenthal a avut o contribuție esențială la stimularea unei atitudini amiabile a lui Suleiman Pașa față de Guvernul Provizoriu.

Tot acest artist a proiectat și a ornamentat arcul de triumf pe sub care comisarul extraordinar al Porții a pătruns în București, pe la bariera Podului Mogoșoaiei. Acea construcție impozantă – chiar dacă nu era menită să dăinuiască, fiindcă fusese făcută din materiale perisabile – a

fost reprodușă în *Illustrirte Zeitung* din Leipzig, în 1849, însoțind unul dintre cele trei lungi articole dedicate revoluției moldo-valahe, presupuse a fi fost scrise tot de condeii lui Rosenthal, care vorbea perfect limba germană (*Magazin istoric*, nr. 5/1975). În numărul anterior al revistei din Leipzig, din 21 iulie, fuseseră publicate cele două portrete ale lui Suleiman și Omer. Cel al lui Omer a apărut și în *L'Illustration* din Paris, în 1853, când artistul era deja mort, iar desenul a fost oferit spre publicare de gazetarul francez Abdolonyme Ubicini, care îl însoțise în orașul dunărean și asistasese la ședința de poză, când plasticianul creionase portretul chiar pe carnetul francezului. Dar nu se știa nimic despre o lucrare finită, executată în ulei, și de soarta ei.

Surpriza a survenit în anul 2021, când, în licitația nr. 407 din 15 iunie a Casei Artmark, a fost prezentat acest portret. Este o lucrare de relativ mici dimensiuni (26,5 x 21 cm), pictată în ulei pe carton și-l reprezintă pe bravul soldat într-o altă poză decât aceea cu care eram obișnuiți din schițele date publicității. Deși pictat pe un carton dreptunghiular, portretul pare a fi fost gândit încă de la început spre a fi încadrat în oval, dat fiind că semnătura artistului apare în partea stângă, jos, urmărind curbura ramei.

În fundal, peisajul este larg, cu câteva culmi muntoase, un cer care anunță ora apusului, în care siniliul din partea de sus se împletește cu nuanțe

Fotografia realizată de Ludwig Angerer, aflată în colecția documentară a Institutului de Istoria Artei al Academiei Cehe de Științe din Praga

Portretul
lui Omer Paşa
din *Illustrirte
Zeitung*,
21 iulie 1849

de roz transparent sau mai intens în partea de jos, deasupra piscurilor golaşe.

Artistul a decis ca personajul să apară monumental, să aibă o aură de grandoare. De aceea, linia munţilor a fost plasată sub umerii generalului, iar capul i se decupează pe cerul vibrat. Pe pajiştea din stânga paşei se vede tabăra de corturi conice a marii sale armate, dar aceasta nu a mai fost vizibilă după înrămarea lucrării. Semnătura lui Rosenthal şi data au fost aşternute după înrămare, astfel că ea este amplasată deasupra campamentului.

Omer Paşa are trunchiul uşor întors spre stânga, dar capul este frontal. Militarul nu are, în afară de uniformă, nimic milităresc în el: pare obosit, plictisit şi aruncă o privire melancolică, puţin indiferentă, spre privitor, prin ochii săi căprui. Nasul este drept, puternic, fruntea amplă. Fesul roşu este lăsat cam pe ceafă. O mustaţă groasă îi acoperă buza de sus, iar barba neagră se arată a fi înspicată spre tâmpile. Trupul este strâns în uniformă de mare ținută, cu broderii de fir pe piept şi mari epoleţi pe umeri. La gât are prins Ordinul Nişani İftihar, bătut în diamante, iar pe piept poartă o medalie cu panglică roşie. Toate aceste detalii sunt tratate cu mare minuţie, cu o pensulă fină, de mici dimensiuni, la fel ca într-o miniatură.

Supusă la o analiză amănunţită, la raze, pictura a revelat o altă compoziţie iniţială în care Omer Paşa ţinea braţele încrucişate sub stern. Dar, ulterior, pictorul a modificat-o, poziţionând braţele pe lângă corp.

Acest portret din 1848 poate fi comparat cu un altul, executat peste opt ani, de fotografual austriac Ludwig Angerer (1827 – 1879) în timpul

Campaniei Dunărene din Războiul ruso-otoman, când comandantul suprem al armatei sultanului s-a aflat din nou la Bucureşti. Imaginea se află în colecţia documentară a Institutului de Istoria Artei al Academiei Cehe de Ştiinţe din Praga, de unde ne-a fost pusă la dispoziţie, cu multă generozitate. Mulţumim şi pe această cale doamnei dr. Petra Trnková de la Institutul de Istoria Artei al Academiei Cehe de Ştiinţe din Praga pentru că ne-a facilitat accesul la această imagine. Este vorba despre un pozitiv pe hârtie sărată, care are dimensiunile 23 x 18,5 cm. Bătrânul soldat este surprins aproape în aceeaşi poză, aşezat şi privind spre obiectiv cu ochii săi adânci şi nostalgici. Este îmbrăcat în aceeaşi uniformă de mare ținută, cu broderii de fir la guler, pe piept şi la manşete, pe care sunt prinse toate decoraţiile ce le posedă, inclusiv o lentă de mătase moară a unui înalt ordin, coborând în diagonală de la umăr spre şold. O sabie de paradă, cu dragon de fir, o sprijină pe pulpă. Fesul are în faţă o broderie care în pictura lui Rosenthal nu exista. În schimb, privind cele două imagini, se poate constata cât de atent a reprodus pictorul, cu penelul său subţire, decorul broderiilor de pe tunică modelului. Dacă în pictură Omer Paşa are barba doar încăruntită la tâmpile, în fotografie el o are complet albă, ceea ce denotă o rapidă îmbătrânire, sub imperiul neîntreruptelor campanii pe care le plănuise şi comandase.

Este regretabil că, din cauza politicii Casei Artmark de păstrare a secretului provenienţei piesei scoase la licitaţie, nu se poate cunoaşte circulaţia, în timp, a acestei lucrări – amănunt foarte important pentru un cercetător şi pentru istoria artei. Este, de asemenea, foarte păcat că această lucrare şi-a făcut apariţia în spaţiul public abia după închiderea expoziţiei retrospective „Constantin Daniel Rosenthal (1820 – 1851): un artist în vremea revoluţiei”, organizată de Muzeul Naţional de Artă al României, în intervalul 24 septembrie 2020 – 21 februarie 2021. Portretul lui Omer Paşa ar fi completat, în chip salutar, selecţia de lucrări ale acestui important artist paşoptist patriot.

Actualmente, lucrarea a intrat în colecţia domnului Armand Voicu, un fin şi versat amator şi cunoscător de artă.

Astfel, opera destul de limitată a lui Constantin Daniel Rosenthal se îmbogăţeşte cu o lucrare necunoscută, care a supravieţuit vicisitudinilor vremurilor şi dovedeşte, în chip admirabil, talentul şi măiestria acestui artist, martir al cauzelor nobile. ■

VRĂJITORIE ÎN BRAȘOVUL SECOLELOR XVII - XVIII

IRINA MASTAN

*Brașovul într-o gravură din 1750
și steagul orașului*

Procese de vrăjitorie au generat biblioteci de literatură, atât în perioada lor de glorie, cât și în contemporaneitate.

Numeroși scriitori, istorici și amatori de senzațional le-au căutat și interpretat în forme variate. Ce anume ne spun procesele de vrăjitorie despre localitatea unde au loc? Cum percepeau cetățenii prezența vrăjitoarelor? Ce însemna aceasta pentru ei? Pentru a răspunde la aceste întrebări vom apela la procesele din Brașov. Acesta era unul dintre cele mai dezvoltate centre urbane ale Transilvaniei în secolul al XVII-lea (Magazin istoric, nr. 1/2020), secolul „vânătorii de vrăjitoare“. Există numeroase studii despre vrăjitoarele din Cluj, Sighișoara sau Sibiu, însă izvoarele brașovene sunt puțin abordate, fără a li se dedica un studiu particular.

Brașovul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea traversează o perioadă istorică deosebită, marcată de numeroase crize. Fiind o așezare de frontieră între Vestul de influență germană și Orientul ortodox (*in extremis* și islamic, prin influența Imperiului Otoman), orașul se prezintă ca o zonă de confluență la granițele Principatului Transilvaniei. Spre deosebire de centru, unde normele și normalul sunt impuse cu rigurozitate, la Brașov,

marginalitatea și alteritatea au poziția paradoxală de a fi permise și sancționate în același timp.

PATRU TIPURI DE VRĂJITOARE

Alteritatea nepermisă se regăsește *intra muros*, în interiorul comunității. În contextul numeroaselor lupte din secolul al XVII-lea, cu principii autoritari, cu armatele voievozilor români sau cu cele otomane,

nevoia de a reglementa și apăra identitatea se acutizează pentru brașoveni. Acest fapt se reflectă în toate aspectele existenței orașului, de la conflictul cu principele Gabriel Báthory (1608 – 1613), pentru apărarea privilegiilor orașului, până la cele mai mărunte reglementări interne, cum ar fi respectarea rândului la coacerea pâinii.

În Brașov există și o zonă gri a societății, unde sunt incluse persoanele cu o reputație

*Sabatul
vrăjitoarelor
la Muntele
Brocken,
ilustrație
din 1650
de artistul
german
Michael Herr*

îndoielnică, dar a căror existență este considerată un „rău necesar”. Ele sunt prostituatele, ghicitoarele și vrăjitoarele. Acestea nu sunt neapărat condamnate la ostracizare sau moarte, cu condiția să nu facă rău nimănui și să nu amenințe ordinea socială. Dacă ele depășesc acest prag, se expun acuzațiilor și unor eventuale condamnări.

În spațiul central-est european al secolului al XVII-lea întâlnim patru tipuri de vrăjitoare, definite de cercetătoarea Mirjam Mencej: vrăjitoarea cartierului – care cauza daune vecinilor care o ofensau; vrăjitoarea satului – care se făcea vinovată de rele abătute asupra comunității, având de multe ori antecedente personale sau în familie; contra-vrăjitoarea – de obicei o ghicitoare recunoscută pentru darul ei de a desface vrăji și de a identifica vrăjitoarea – și vrăjitoarea nocturnă – nu obligatoriu malefică, dar cu caracteristicile clare ale unei ființe supranaturale.

La Brașov, aceste patru tipuri se întrepătrund, niciuna dintre acuzatele de vrăjitorie nu aparține exclusiv unei categorii. Să luăm ca exemplu cazul Rosei Kannegiesserin, soția unui vopșitor de pânză. La 23 octombrie 1696, ea este acuzată de vecinul ei, Georg Tartler Binder, și el

practicant al meseriei de vopșitor. Conform mărturiei bărbatului, Rosa ar fi fost invidioasă pe succesul afacerii lui Tartler și i-ar fi făcut vrăji care îi puneau acestuia viața și afacerea în pericol. Martorii acuzării și victima susțin că, din cauza vrăjilor Rosei, obiectele din casa lui Tartler zburau aleatoriu, răndindu-i pe locatari. Acest comportament este specific vrăjitoarei cartierului.

Pe parcursul procesului îi sunt atribuite și caracteristici ale vrăjitoarei satului. Între vecini, ea are deja o reputație compro-

*Gabriel Báthory,
schiat de
Johann Martin Bernigeroth
(1713 – 1767)*

misă, la care se adaugă și acuzațiile de vrăjitorie din trecut. Deși atunci dovezile nu au fost concludente, acuzata fusese nevoită să părăsească localitatea. Nici în noua sa casă, Rosa nu se integrează armonios în societate. Martorii menționează o serie de conflicte ale acesteia cu autoritățile, unul dintre ele soldându-se chiar cu percheziționarea locuinței acesteia.

Mărturiile din acest proces sunt marcate și de influențe ale portretului vrăjitoarei nocturne. Astfel, două vecine afirmă că au văzut-o pe Rosa îmbăindu-se în râu, noaptea, acompaniată de un cerb gri sau alb. Astfel de viziuni nu provoacă niciun rău martorilor, însă atestă comportamentul necivilizat și sugerează natura supraumană a acuzatei.

În ultimele pagini ale procesului apare și contra-vrăjitoarea. Una dintre vecine susține că s-a îmbolnăvit din pricina farmecelor Rosei. Neputându-se vindeca, aceasta a apelat la o vindecătoare românească din apropiere. Româncea identifică magia neagră ca fiind cauza bolii și chiar o recunoaște pe Rosa ca vinovată.

Finalul procesului decurge astfel: Rosa este supusă probei apei – suspecta este scufundată în apă, iar dacă se dovedește a fi mai ușoară, este vinovată –, demonstrându-se practic că aceasta este o vrăjitoare – ea „plutește”. Sentința este enunțată de-abia după ce patru bărbați onorabili jură pe capul ei că acuzația este adevărată. Execuția prin ardere pe rug are loc a doua zi.

Din procesul prezentat mai sus se desprind o serie de aspecte particulare legate de identitatea vrăjitoarelor brașovene. Primul,

evident și din alte documente, se referă la aspectul domestic al vrăjitoarei. Ea nu face parte dintr-o sectă malefică, având ca scop venerarea Diavolului și schimbarea ordinii sociale. Ea reprezintă un factor perturbator în cadrul comunității și este adesea aleasă ca țap ispășitor pentru dificultățile prin care trec cetățenii.

PISICA, CERBUL ȘI PĂDUREA

Absența zelului de a elimina fizic forțele demonice ne conduce în mod natural la două întrebări. Cât de „demonică” era considerată vrăjitoarea brașoveană? De ce nu apare mania persecutării vrăjitoarelor și în spațiul brașovean? Răspunsurile la cele două întrebări sunt interconectate. Urmărind mărturiile cetățenilor, observăm că prezența Diavolului este foarte rar menționată. Ea este mai degrabă sugerată prin asocierea vrăjitoarei cu animale simbolice.

Dintre animalele de companie ale magicienelor, cel mai des menționat este pisica. Animal nocturn, considerat aducător de ghinion, aceasta aparține regatului întunericului, lumii care se opune universului normal, diurn. Un alt animal prezent în mărturii este cerbul. Considerat în mod normal un animal nobil, în procesele de vrăjitorie primește o dimensiune malefică, din două motive: este un animal sălbatic, care nu se apropie de oameni în mod natural. Asemenea pisicii, și el face parte dintr-un tărâm al angoaselor și întunericului, și anume, pădurea. În Evul Mediu, pădurea este privită ca un loc de trecere periculos, unde normalul încetează să existe și totul este

Vrăjitoarea, gravură de Albrecht Dürer (1471 – 1528)

necunoscut și ostil. Pădurea nu este doar străină, ci este și întunecată și sălbatică. Tot ce ține de acest tărâm reprezintă o marcă a prezenței Răului.

Spațiul unde are loc delictul este întotdeauna unul de graniță, iar acuzata și tot ce îi este asociat ei au caracteristici tranzitorii între o lume și cealaltă. Întâlnirea cu vrăjitoarea are loc în zone de trecere: la gard, la poartă, pe drum, la geam. În aparițiile nocturne, vrăjitoarea este văzută pe stradă sau la râu. Când invadează locuințele victimelor, ea intră mereu pe fereastră sau,

metamorfozată în pisică, pe horn. Importanța simbolică a pragurilor (*Magazin istoric*, nr. 12/2022) este adânc încetățenită în mentalul colectiv, însă face parte din tradiția populară și nu are legătură cu teoria demonologică emisă de biserică sau autorități.

Timpul este și el încărcat de simbolism. Momentul agresiunii este în general noaptea, când întunericul și necunoscutul domnesc. Agresiunea încetează și vrăjitoarea dispare la ivirea zorilor. Datele calendaristice sau evenimentiale când are loc conflictul marchează situații deosebite. De exemplu, la nașterea unui copil, una dintre moașele localității este ofensată de mamă, prin preferința acesteia din urmă pentru o concurentă. Drept consecință, copilul se îmbolnăvește grav. Momentul este unul de turnură, asupra căruia instanțele omenesti nu au control și unde legile obișnuite nu se aplică.

Exemplul moașei relevă și un alt aspect. Nu numai vrăjitoarea comite transgresiuni, ci și victimele. Mama nu și-a ținut promisiunea față de moașă, încălcându-și cuvântul. Într-un alt proces, o vrăjitoare ologeste o vecină, care nu respectase ordinea la coptul pâinii și

Sabatul vrăjitoarelor, ilustrat de Johann Jakob Wick (1522 – 1588)

intrase în fața acuzatei. Coptul pâinii reprezintă o marcă a coabitării comunitare bine reglementată. Prin nerespectarea ordinii, victima încalcă regulile prestabilite și cunoscute de toți, fiind sancționată de vrăjitoare. În aceste cazuri, transgresiunea sancționată nu este vrăjitoria. Această acuzație reprezintă doar pretextul pedepsirii unei alte încălcări a legii, mult mai gravă, aceea de a-și face singur dreptate. Nu este permis ca partea lezată să reacționeze după bunul plac, răzbunându-se pe cei care au adus ofensa.

ÎN MAJORITATE SAȘI ȘI FEMEI

Analizând locul vrăjitoareii în cadrul comunității observăm o serie de caracteristici prezente în toate procesele brașovene. Vrăjitoarea este în majoritatea cazurilor femeie, căsătorită, mai în vârstă. Din perspectiva ocupației, uneori ea face parte din cercul profesioniștilor din comunitate (moașă sau vopsitoare de pânză). De asemenea, ea are relații personale cu victimele: vecină, rudă sau nașă. Ea nu este o marginală sau străină de comunitate, ci parte integrantă a acesteia.

Ca statut social, cu o excepție, acuzații fac parte din pătura de mijloc a societății. Ei sunt meșteșugari, comercianți sau moașe. Rareori sunt atinși marginalii și burghezia urbană bogată. Excepția menționată mai sus este văduva Climen. Această femeie aparține patriciatului brașovean și, după decesul soțului, moștenește o avere considerabilă. Nu cunoaștem contextul și detaliile acuzării ei, știm doar că ea este

*Dansul
vrăjitoarelor
în Trier,
foileton din 1594*

arestată, judecată și condamnată la moarte. Înainte de a fi executată, judele orașului, Michael Goldschmidt, schimbă sentința, exilând-o. Fiind convinsă că va fi condamnată, femeia numește numeroși complici din cadrul patriciatului urban. Pentru a nu se expune ei înșiși și familiile lor unor anchete neplăcute, membrii tribunalului decid să îi cruțe viața văduvei.

Din perspectiva reputației, putem desprinde faptul că cei cu un nume pătat sunt mai vulnerabili în fața acuzațiilor de vrăjitorie. Totuși, nu se observă instrumentalizarea acestor procese ca metodă de purificare a comunității de elementele indezirabile. Spre exemplu, în anul 1703, Kiva Mamaliga, o româncă din Șchei, este acuzată de vrăjitorie, pentru că pretindea că poate găsi comori în beciurile sau grădinile oamenilor, cerând în schimb o sumă de bani sau bijuterii. Judecătorul cearță comunitatea pentru că a crezut în magia acuzatei și o condamnă la moarte prin spânzurare pentru înșelătorie și alte delictе. Într-un alt caz, datând din 1729, unul dintre martori, având un renume îndoielnic, este nevoit să aducă un atestat de bună purtare emis de judele localității de reședință,

pentru a-i fi acceptată mărturia.

În ceea ce le privește pe acuzatele cărora li s-a dovedit nevinovăția, acestea trebuie să aibă o purtare exemplară. În anul 1740, Anna Zinsen, exonerată de acuzația de a fi vrăjitoare, se angajează că va avea o purtare corectă în comunitate. Documentul este însoțit și de garanția unor bărbați onorabili, cum că ea va respecta promisiunea. Nu de puține ori, procesele intentate duc la noi acuzații, îndreptate spre acuzatori. Un caz mai deosebit are loc la Feldioara, în 1745, când două femei apar în fața instanței, acuzându-se reciproc de vrăjitorie. În acest caz, tribunalul respinge toate acuzațiile, amendând ambele părți pentru injurii.

Privite din unghiul discriminării etnice, procesele brașovene relevă absența acesteia. Din cele aproximativ 30 de procese brașovene cunoscute, majoritatea acuzațiilor sunt sași, din Brașov sau localitățile învecinate. Ghicitoarele românce se înscriu, adeseori, în categoria contra-vrăjitoarelor, specializate în desfăcutul farmecelor și remedierea *maleficium*-ului. Potrivit codului legal săsesc, magia acestor femei, deși dăunătoare sufletului, nu reprezintă o

crimă. Ele sunt utile și tribunalelor de judecată, funcționând ca profesioniste în detectarea magiei negre și în identificarea vrăjitoarelor. Existența lor este tolerată, fiind considerată necesară ca remediu la prezența vrăjitoarelor malefice în cadrul comunităților.

Analiza de gen a proceselor necesită o privire mai atentă. Din totalul proceselor, doar două sunt împotriva bărbaților. Deși în epocă femeile trebuie să se supună autorității masculine, vrăjitoarele sunt portretizate îndepărtându-se de natura lor feminină și, în unele cazuri, chiar de cea umană. Inițial, ele își pierd normalitatea socială: sunt certărețe, cer mereu favoruri, deranjează vecinii. Urmează desprinderea de comunitate: produc pagube, rănesc ființe umane. Apoi ele își pierd feminitatea: se îmbăiază în public, umblă indecent îmbrăcate noaptea prin oraș, pentru ca, în final, să își piardă și umanitatea, transformându-se în diverse animale. În cadrul proceselor nu este sancționat statutul lor de femei, ci comportamentul civic, social, moral și uman aberant.

UN ELEMENT INDEZIRABIL ȘI PERICULOS

Procese de vrăjitorie din Brașov se desfășoară pe o perioadă de un secol și jumătate: prima mențiune datând din anul 1608, iar ultima înregistrare corespunzând anului 1745. În acest interval de timp, orașul a suferit un lung război civil, conflicte religioase, schimbări politice, revolte interne și un incendiu mistuitor. Nevoia de

*Arderea unei femei
în Willisau, Elveția, în 1447,
miniatură din 1513,
din Cronica lui Diebold
Schilling cel Tânăr*

a găsi un sens, o explicație și un remediu pentru aceste fenomene refulează și în procesele de vrăjitorie. Dificultățile comunității se explică și expiază prin sacrificiul vrăjitoarei. Ea nu reprezintă, doar în cazuri rare, cauza directă a neajunsurilor majore, însă prezența ei în societate amplifică tensiunile.

Spre deosebire de spațiul occidental, unde goana după vrăjitoare pornește de la elite spre mase, la Brașov este invers. Magistratul urban nu declanșează niciodată anchetele, ele survenind în urma reclamațiilor cetățenilor. În ceea ce privește implicarea Bisericii luterane în aceste demersuri ea este aproape absentă. Personalul clerical nu are nicio funcție în anchete sau procese. Unicul moment în care este prezent preotul este la ultima confesiune a condamnatului. Dacă la mijlocul secolului al XVI-lea, dreptul canonic recomandă arderea pe rug a acestor femei sau măcar excomunicarea lor, căci „ostia nu trebuie aruncată la câini”, spre finalul secolului al

XVII-lea, Biserica luptă împotriva superstițiilor populare și a credinței în existența vrăjitoarelor. Această perspectivă este în acord perfect cu recomandările trimise de Curtea de la Viena, care recomandă internarea în ospiciu a celor ce credeau în magie și vrăjitoare.

În concluzie, procesele din Brașov relevă o percepție populară asupra vrăjitoriei. Autoritățile nu insistă asupra elementelor demonice de sorginte occidentală și nici nu sunt interesate în condamnarea comportamentelor deviate din punct de vedere religios. Vrăjitoarea reprezintă un element indezirabil și periculos din cadrul comunității. Din acest motiv, magia populară nu constituie motiv suficient pentru o anchetă. Ceea ce duce la un proces sunt tensiunile sociale acumulate.

La rândul lor, magistrații consideră că este îndatorirea lor creștinească de a soluționa problemele cauzate de acuzate. Cu toate acestea, ceea ce primează este dezamorsarea tensiunilor sociale. Din această cauză, chiar și când este declarată nevinovată, acuzata trebuia să plece din comunitate. Prin condamnarea unui comportament certăreț, invidios, lipsit de feminitate și amoral, autoritățile impun controlul social și promovează un model comportamental. Prin absența sectelor de vrăjitoare și caracterul individual al proceselor, se observă un mecanism al interacțiunii între autorități și comunitate. Procesul este inițiat pe baza conflictelor și tensiunilor anterioare. În acest mod, sentința reprezintă răspunsul autorităților la o problemă socială. ■

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **ISTORIA BIBLIOTECII ACADEMIEI ROMÂNE: 1867 – 1885** (lucrare publicată la inițiativa și sub coordonarea profesor inginer **Nicolae Noica**, membru de onoare al Academiei Române, director general al Bibliotecii Academiei Române; prezentul volum apare sub egida Bibliotecii Academiei Române)

Editura Vremea, București, 2022, 694 pp.

● **IN HONOREM ADRIAN-SILVAN IONESCU 70: COLECȚIE DE STUDII ȘI AMINTIRI DESPRE ADRIAN-SILVAN IONESCU ADUNATE DE MARIAN TĂUȚU ȘI AURELIAN STROE**

Editura Oscar Print, București, 2022, 567 pp.

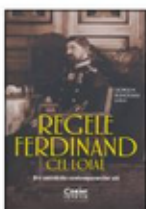
● **Ioana Drăgulin – DECORAȚII ACORDATE DE PREȘEDINȚII ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1991 – 2019**

Editura Muzeul Național Cotroceni, București, 2021, 290 pp.

● **Lucian Vasile – RĂZBOIUL SPIONILOR: ACȚIUNILE SECRETE ALE EXILULUI ROMÂNESC LA ÎNCEPUTUL COMUNISMULUI**

Editura Corint, București, 2022, 782 pp.

● **George N. Budișteanu (editor) – REGELE FERDINAND CEL LOIAL: DIN AMINTIRILE CONTEMPORANILOR SĂI** (ediție îngrijită și adnotată de **Sorin Cristescu**)

Editura Corint, București, 2022, 430 pp.

● **„EXPERIMENTUL PITEȘTI”. CONFERENCE PROCEEDINGS. COMUNICĂRI PREZENTATE LA SIMPOZIONUL „EXPERIMENTUL PITEȘTI – REEDUCAREA PRIN TORTURĂ”**, „ALTE FORME ȘI ASPECTE DE REPRESIUNE DIN PERIOADA DICTATURILOR COMUNISTE”, EDIȚIA A XXI-A, PITEȘTI, 08 ÷ 10 OCTOMBRIE 2021 (editor și coordonator **Ilie Popa**; traducere în engleză – **Rozalia Rodica Popa, Ilie**

Popa; traducere în franceză – **Dan Ottiger Dumitrescu**; traducere în germană – **Maria Cristina Neagu**; coperta: **Ilie Popa**)

Editura Fundația Culturală Memoria, Filiala Argeș, Pitești, 2022, 616 pp.

● **Armand Goșu – PUTIN, OBSESSIA IMPERIULUI** (cu ilustrații de **Dan Perjovschi**)

Editura Polirom, Iași, 2022, 357 pp.

● **VICTOR SLĂVESCU: NOTE ȘI ÎNSEMNAȚII ZILNICE. IV. 1 IANUARIE 1945 – 6 MAI 1950** (ediție îngrijită și notă asupra ediției de **Georgeta Filitti**)

Editura ASE, București, 2021, 445 pp.

● **Laurențiu-Ștefan Szemkovics – SIGILII ALE SUVERANILOR ROMÂNIEI CARE AU AUTENTIFICAT DOCUMENTE EMISE ÎN PERIOADA 1872 – 1931**

Editura MEGA, Cluj-Napoca, 2022, 196 pp.

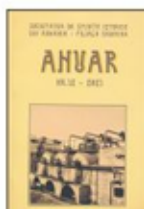
● **Nicolae Măreș – IOAN PAUL AL II-LEA: PAPA PENTRU MILENIUL AL III-LEA** (cuvânt înainte **Ioan Robu**, arhiepiscop mitropolit romano-catolic)

Editura M.N. Colosseum, București, 343 pp.

● **Radu-Ștefan Vergatti, Cristina Vergatti – PRIN BUCUREȘTI VEACULUI XIX, ÎNAINTE ȘI DUPĂ TOLSTOI**

Editura Semne, București, 2021, 217 pp.

● **ANUAR, NR. 12** (Societatea de Științe Istorice din România – Filiala Câmpina)

Grafica XX, București, 2021, 355 pp.

DE CE ARE VATICANUL GĂRZI ELVEȚIENE?

22 ianuarie 1506. Un prim contingent format din 100 de halebardieri sosește în Cetatea Eternă, momentul marcând crearea oficială a Gărzii elvețiene a Vaticanului. Cu celebra lor uniformă viu colorată (contrar celor afirmate, nu a fost desenată de Michelangelo, e doar o legendă), elvețienii Papei atrag până astăzi curiozitatea turiștilor. De unde le vine tradiția?

Papa Iulius al II-lea, tablou de Rafael

care i-au folosit ca mercenari. În 1479, Papa Sixtus al IV-lea, cel care a construit Capela Sixtină, a încheiat o alianță cu cantoanele elvețiene, care îi permitea să recruteze mercenari pentru Roma.

Dar cel care va face din ei gărzile armate oficiale ale Vaticanului va fi Iulius al II-lea (1503 – 1513), un Papă războinic, fost episcop de Lausanne, care de aceea îi cunoștea foarte bine. În 1494, în timpul războaielor pentru Italia, când Carol al VIII-lea, regele Franței, a intrat în Neapole, Papa s-a convins de bravura și rezistența acestor oameni. Impresionat, în iunie 1505, a obținut din partea autorității elvețiene trimiterea la Roma a 200 de soldați permanenți, pentru a-i asigura protecția.

Șapte ani mai târziu, după alungarea francezilor din Italia, Papa acordă trupelor elvețiene, în cadrul unei grandioase ceremonii, ca recompensă pentru serviciile loiale, titlul de „apărătoare ale libertății Bisericii”. Selecția în cadrul celei mai mici armate din lume, dar atât de apropiată puterii, se făcea după criterii extrem de riguroase: numai bărbați înalți, puternici, de o moralitate ireproșabilă, de religie catolică (ceea ce nu mai este cazul astăzi, pentru că 30% dintre ei sunt de confesiune protestantă).

Gărzile elvețiene se vor acoperi de glorie la Vatican, la 6 mai 1527: în timpul jefuirii Romei de trupele conetabilului Charles de Bourbon, foarte mulți soldați ai gărzilor elvețiene au pierit eroic, cu arma în mână, apărând accesul spre mormântul Sf. Petru, în vreme ce alții l-au protejat pe Papa Clement al VII-lea, în retragerea sa spre castelul Sant'Angelo. Apărătorii elvețieni au rezistat până la ultimul om. Ceea ce papii nu vor uita niciodată. În anii ce au urmat, în amintirea aceluia sacrificiu, 6 mai va deveni ziua depunerii jurământului de recruți.

F. D.

Mercenari elvețieni, gravură de Hans Holbein cel Tânăr (1497 – 1543)

Jefuirea Romei în 1527, tablou de pictorul olandez Johannes Lingelbach (1622 – 1674)

LA MORMÂNTUL ECATERINEI TEODOROIU O FOTOGRAFIE INEDITĂ ȘI ISTORIA SA

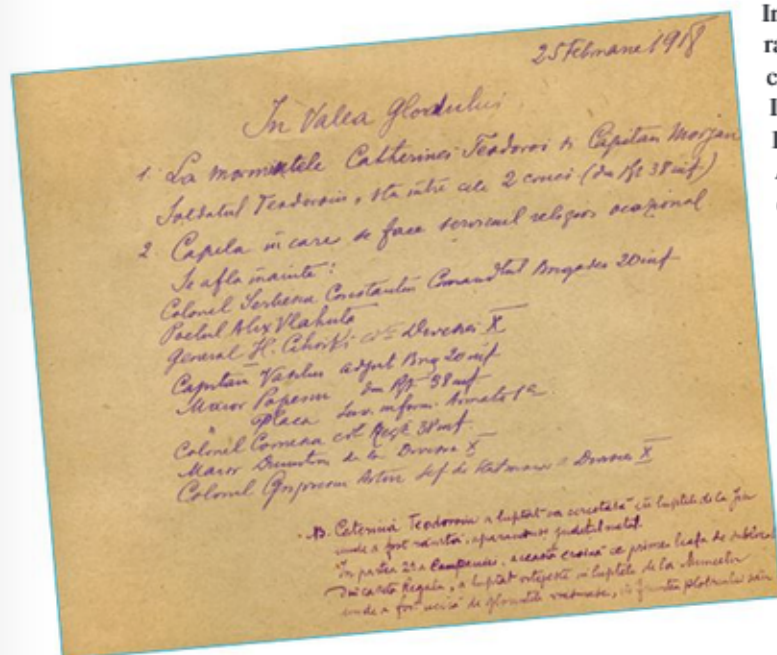
CRISTINA PĂIUȘAN-NUICĂ,
DANIEL COSMIN OBREJA

Istoria Primului Război Mondial în România este strâns legată de numele și personalitatea Ecaterinei Teodoroiu, femeia-soldat care și-a pierdut viața cu arma în mână apărându-și țara, un exemplu de curaj și perseverență într-o perioadă grea a națiunii române și într-o epocă în care femeia era cel mult infirmieră pe front.

Tânăra cercetașă, apoi infirmieră Cătălina (cum a fost botezată de părinți) Teodoroiu a ieșit din tiparele epocii și și-a urmat fratele Nicolae pe front, în calitate de brancardieră. Inițial, i-a fost refuzat dreptul de a fi soldat și de a lupta în compania 6, alături de fratele Nicolae. Ea aducea hrană soldaților și a îngrijit răniții din bătăliile de pe Jiu (august 1916) și apoi din cele din Munții Oboroca. Moartea fratelui, în

noiembrie 1916, înfrângerile suferite de armata română, lipsa de speranță a combatanților, toate acestea au determinat-o să lupte cu arma în mână în calitate de voluntar și, prin exemplul personal, să ridice moralul camarazilor. Rănită, căzută în prizonierat, a evadat cu curaj. Ca răsplată pentru vitejia arătată a fost înaintată la gradul de sublocotenent și a primit comanda unui pluton.

Ecaterina Teodoroiu a căzut la datorie împușcată pe Dealul Secului, în zona Muncelului, la 22 august/4 septembrie 1917, în bătălia de la Mărășești.

Fotografia inedită, aflată în colecția lui Daniel Cosmin Obreja, are o dublă valoare, dată de momentul surprins la mormântul Ecaterinei Teodoroiu, „în Valea Glodului“, la „28 februarie 1918“, și de scurta istorie scrisă pe aceasta.

Imaginea este populată de mai multe personaje prezentate pe verso. În partea dreaptă se află cele două morminte: al Ecaterinei (Catherina în grafia epocii) Teodoroiu și cel al căpitanului Morjan, împrejmuite cu un gard de lemn. Cele două cruci sunt inscripționate cu numele lor, au coroane, iar pe crucea eroinei se află o cască de soldat. De gardul din fața mormintelor stă sprijinit „soldatul Teodoroiu din Brigada 38 Infanterie“, iar în spațiile mormintelor se află un ofițer. Citind numele soldatului Teodoroiu ne-am gândit că poate fi unul dintre frații eroinei, dar din cercetările făcute nu am găsit nicio informație legată de prezența vreunui frate (știm că făcea parte dintr-o familie cu șapte copii) la mormânt, la 28 februarie 1918.

În partea stângă apare o construcție de lemn – „capela în care se face serviciul religios ocazional“, conform însemnărilor de pe fotografie –, iar în fața capelei „se află înaintea: colonelul Șerbescu Constantin, comandantul Brigadei 20

Inf., poetul Alex. Vlahuță, general H. Cihoski, com Divizia 10, căpitan Vasiliu adjunct Brig. 20 Inf., maior Popescu din Rg. 38 Inf., maior Placa, serv. Inform. Armata 1, colonel Cornescu, cdt. Regm. 38 Inf., maior Dumitru de la Divizia 10, colonel Grigorescu Anton, șef de stat major a Diviziei 10“.

Din cele cinci rânduri aflate sub înșiruirea de nume aflăm: „Catherina Teodoroiu a luptat ca cercetașă în luptele de la Jiu, unde a fost rănită, apărându-și județul natal. În partea a doua a campaniei, această eroină, ce primea leafă de sublocotenent din Caseta Regală, a luptat vitejește în luptele de la

Muncelu, unde a fost ucisă de gloanțele vrășmașe, în fruntea plutonului său“.

Datarea fotografiei ne permite să înțelegem momentul în care aceasta a fost făcută. Era februarie 1918, un moment critic, la câteva zile după semnarea Tratatului de Pace preliminar cu Puterile Centrale la Bufta, 20 februarie/5 martie 1918, un tratat care aducea rapturi teritoriale și înrobirea economică a statului român.

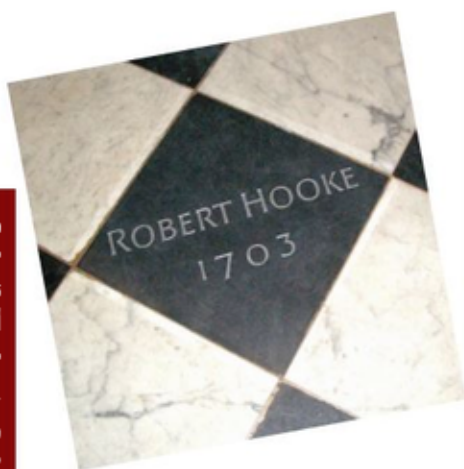
În acest context, la șase luni de la moartea Ecaterinei Teodoroiu, generalul Henri Cihoski, comandantul Diviziei 10 în cadrul căreia luptase eroina, și alți ofițeri din structurile diviziei, însoțiți de Alexandru Vlahuță (refugiat la Bârlad și care a parcurs linia frontului în anul 1918 pentru a aduna povești pe care să le folosească în creațiile sale), au vizitat mormântul eroinei din Valea Glodului pentru a-i cinsti memoria. În cele șase luni ce trecuseră de la moartea ei, în vecinătatea celor două morminte fusese construită o mică capelă de lemn, străjuită de o cruce și două icoane, o modestă cinstire a sacrificiului Ecaterinei Teodoroiu, al căpitanului Morjan și implicit al tuturor celor care muriseră în acele locuri.

Fotografia-document prezintă înalți ofițeri ai armatei române și un simplu soldat, probabil membru al familiei eroinei, veniți la mormântul femeii-soldat care a motivat în clipe teribile întreaga Armată Română prin curajul, altruismul și iubirea ei de țară. ■

UN LEONARDO DA VINCI ENGLEZ APROAPE UITAT

THEO STĂNESCU-STANCIU

● Împreună cu fizicianul Robert Boyle, căruia i-a fost asistent în tinerețe, a construit prima pompă de aer, care a permis măsurători pe animale de mici dimensiuni la o presiune atmosferică redusă ● Independent de Newton, a emis ipoteza gravitației ● A inventat pendula cu arc, ceea ce a condus la apariția ceasurilor de mai mare precizie

Nu există un portret care să fie considerat ca înfățișându-l cu certitudine pe Robert Hooke (sus: inscripția din Westminster Abbey), dar acest portret realizat de prietena lui, Mary Beale, este considerat de unii istorici ca fiind al lui

Robert Hooke a anticipat unele dintre cele mai importante descoperiri și invenții ale veacului al XVII-lea și nu numai. Spectrul său de cercetare aproape că nu a cunoscut limite: de la fizică pură la astronomie; de la chimie la biologie; de la geologie la arhitectură sau tehnologie navală.

Pentru istoricul britanic Allan Chapman nu există nicio îndoială: Robert Hooke este un adevărat Leonardo englez. Dar, din păcate, numele i-a rămas pentru multă vreme aproape necunoscut!

Cauze: firea sa irascibilă și o aprigă rivalitate cu un alt ilustru coleg de breaslă... Dar să lăsăm povestea să se aștearnă.

Despre primii ani de viață se știu puține. Aproape toate informațiile parvin din autobiografia savantului, începută prin 1696, dar, din păcate, neterminată. Câțiva dintre colegii de breaslă – precum naturalistul Richard Waller – au

preluat informații din manuscrisele lui Hooke și le-au publicat, inserându-le printre comentariile științifice. Una dintre cele mai recente biografii, semnată de istoricul britanic Lisa Jardine, *The Curious Life of Robert Hooke: The Man Who Mea-*

sured London (Ciudata viață a lui Robert Hooke: Omul care a măsurat Londra), din 2003, a încercat să-i surprindă viața cu ale sale suișuri și coborâșuri amețitoare.

S-a născut la 18 iulie 1635 în Freshwater, un sat înstărit,

Doi dintre protectorii
excentricului savant:
Richard Busby...

părăsească destul de repede și pe acesta, mirosurile vopselurilor afectându-i vizibil sănătatea.

Dar, tot răul spre bine, căci vestea inteligenței scilpitoare a tânărului care abia împlinise 13 ani a ajuns rapid și la urechile preotului anglican Richard Busby (1606 – 1695), care, din 1638, conducea prestigioasa Școală Westminster.

Hooke a fost admis și a primit găzduire la directorul școlii acasă. Încă de pe atunci, între cei doi s-a format o legătură specială, care, cu trecerea timpului, s-a întărit. Cel mai probabil, Robert l-a considerat pe părintele Busby ca pe un al doilea tată.

La Westminster, a excelat la învățarea latinei, elinei și a ebraice, dar și la cântatul la orgă, multe dintre reprezentațiile sale fiind apreciate de comunitatea școlară. Talentul pentru matematică i-a permis să parcurgă în doar o săptămână primele șase cărți din renumitele *Elemente* ale lui Euclid: principiile de bază ale geometriei, geometria algebrică, proprietățile cercurilor sau teoria numerelor raționale nemaiavând taine pentru Hooke.

Pe lângă poziția de organist la Biserica lui Dumnezeu din Oxford, Hooke a fost

angajat ca ajutor-chimist de doctorul Thomas Willis (1621 – 1675), unul dintre membrii fondatori ai Societății Regale de Științe (*Magazin istoric*, nr. 3/1974) și dintre pionierii în anatomia creierului, ai sistemului muscular și nervos.

In autobiografie, Hooke și-a descris viața la Oxford ca împlinirea supremă a pasiunii pentru știință. Prietenii pe care le-a legat acolo au fost de o importanță capitală în viitoarea carieră. În special cea cu arhitectul, astronomul și matematicianul Christopher Wren (1632 – 1723).

În atelierul fizicianului Robert Boyle, Hooke a dezvoltat, printre altele, o pompă de aer, pentru a-i servi maestrului în experimente. Aparatul, bazat pe un sistem anterior, inventat de matematicianul contemporan Ralph Greaux (1625 – 1675), a fost considerat de Hooke mult mai performant decât anteriorul, pe care l-a denumit, fără nicio rețineră, „prea groaznic pentru a realiza vreodată ceva mare”.

... și Robert Boyle

situat în extremitatea vestică a Insulei Wight, fiu al preotului John Hooke și al celei de-a doua soții, Cecily Gyles (1600 – 1665). Cu o constituție firavă, fire bolnăvicioasă, Robert a fost ținut mai mult acasă, fiind educat de părinte. Încă din copilărie, a dovedit vizibile înclinații către mecanică, mereu meșterind câte ceva: un ceas sau o barcă în miniatură – toate din lemn, reproduse perfect după modele funcționale. Dar l-a atras și desenul, copilul reușind să își facă propriile materiale pentru desen: din cărbune, cretă și minereu de fier, pe care îl aduna în timpul deselor sale escapade geologice prin zonă. După cum a notat în autobiografie, a avut parte de o „copilărie minunată, lipsită de orice constrângeri”.

După moartea tatălui, survinută în 1648, moștenirea primită i-a permis să plece la Londra. Inițial, a ales să fie ucenic al miniaturistului Samuel Cowper (1609 – 1672). Apoi, s-a îndreptat spre mai renumitul atelier al lui Peter Lely (1618 – 1680), recunoscut mai ales pentru portretele membrilor Casei Regale. Din nefericire, a fost obligat să-l

Marele incendiu care a distrus Londra

În 1662, pasiunea pentru știință și devotamentul arătat i-au fost recunoscute prin numirea drept curator al recent înființatei Societăți Regale de Științe din Londra, postul însemnând pur și simplu că era responsabil cu demonstrația, în fiecare săptămână, a unor experimente inovatoare în fața celor mai luminate minți din Anglia. Printre primele sale subiecte supuse dezbaterii s-au aflat: natura aerului; diferențierea între sângele venos și cel arterial; măsurarea presiunii barometrice la diverse altitudini... Una dintre cele mai spectaculoase, dar, totodată, și sângeroase demonstrații l-a avut protagonist pe un câine, căruia i-a fost desfăcut toracele, dar a fost ținut în viață, prin pomparea constantă a sângelui în plămâni.

Doi ani mai târziu, i-a succedat la catedra de geometrie a Colegiului Gresham (instituție fondată în 1597 cu scopul de a oferi lecții gratuite tuturor celor interesați de știință) profesorului Arthur Dacres (1624 – 1678), care demisionase. Pentru a-l convinge să rămână, conducerea Colegiului i-a oferit un apartament, loc în

care va trăi până se va stinge din viață.

În decembrie 1691, a obținut și titlul mult râvnit de doctor în fizică.

Lună după lună, an după an, Hooke mai prezenta câte o descoperire. Un eveniment tragic l-a obligat aproape să se dedice mai multă vreme arhitecturii. Era anul 1666, iar marele incendiu (*Magazin istoric*, nr. 12/1971) lăsa Londra aproape distrusă. Împreună cu prietenul Wren, ale cărui realizări arhitecturale erau mult mai cunoscute, a început să traseze planuri, să bată la picior

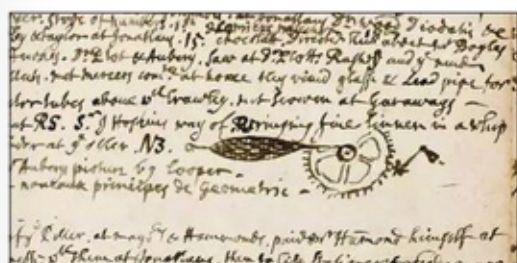
orașul ce îi era atât de drag, să îl măsoare, în încercarea de a-i reda gloria de altădată. Dar și de a-i ajuta pe cei peste 100.000 de oameni rămași fără niciun acoperiș deasupra capului sau pe numeroșii răniți. Și-a pus amprenta pe spitalul Regal Bethlem (cunoscut de londonezi ca Bedlam). Planurile Observatorului Regal din Greenwich (*Magazin istoric*, nr. 1, 9/1987, 7/2000) le-a realizat în colaborare cu Wren. Inițial, cei doi și-au dorit ca acesta să funcționeze ca un telescop enorm, privitorul putând să observe de acolo stelele prin golul lăsat în coloana centrală a scării în spirală. Traficul din apropiere, producând continuu vibrații, a făcut imposibil planul celor doi vizionari.

În opinia istoricului Lisa Jardine, două ar fi cauzele principale pentru care numele lui Hooke a rămas în umbră. În primul rând, trebuie ținut cont de firea sa schimbătoare, de egoul său care nu cunoștea limite, de crizele sale nervoase, de episoadele paranoice care apăreau pe negândite și îi întunecau judecata.

La toate acestea s-au mai adăugat o anxietate cronică,

Observatorul Regal din Greenwich

Pagină
din manuscrisul
jurnalului
lui Robert Hooke

insomnia, depresie, insuportabile dureri de cap și amețeli – maladii care îi erodau încetul cu încetul viața de zi cu zi și relațiile cu ceilalți confrăți, cu lumea, în general. Ele erau și rezultatul volumului enorm de muncă, pe care savantul o depunea zi de zi, uneori spre 20 de ore.

A fost genul de persoană care considera că își cunoaște cel mai bine corpul, nu trebuia să apeleze la un medic, ci își prescria singur tratamente experimentând pe sine. Înregistra sânguinos în jurnalul ținut constant între 10 martie 1672 și sfârșitul anului 1683 (manuscrisul se păstrează astăzi la Arhivele Metropolitane din Londra) simptomele, substanțele și efectele produse. Uneori medicamentele își făceau efectul scontat: Hooke nota că se simțea cu o minte extrem de limpede și ascuțită, proaspăt, renăscut parcă. Dar, de cele mai multe ori, efectele erau dezastruoase: era doborât de oboseală, avea vedenii și auzea voci.

Din însemnări reiese o obsesie de-a dreptul maladiivă pentru observare și măsurare: a ajuns chiar să-și analizeze sub lupă sperma sau urina tulbure. Își nota aproape totul, fără să facă diferențe în funcție de importanța informației: starea vremii era la egalitate cu dezbaterile de la Societatea Regală de Științe; experiențele sexuale (consumate, de cele mai multe ori, cu

servitoarele sale) cu ideile de noi instrumente de măsurare...

În mod regulat, a apelat la săruri pe bază de amoniac, purgative, dar și opiacee, care, cu trecerea vremii, i-au creat dependență. Pentru apropiați, puțin după trecerea frontierei de 40 de ani, declinul mental și fizic al lui Robert Hooke a devenit o tristă realitate.

Un episod – detaliat de istoricul Lisa Jardine – poate fi considerat emblematic pentru această personalitate „ciudată” și, totodată, pentru nașterea unei dușmănii la cuțite. A fost vorba de o ședință a Consiliului Societății Regale din 1686, cu puțin înainte ca Isaac Newton să își publice *Principiile matematice ale filosofiei naturale*. Fără să aibă nicio rețineră, Hooke s-a revoltat la propriu, în plen, susținând că el a fost primul care a lansat legea atracției gravitaționale.

Microscop pe care l-a utilizat

Nu numai că a scris despre ea (în 1674, încercase într-o lucrare să dovedească mișcarea Pământului, oferind o teorie a mișcării planetare, bazată pe principiul inerției și al echilibrului între o forță centrifugă exterioară și o atracție gravitațională către soare; astăzi, specialiștii consideră că, în ciuda faptului că teoria sa a fost una corectă, Hooke nu a avut capacitatea matematică să îi ofere și o expresie exactă, cantitativă), dar el a fost cel care i-a prezentat principiile lui Newton, în dese discuții. Deci, meritul îi aparține și trebuie scris, negru pe alb, în cartea confratelui. Nici până atunci relațiile dintre cei doi nu fuseseră prea cordiale, dar ieșirea lui Hooke le-a pus capac. Nu numai că Newton nu i-a trecut numele în lucrare, ci a șters chiar toate referirile la activitățile științifice ale acestuia.

Și nu a fost singura dată când Hooke își ieșea din minți și își acuza colegii. A avut o dispută aprinsă cu matematicianul, astronomul și fizicianul olandez Christian Huygens (1629 – 1695) cu privire la patentul primului ceas cu arc echilibrat. Nu de puține ori l-a insultat pe confratele polonez Johannes Hevelius (1611 – 1687), considerându-i telescopul o creație proastă... Furios, Hooke s-a simțit adesea trădat chiar de Societatea Regală, pe care o considerase ca pe singura sa familie. Ea ar fi trebuit să îi apere drepturile! Și, în unele cazuri, chiar ar fi avut dreptate. Istoria consemnează astăzi, de pildă, cum secretarul Societății, teologul, filosoful și diplomatul de origine germană Henry Oldenburg (1618 – 1677), pentru a proteja interesele puternicului grup format în jurul lui Huygens,

a închis ochii, uitând că Hooke îi prezentase, în detaliu, schițele mult disputatului ceas...

Astăzi nu mai există niciun portret al savantului Hooke. Situația i-a părut extrem de ciudată profesorului Larry Griffing de la Universitatea Texas. Și asta pentru că Robert Hooke nu numai că s-a numărat printre membrii fondatori ai Societății Regale de Științe, ci i-a fost și curator. Cel puțin un portret a existat însă, dar el a dispărut în 1717, când Societatea și-a mutat sediul. A dispărut sau, după cum sugerau încă de pe atunci unele zvonuri, președintele Societății, Sir Isaac Newton, l-a dorit pierdut...

De-a lungul vremii, nu puțini au fost cei care au încercat să găsească vreun portret al lui Hooke, mai ales că el s-ar fi aflat în relații destul de bune cu una dintre cele mai cunoscute portretiste ale epocii, Mary Beale (1633 – 1699). Dar, în toate cazurile, posibilele portrete s-au dovedit a prezenta un cu totul alt personaj.

Certe au rămas însă doar două descrieri: ale prietenului apropiat, scriitorul și anticarul John Aubrey (1626 – 1697), care i-a fost alături, la bune și la rele, în perioada maturității; respectiv ale naturalistului și ilustratorului de cărți de știință Richard Waller, secretar al Societății Regale între 1687 – 1709. Niciuna însă nu... strălucește!

Christopher Wren

Iată descrierea lui Aubrey: „Prezintă o statură medie, dar cu ceva strâmb; o față palidă, cu un cap mare, ochi străpungători, dintr-o privire parcă observa totul. Părul este delicat, de culoarea cafelei, cu bucle frumoase“. Câțiva ani mai târziu, Waller observa decăderea: „O persoană disprețuitoare. O alură cam strâmbă, chiar dacă el însuși mi-a spus că suferise în copilărie și, prin antrenament constant, reușise să își îndrepte postura, dar mie mi se pare că nu a reușit niciodată! Era întotdeauna foarte palid și slab, ajungând la un moment dat chiar piele și os, cu ochi cenușii, înfundăți în orbite. Nasul îi era subțire; gura – înțeleaptă – cu buza de sus extrem de subțire. Bărbia era ascuțită și fruntea – mare. Își purta părul lung, neîngrijit, iar corpul îi emana mereu mirosuri puțin plăcute“...

Din 1696, sănătatea lui Hooke s-a deteriorat. Resimțea puternice dureri în piept, suferea de amețeli, emaciere și orbire. Chinul a fost îndelungat. La 3 martie 1703, savantul se stinge din viață. Singur, în odăile Colegiului Gresham, „Bătrânul savant s-a

dus într-un final – a scris unul dintre puținii prieteni – să experimenteze cu strămoșii!“

Cu toate că visase să strângă o avere, pe care să o doneze în numele științei, a lăsat puțin sub 10.000 de lire și o mică proprietate pe insula natală. Dar, neavând un testament, banii s-au pierdut printre autorități și cei care au venit să îi revendice moștenirea. Inițial, a fost îngropat într-un cimitir din apropiere, dar apoi, nu se știe din ce motive, oasele i-ar fi fost duse, după cum se notează în actele cimitirului Sf. Elena, „unde, în nordul Londrei“. Locul său de veci a rămas astfel necunoscut! I s-a ridicat o piatră memorială, care poate fi văzută și astăzi, la Westminster Abbey. ■

**Radio
România
București fm**

[98,3 FM]

MARIA SPIRIDONOVA, OMUL TEMNIȚELOR

FLORENTINA DOLGHIN

*Maria, un profil ce nu pare a ascunde
cutezanța și sfidarea autorității*

În 1968, la Festivalul internațional de film de la Karlovy Vary, juriul acordă premiul special filmului regizorului sovietic Iuli Karasik 6 iulie, care ulterior, intrat pe ecranele de acasă și împins din spate de propagandă, cunoaște un succes răsunător (peste 33 de milioane de spectatori), asta și grație interpretării eroinei principale de o foarte talentată actriță, Alla Demidova. Filmul prezenta revolta din 6 iulie 1918, ultima tentativă a unui partid politic, eserii de stânga, inspirați de o femeie, Maria Spridonova, de a smulge puterea de la bolșevici, de a le stăvili decisiv triumful, cu atât de grave consecințe.

În 1927, scriitorul Boris Pasternak, viitorul laureat al Premiului Nobel, vorbea înflăcărat despre o „Ioană d'Arc aflată în temnițele Siberiei“, în prologul la poemul său Anul 1905. Nu-i putea da numele, din restricții impuse de cenzură, dar mulți o citeau ca fiind aceeași Spiridonova, devenită un fel de simbol al primei revoluții ruse, cea din 1905, „repetiția cu costume“, cum s-a spus, a celor două din 1917.

Presa liberală a anului 1906, respectiv revista *Rus'*, a dedicat un serial de articole cutezanței acestei „femei de fier“, care comisese un act terorist într-un regim represiv, autocratic. Maria era din Tambov, oraș aflat la 450 km sud-est de Moscova, avea atunci 21 de ani și nu-și putea scoate din minte atrocitățile săvârșite asupra țăranilor răsculați din gubernia

sa, cu un an în urmă, în 1905, de gărzile consilierului gubernial Gavriil Lujenovski, membru al sutelor negre, mișcare ultranaționalistă, cu doctrină extremistă, ruso-centristă, xenofobă și antisemită. O urmărea mai ales imaginea unei mame distruse, a cărei fiică, de numai 15 ani, batjocorită de trupele de cazaci ale consilierului gubernial, se aruncase într-o copcă. Așa

că – fiind atunci la modă în Rusia atentatele politice, țară unde mulți oameni de stat și înalți funcționari au pierit de mâna unor tinere – la 16 ianuarie 1906, pe peronul gării din localitatea Borisoglebsk, Maria Spiridonova trage cinci gloanțe în Lujenovski cu revolverul pe care îl scoate tacticos din manșon. De altfel, eserii îl preveniseră cu câteva zile în urmă

pe Lujenovski că va fi omorât. „Nici forțele iadului nu m-ar fi putut opri să o fac“, va scrie mai târziu atentatoarea.

„TE DOARE, DRĂGUȚĂ?“

„M-am îmbrăcat ca o elevă de gimnaziu, am luat o mină veselă, liniștită, ca să nu trezesc bănuială, și, când Lujenovski a coborât pe peron, ca să-și dezmoștească picioarele, l-am ținut de la aproximativ 12 – 13 pași, deși era flancat de un șir dens de cazaci. Știam că am să-l nimeresc, chiar dacă am fost nevoită să ochesc peste umărul unui cazac. Lujenovski s-a lăsat pe vine, s-a apucat de burtă, iar eu am mai tras repede încă trei gloanțe, schimbând ținta la fiecare secundă. L-am provocat cinci răni, două în stomac, două în piept și una în braț“. Este declarația unei femei care a planificat totul cu premeditare și cu sânge rece, și care și-a programat ca al șaselea glonț să fie pentru ea. Pentru tâmpla ei. Ceea ce nu i-a mai reușit. „Eu am făcut-o! Împușcați-mă“, le strigă cazacilor din gardă.

Din acel moment terorista devine ea victima terorii din vremea țarului Nicolae al II-lea. Este imobilizată, târâtă pe peron și, dusă la închisoarea din Tambov, dezbrăcată la piele, bătută crunt, cu cravașă, cu patul puștii și cu cizmele, arsă cu țigara aprinsă, de comisarul de poliție Jdanov și ofițerul de cazaci Avramov. „Cu un ochi nu mai vedeam deloc – și așa a rămas toată viața –, partea dreaptă a feței mi-au zdrobit-o, am surzit de urechea dreaptă, mi-au spart dinții, iar ei tot mă loveau și mă întrebau rânjind: «Te doare, drăguță?

*Elevă de gimnaziu,
încă necucerită
de ideea răzvrătirii*

Atunci spune-ne cine-ți sunt tovarășii». Îmi pierdeam cunoștința din când în când și mă temeam îngrozitor să nu spun ceva în stare de inconștiență. Mi-au smuls fir cu fir părul din cap, cerându-mi mereu să le spun numele celorlalți revoluționari. «Urlă, ticăloaso! Urlă! O să ne desfătăm cu tine, apoi o să te dăm cazacilor».“ Maria Spiridonova însă nu cere cruțare. Răbdă stoic. Medicul chemat să o consulte este îngrozit.

Se spune că numai rugăciunile țăranilor din gubernie, care au aprins lumânări în toate bisericile pentru sănătatea ei, au ținut-o atunci în viață. Societatea vremii manifesta uneori mai multă simpatie și compasiune pentru înfăptuitorul

*Iunie 1906.
În drum spre Siberia,
alături de alte tovarășe
de suferință
(ea este prima
din stânga)...*

actului terorist decât pentru victima lui. Asasinatul ținut era singurul mijloc de a pune capăt cărmuirii autocratice represive din Rusia. În acei ani personaje importante din anturajul țarului cad victime violenței politice, inclusiv doi miniștri de Interne consecutivi, în 1902 și 1904, și zeci de funcționari mai mici. La 11 aprilie 1906, eserii, care revendică atentatul din gara Borisoglebsk, îl omoară pe Avramov, iar la 6 mai și pe Jdanov. Tot eserii îi vor uide și pe guvernatorul Tambovului, Wilhelm von Launitz – împușcat de teroristul Evgheni Kudriavțev, care se sinucide imediat după asasinat –, și pe viceguvernator.

O „MARTIRĂ A ȚARISMULUI“...

La 11 martie, Mariei i se aduce la cunoștință sentința: moartea prin spânzurare. Iar ea chiar și-o dorește. I se pare cel mai bun

... și în
închisoare
(prima
din stânga),
lângă
alte „viețase“

sfârșit. Își roagă sora să nu facă demersuri pentru a o salva. Este împăcată cu soarta. Face omuleți din miez de pâine, pe care îi atârnă de câte un fir de păr, așa cum va atârna ea în ștreang.

Pe fundalul unei Rusii învinse în războiul cu Japonia, al unei revoluții cu frecvente mișcări de protest în stradă și cum presa liberală, antimonarhică, despică atent cazul, în articole ce încearcă o motivare a gestului extrem al Spiridonovei – dovadă însăși evocarea suferinței ei –, pedeapsa capitală i se comută în muncă silnică pe viață în Siberia, regim de ocnă, în zona minieră Nercinsk, la 6.500 km distanță de Moscova. Pe traseul trenului în care circulă deținuta, alături de alte tinere răzvrătite care îi împărtășesc soarta, tot „viețase“, oamenii o aclamă pentru gestul ei. Ea le vorbește în unele stații, se străduiește să se țină dreaptă, dar întoarsă în vagon se prăbușește și scuipă sânge.

Rămâne în Siberia aproape 12 ani chinuitori, până după revoluția din februarie 1917. Eserii fac trei încercări să o ajute să evadeze, dar toate eșuează. După ce țarul abdică, în primăvară, este eliberată, din dispoziția personală a lui Kerenski, prim-ministrul Rusiei

din iulie. Imediat Maria intră în lupta politică. La început la Petrograd, apoi la Moscova.

Provine dintr-o familie înstărită, are trei surori și un frate, tatăl ei aparținea micii nobilimi din Tambov, deținea o fabrică de parchet, dar moare de cancer în 1902. Are 16 ani când rămâne orfană. Atunci i se schimbă destinul. Renunță să fie clasică domnișoară de provincie, cu franceză și germană însușite de timpuriu, cu calificative la superlativ în gimnaziu, și se angajează funcționară, pentru a-și ajuta financiar familia. Este momentul care o va apropia de eseri, de convulsiile politice ale țării, pliate pe firea ei funciarmente răzvrătită.

Acum, în vara anului 1917, dintre două revoluții, din februarie și octombrie, Maria Spiridonova se mișcă lejer în politică. Este o „martiră a regimului țarist“. Poartă un nimb deasupra capului, pentru că este victima notorie a terorii. Își impune cu ușurință părerile. Lenin însuși – cel care, la 30 august 1918, va primi și el trei gloanțe, în braț, gât și falcă, de la Fania Kaplan – i le ia în seamă, câtă vreme eserii ei de stânga merg alături de bolșevici în revoluție, deși Spiridonova gândește cu capul

propriu și observă cu voce tare multe nedreptăți. Dotată cu forță de caracter și carismă, trezește admirație. De la statutul de teroristă, ajunge să fie adulată, ca o sfântă. În decembrie 1917 intră în guvern, este aleasă deputat în Adunarea Constituantă, pune la punct desființarea temnițelor din Siberia. „N-am întâlnit niciodată, în nicio țară, o femeie care să-i fie egală – scrie în 1917 Louise Bryant, o ziaristă americană, soția lui John Reed. Dacă n-ar fi o cugetătoare cu o exprimare atât de limpede și o persoană atât de inspirată, modul cum conduce niște bărbați uriași ca fizic ar părea ridicol. Nu cântărește mai mult de 100 de livre (1 livră, cca 500 g), poate mai puțin. Are ochii verzi, încercănați, își poartă părul negru împletit într-o coadă răsucită ca o coroană pe cap. Lucrează în medie 16 ore pe zi și toată lumea în Rusia intră la ea în birou să-i ceară sfaturi“. La sfârșitul lui 1917 și începutul anului 1918, bolșevicii au nevoie de sprijinul eserilor de stânga pentru a se instala singuri la putere. Oricum, ei sunt „ultima iubire“ a oamenilor lui Lenin, celelalte facțiuni, partide, alianțe fuseseră deja eliminate.

... SFÂRȘEȘTE SUB GLOŢ

Dar curând drumurile lor se despart. Eserii sunt împotriva ideii de dictatură a proletariatului, ei socotesc Rusia o țară eminentă a țăranilor. Sunt împotriva politicii Sovietelor la sate, iar Pacea de la Brest-Litovsk, din martie 1918, prin care Rusia iese din război, adâncește prăpastia. Spiridonova îi socotește trădători pe bolșevici, nu

*Fotografie
dintr-un săptămânal
al vremii,
care i-a prezentat cazul*

La 6 iulie 1918 Iakov Blumkin și Nikolai Andreev, doi eseri de frunte, îl ucid în sediul Ambasadei pe ambasadorul Germaniei, contele Wilhelm von Mirbach. Decizia actului terorist aparține Spiridonovei. Ea organizează în detaliu totul, în speranța că Rusia va intra din nou în război cu Germania. Momentul marchează ruptura definitivă între eseri și bolșevici. În aceeași zi Maria Spiridonova este

este de acord cu exterminarea chiaburilor, socotește că decretul privind socializarea pământului, din februarie 1918, este de fapt naționalizarea pământului și declară că este gata să utilizeze din nou revolverul ca să-i apere pe țărani. La unul dintre congresele Sovietelor, din iulie, se urcă pe un scaun și strigă: „La fel ca în vremea țarismului o să țin în mână același revolver și aceeași bombă“.

De fapt, așa gândesc și călăii din CEKA, deși Spiridonova nu are nicio legătură cu ei. „Noi suntem teroarea organizată, spune Feliks Dzerjinski. S-o recunoaștem cu sinceritate. Teroarea e o necesitate absolută în vremuri revoluționare. Țelul nostru este să luptăm împotriva dușmanilor guvernului sovietic și ai noului mod de viață. Noi judecăm repede. [...] Să nu credeți că urmăresc vreo formă de justiție revoluționară; acum nu avem nevoie de justiție – suntem în război“.

arestată. De atunci viața ei va fi numai o alternanță între temnițe, deportări, urmărituri. Dacă mai reușește să petreacă unele zile în libertate, de cum iese din arest proclamă că bolșevicii sunt niște jandarmi care au înșelat așteptările muncitorilor, i-au păcălit, iar comisarii politici – niște pehlivani ticăloși. E sinceră, oamenii o ascultă și cad pe gânduri, dar, în februarie 1919, este învinuită de „agitație contrarevoluționară și calomnierea puterii sovietice“ și trimisă într-un... sanatoriu, pentru că asemenea femei sunt pentru Lenin „aventuriere isterice“.

Maria Spiridonova face greva foamei, dar este un nume, nu poate fi pur și simplu eliminată, cazul ar face valuri. Larisa Vasilieva, în volumul ei *Doamnele Kremlinului*, apărut în 1993, le consideră, pe ea și pe Aleksandra Kollontai, cele mai reprezentative figuri feminine ale revoluției ruse. Maria nu pare deloc nebună. Deși se va spune

mai târziu că poate fi socotită prima victimă a spitalelor psihiatrice sovietice.

Din mai 1923, Spiridonova este deportată politic. Nu-și pierde popularitatea internațională. La Berlin, în 1924, Troțki este întrebat ce se întâmplă cu ea, iar acesta răspunde că „reprezintă un pericol pentru puterea sovietică“. Socialiștii francezi intervin pe lângă oficialitățile bolșevice să i se permită să se stabilească în Franța. Nu este cazul. Este trimisă la Samarkand (3.500 km de Moscova), unde scrie o carte despre perioada ocnei ei de la Nercinsk, apoi, din 1931, la Ufa (1.300 km de Moscova), unde știe că CEKA este pe urmele ei și unde se îndrăgostește de un fost eser de frunte, și el deportat, Ilia Maiorov. Se căsătoresc, iar Maria lucrează la Banca de Stat a Bașkiriei. Fizic, este un om terminat. Surdă și aproape oarbă, politica nu-i mai spune mare lucru.

În 1937 este din nou arestată. La Moscova epurările staliniste sunt în toi. Zinoviev și Kamenev fuseseră condamnați și executați. În 1938 vor fi executați Buharin și Iagoda. Spiridonovei i se înscenează un proces de asasinare a lui Vorosilov, ce urma să sosească la Ufa, și a tuturor membrilor guvernului Bașkiriei. Este condamnată la 25 de ani. Însă, după ce începe războiul contra lui Hitler, un grup mare de 155 prizonieri politici, între care Spiridonova și soțul ei, este împușcat la 11 septembrie 1941, din ordinul lui Stalin, în pădurea Medvedenskaja de lângă Oriol.

Maria Spiridonova a trăit 57 de ani, dintre care 34 în temnițele țariste și sovietice. În 1992 a fost reabilitată. ■

ÎN BUCUREȘTI ACUM 50 DE ANI

I A N U A R I E

F E B R U A R I E

1 9 7 3

Reîntâlnirea cu Bucureștiul de acum cinci decenii, prin intermediul presei de atunci, dar cu ochii de acum – după cei trei ani de pandemie, când nu am putut merge în condiții normale la bibliotecă – este instructivă. Am regăsit o presă ușor modificată. Au apărut câțiva „lupi tineri”, care scriu, cu voie de la partid, diferit de tonul cenușiu al presei comuniste. Și în cazul lor, sistemul este perfect, tezele partidului clare, indicațiile prim-secretarului limpezi, dar sunt o serie de tovarăși, din eșaloanele doi – trei, care nu se ridică la înălțimea mărețelor sarcini.

În revista *Flacăra*, din 17 februarie, în pagina trei aflăm editorialul semnat de Adrian Păunescu: „La sărbătoarea ziarului *România liberă*, fusesem proaspăt numit redactor-șef al acestei reviste. În momentele pe care presa noastră le-a cuprins sub formula «tovarășul Ceaușescu s-a întreținut cu cei prezenți», secretarul general al partidului, după un drum printre gazetarii aflați la Consiliul de Stat, oprindu-se în fața mea, mi-a adresat o frază pe care consider necesar să o fac publică: «Sper ca *Flacăra* să fie o adevărată flăcără». Sunt, în genere, un om norocos și iată că și de această dată, mai mult decât alți colegi ai mei, am avut privilegiul ca, la începutul muncii mele ca redactor-șef al acestei reviste, să primesc din partea secretarului general al partidului, a președintelui țării, un îndemn deschis și o sarcină concretă: «*Flacăra* să fie o adevărată flăcără». Așa va fi! Ne vom merita numele!» În paginile 2 – 3 tronează o rubrică nouă: se intitulează „*Flacăra* la dispoziția dumneavoastră”. Redactorul-șef al revistei, Adrian Păunescu, anunță: „Rubrica aceasta, cu care se deschide noua formă a revistei *Flacăra*, se dorește acel «mijloc de transport în comun» al ideilor, al problemelor, al necazurilor și al rezolvărilor, al sentimentelor celor ce ni se vor adresa.” În câțiva ani, revista avea să devină una dintre cele mai citite publicații.

Cam ce era voie să critici? Ziarul *Scânteia* inse-

COBAR

O vreme anormal de caldă
la începutul lunii ianuarie

I-a inspirat pe Nell Cobar pentru această caricatură...

rează un comentariu pe marginea unui spectacol cu Moș Gerilă organizat în Sala de Marmură de la Casa Scânteii. În rolul lui Moș Gerilă, actorul Mihai Ciucă. Spre surprinderea copiilor, el vine îmbrăcat într-un costum negru, cu pantaloni evazați și haină la două rânduri. Spune repede câteva glume răsuflăte și îi anunță pe copii că a lăsat sacul cu jucării la intrare. Apoi dispare, spre nedumerirea celor mici. Explicația semnatarului: „Toamnă să vină la două reprezentații pentru... 600 de lei. Venise la prima (când, e drept, făcuse impresie bună fiindcă fusese îmbrăcat ca în poveste și șezuse pe îndelete cu copiii), dar la a doua, regretând probabil că ceruse prea puțin, s-a prezentat cum s-a prezentat.” Dacă trotuarul pe

... pentru ca la sfârșitul lunii să ningă abundant

care circulați are doar 2 m – scrie în *Informația Bucureștiului* –, va trebui să duceți la „Nufărul” și paltonul și costumul improscate de zloata aruncată de mașina care trece în viteză. Dacă trotuarul are 3 sau 4 m și vă lipiți de zid, puteți scăpa doar cu pantalonii murdari. Situația în care se află în preajmă un agent de circulație și acesta are chef să aplice legea este foarte rară.

La capătul liniei 31 lume multă așteaptă o mașină. Într-un târziu sosește una. Îmbulzeală la urcare. Brusc, șoferul descoperă că nu i-a venit schimbul și îi somează pe călători să coboare. Responsabilul de cap de linie intervine și el: „Ce să-i facem, asta-i situația, nu vă place, n-aveți decât”. Când descoperă că o foto-reporteră a ziarului *Scânteia* a surprins pe peliculă momentul, o fugărește până pe treptele pasajului subteran, cerându-i să-i dea filmul din aparat, altfel îi rupe picioarele. În vremea asta, la cap de linie stăteau trei mașini, cu șofer și taxatoare, dar nu aveau de gând să plece în cursă. În *Flacăra* din 24 februarie apare un titlu mai puțin obișnuit: „De ce n-are ursul coadă și merceria da?”

Informația Bucureștiului din 6 ianuarie publică o tabletă semnată de Dumitru Almaș. „Au n-ai aflat că zodia cărții a trecut? – scrie Dumitru Almaș. A zburat? Că am intrat în zodia televizorului? [...] Radioul, televizorul, cinematograful sunt azi foarte vii, foarte antrenante, foarte prețioase, vehiculatoare de informații de cultură, de frumuseți artistice. [...] Știe însă oricine că tot ce ai văzut

trece, oricât de adânc te-ar impresiona. [...] Cartea te ajută mai mult, mai conștiincios, mai prietenește să afli, să judeci, să simți decât oricare alt instrument de difuzare a culturii, oricât de nou și de încărcat de tehnică. Cititul și scrisul cărților au fost cea mai umană îndeletnicire și vor fi.” Tema este reluată de Ana Blandiana, într-un interviu din același ziar: „Civilizația audiovizuală, civilizația care înlocuiește pagina scrisă prin ecranul televizorului și biblioteca prin sala de cinema, pare să amenințe acest imperiu sufletesc. Eu cred însă că e numai o iluzie. Artele nu se pot înlocui între ele. Pictura nu poate lua locul muzicii, filmul nu poate alunga literatura.” Iar *Flacăra* reproduce un fragment dintr-o carte în curs de apariție a lui Mircea Malița, din care am desprins pasajul următor: „Cartea a intrat în anul ei internațional ca într-un proces. Concurată în Școală de mijloacele audio-vizuale, substituită în orele de seară de micul ecran, alungată de mobilierul funcțional al noilor apartamente de bloc, contestată de filosofii care reabilitează imaginea și proclamă ieșirea din Galaxia Gutenberg, cartea a invocat ca martori, în vederea reabilitării, oameni de cultură și chiar a organizat manifestații populare. [...] Niciun elogiu nu este mai presus de meritele cărții, cu condiția ca ea să fie bună.”

La Editura Minerva a apărut *O viață de om așa cum a fost*, de Nicolae Iorga, în îngrijirea Sandei și a lui Valeriu Râpeanu. La 16 ianuarie, ora 18.00, la Muzeul de Istorie al Municipiului, Filiala București a Societății de Științe Istorice organizează conferința conf.univ.dr. Radu Manolescu cu titlul „Răscoala țărănească condusă de Wat Tyler”. Muzeul Simu adăpostește o expoziție a

graficienilor bucureșteni. În parcul din fața Halelor Obor a fost înălțat un grup statuar închinat țăranilor căzuți în timpul Răscoalei din 1907, autor sculptorul Naom Corcescu. Statuia este executată din bronz, s-au folosit 38 t, are o înălțime de 17 m. În *România liberă* din 24 ianuarie, Aurel Baranga publică *De ziua lui*. Alături, într-un spațiu mult mai înghesuit, Cristian Popișteanu semnează *Sărbătoarea Unirii*.

Tot Bucureștiul se înghe-

Se ridică o mașină care împiedică curățarea zăpezii de pe carosabil

suie la cinematograful Patria, unde rulează „Pe aripile vântului“. Cererea este atât de mare, încât se fac programări, prin întreprinderi și licee. La 25 ianuarie, Ștefan Voitec, președintele Marii Adunări Naționale, Emil Drăgănescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, Miron Constantinescu, vicepreședinte al Consiliului de Stat, George Macovescu, ministru de Externe, au exprimat ambasadorului S.U.A., Leonard C. Meeker, condoleanțe în legătură cu încetarea din viață a fostului președinte Lyndon Baines Johnson. În aceste luni au loc trei vizite însemnate de peste Ocean. Scriitorul Erskine Caldwell este invitatul Uniunii Scriitorilor din România. Întrebat dacă

scurta practică ziaristică l-a ajutat ca scriitor: „M-a învățat să scriu scurt și concis, să plasez o cât mai mare cantitate de informații pe centimetru pătrat de coală tipografică.“ Actorul Cliff Robertson sosește și el în România, în

În Cișmigiu

fruntea unei delegații a cineaștilor americani, la fel ca și președintele The Chase Manhattan Bank, David Rockefeller.

La rubrica „Dialog cu cititorii“, din primul număr al anului al revistei *Flacăra*, un corespondent întreabă cum se pune problema unei eventuale convertibilități a leului. Răspunsul: „După cum se știe, chestiunea a fost evocată de unele documente de partid, unde s-a precizat că ea ține de o perspectivă mai îndepărtată, soluționarea ei fiind legată de atingerea unor parametri înalți ai producției materiale, de realizarea unei productivități de un nivel deosebit de ridicat, de o dezvoltare masivă și de îmbunătățirea radicală a structurii comerțului exterior, ca și de alți factori, fie din domeniul economico-financiar, fie din cel al relațiilor internaționale. [...] Contrar părerii unor ageamii în

ale economiei, convertibilitatea nu este pretutindeni și în toate cazurile un semn de tărie.“

În luna ianuarie au murit liderul comunist Petre Borilă și compozitorul Gherase Dendrino.

Ivan Patzaichin își prezintă programul de antrenament. Dimineața face înviorarea, în fiecare zi, indiferent de vreme, adică alergare 7 km. Iarna, la munte, între 20 – 30 km pe schiuri. Dacă

este în București, „trage la galere“, bacurile de sub tribuna velodromului de la „Dinamo“, unde lovirea apei se face de trei ori mai greu ca în mediul natural. Când vremea devine favorabilă, iese pe lac și face câte 250 m de opt ori, în 58 – 59 secunde, 252 zile pe an. Într-un an parcurge cam 2.570 km pe apă. La München, când i s-a rupt pagaia și publicul l-a aplaudat la trecerea liniei de sosire, l-a întrebat pe antrenor: „Oamenii ăștia aplaudă de-adevăratelea sau mă iau peste picior?“.

Si să încheiem cu începutul lunii, adică cu noaptea de Revelion. Televiziunea a oferit un program considerat reușit. Sunt evidențiate cele 55 minute ale Stelei Popescu, o actriță completă „cupletistă, cântăreață, dansatoare“. Apoi cele 65 de minute cu Toma Caragiu, sub genericul „Toate glumele duc la... Toma“, și un maraton muzical-umoristic susținut de Dem Rădulescu. Din rubrica „Alo! 17.11.47. De serviciu, redactorul nostru Corneliu Vadim Tudor“ a primului număr din acest an al ziarului *România liberă* aflăm că nu trebuie să mire temperaturile ridicate: în 1949 și 1950, în noaptea de Revelion au fost 15°, iar anul trecut, deși a nins, au fost 18°. Cele mai reci nopți de Revelion au fost în 1950, 1955, 1956 și 1963. Faptul că în același an, 1950, a fost și una dintre cele mai calde nopți de Revelion, și una dintre cele mai reci îl putem pune pe seama oboselei acumulate de... Revelion, când 26.000 de bucureșteni au petrecut în restaurantele orașului; s-au servit 100.000 de sarmale, 5 t specialități de porc și vacă, 8 t pește, 4 t curcan, 3 t pui și găină, 1 t miel, 1 t purcel lapte, 1,5 t brânzeturi, 1,5 t torturi și prăjituri, 4 t portocale, 6 t mere. Au fost și 5.000 sticle de șampanie și 15 vagoane de vin. ■

Rubrică realizată cu sprijinul
Bibliotecii Academiei Române

UN PISTOL BELGIAN TIP DERRINGER

MIHAI TUDOSĂ

(Muzeograf, Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț)

Revoluția industrială a influențat, în mod firesc, și armele de foc. Varietatea acestora crește odată cu brevetarea și punerea pe piață a invențiilor precum fulminatul de mercur, capsă percutoare și cartușul metalic (cu diferite moduri de percucie). Producția industrială/de masă le-a scăzut prețul și le-a standardizat, militarii fiind înzestrați cu arme din ce în ce mai performante, iar civilii reușind să își procure arme de vânatoare sau de autoapărare la costuri inferioare și cu un grad de siguranță superior față de cele specifice vremurilor preindustriale.

Spre mijlocul secolului al XIX-lea au început să apară așa-zisele pistoale tip Derringer, numite astfel după Henry Derringer, armurier și industriaș american care a produs arme de mână de dimensiuni reduse. Acestea aveau principalul avantaj de a putea fi ușor ascunse, iar jurnaliștii care descriau diferite incidente provocate cu acest tip de pistol (inclusiv asasinarea lui Abraham Lincoln) au consacrat termenul.

Louis Nicolas Auguste Flobert, creatorul cartușelor cu percucie în ramă

Expoziția permanentă a Muzeului de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț cuprinde și un astfel de pistol, identificat cu numărul de inventar 3.589, mai exact un pistol belgian de poșetă de dimensiuni foarte mici – 116 mm lungime, lățime de 16 – 23 mm și 70 mm înălțime –, intrat în posesia instituției în 1977 prin transfer de la Inspectoratul Județean al Ministerului de Interne, obținut, cel mai probabil, în urma unei confiscări. Acesta era gândit cu scop de tragere la țintă (făcând parte de altfel și din categoria așa-ziselor pistoale de salon, germ. *Zimmerpistolen*) sau de autoapărare, caz în care era folosit mai ales de femei, care îl puteau ascunde în manșon, poșetă sau jartieră, dar și de amatorii de jocuri de noroc, care îl puteau ascunde în mâneca hainei sau în buzunare.

Arma este fabricată din oțel brunat, are țeava ghintuită cu un singur ghint circular și folosește ca muniție cartușe „Flobert” cu percucie în ramă (*rimfire*) de calibrul 6 mm. Pe partea stângă a culatei este ștanțat numărul 5.3 (diferența vine cel mai probabil din lipsa unei legiferări exacte asupra măsurării calibrelor, pe diametrul glonțului, rama tubului, corpul tubului/al țevii în diferite puncte etc.) și anul de fabricație 1905.

Inventate și dezvoltate spre mijlocul secolului

al XIX-lea de francezii J.A. Robert, L. Flobert și B. Houllier, cartușele cu percuție în ramă au constituit inițial un sistem revoluționar, în care încărcătura de inițiere, cea de azvârlire (în cazul muniției „Flobert” încărcătura de inițiere funcționa și drept încărcătură de azvârlire) și proiectilul erau componente ale unui singur element (cartușul metalic), ceea ce ușura transportul și păstrarea muniției, precum și siguranța trăgătorului, permițând în același timp și încărcarea mai rapidă a armei. Datorită avantajelor precum prețul mult mai mic decât al altor cartușe, reculul extrem de slab, zgomotul redus și precizia foarte bună, mai ales în cazul armelor cu țevi ghintuite, calibrul .22 (5,6 mm), asemănător celui 6 mm Flobert, dar de o putere mai mare, în variantele sale scurte (SL – *short rifle*) și lungi (LR – *long rifle*), este folosit și astăzi pentru vânătoria animalelor mici, tir sportiv, biallon, familiarizare cu armele de foc, autoapărare sau în scopuri utilitare, precum asomatoare sau aparate pentru băut cuic/nituri.

Arma se remarcă prin multitudinea de marcaje ștanțate pe cadrul său (eng. *proofmarks*), care certifică atât originea sa belgiană, cât și producția și testarea sa la cele mai înalte standarde ale epocii. Pe partea stângă a culatei pistolului sunt ștanțate mai multe mărci de producție, inspecție și testare, de la stânga la dreapta, astfel: majusculele caligrafice „EL” semni-

fică marca de control a țevii, „AR★” semnifică marca de inspecție, Perron-ul (monument columnar specific zonei Liège) este folosit atât pentru a indica inspecția armei, cât și testarea sistemului culatei, iar „ELG★” în cartuș timbrat de coroana regală belgiană semnifică marca finală de acceptare a armei după controlul de calitate conform legii germane din 1892, adoptată un an mai târziu și de către belgieni.

Perron-ul și marca de inspecție „AR★” sunt ștanțate și pe cadrul pistolului, în spatele culatei, pe stânga, respectiv pe partea stângă a cocoșului-percutor. Pe cadrul mânerului, sub plăsele, sunt ștanțate numerele 5 00, probabil numărul de producție al pistolului și/sau seria sa, alături de câteva litere neinteligibile, posibil numele producătorului ori o altă marcă de inspecție la nivel de producător. Sistemul de dare a focului cuprinde cocoșul-percutor din capătul pistolului, iar sistemul de ochire cuprinde cuiul cătării (denumit *fel* în limbajul epocii) îmbinat în coadă de rândunică spre capătul din față al țevii. Percutorul din vârful cocoșului acționează ca un al doilea cui pentru aliniere cu cel de pe țevă în luarea liniei de ochire.

Trăgaciul (de tip pinten, nefuncțional), sistemul basculant și cocoșul sunt prinse de corpul pistolului prin nituire. Mânerul este de tip cap de pasăre (eng. *bird's eye grip*), plăselele sunt fabricate din lemn lăcuit cu șelac, iar șurubul care le fixează, inițial din bronz sau alamă, după urmele galbene de pe filetul interior, a fost înlocuit ulterior cu unul din fier. Sub plăsele, sprijinindu-se de o fantă aflată pe corpul mânerului, se află arcu care acționează mecanismul de dare a focului. Armei îi lipsește cuiul de siguranță de pe partea stângă, sub culată, cu rol de blocare a cartușului în timpul tragerii.

Trăgaciul și cocoșul au incizate prin frezare câteva linii orizontale cu scopul îmbunătățirii aderenței, întregind conceptul de armă cu dimensiuni foarte reduse, însă produsă, testată și folosită asemenea oricărei alte arme de foc din epocă. Pistolul a fost scos din funcțiune prin găurirea țevii în partea inferioară-dreaptă. Cel mai probabil, arma a fost produsă pentru Manu-France (*Manufacture Française d'Armes et Cycles de St. Etienne*), companie de comerț prin poștă, care obținea produsele prezentate în cataloage de la producători terți, ceea ce constituie o posibilă explicație pentru prezența sa în spațiul românesc. În ciuda dimensiunilor sale, care îi pot da aparența de jucărie sau bijuterie, această piesă este importantă pentru studiul evoluției armelor de foc, cât și pentru a evidenția aspecte ale vieții cotidiene de la finalul *La belle époque*. ■

Dimensiunile...

... și marcasele...

... pistolului

ALEXANDRU MIRONESCU

ULTIMA SCRIPTA

MARIUS VASILEANU

Semicentenarul morții lui Alexandru Mironescu (1903 – 1973; Magazin istoric, nr. 1/2018, 12/2022) ar merita celebrat și în mediile științifice, și în cele culturale, și în cele teologice. Cum se întâmplă adeseori în istorie însă, o anume personalitate este descoperită tardiv, iar memoria acesteia are parte de sinusoide.

Neșansa multora dintre personalitățile Rugului Aprins a fost aceea că au revenit, treptat, în memoria publică abia după 1989, preponderent la peste un deceniu distanță chiar de căderea regimului comunist. Și, bineînțeles, modalitatea prin care au fost evocate, redescoperite, promovate majoritatea dintre aceste personalități a fost majoritar neprofesionistă.

Profesorul Alexandru Mironescu a început a fi publicat în anii '90, dar abia în ultimul deceniu se vorbește din ce în ce mai mult despre această personalitate emblematică a Rugului Aprins. Există studii, chiar și teze de doctorat care îi analizează opera și viața. În bună măsură, editarea *Jurnalului* său a jucat un rol determinant. Primul volum (acoperind perioada 2 iulie 1967 – 29 septembrie 1968), apărut la Editura Eikon, l-a propulsat în atenția publică, mai ales prin asemănarea izbitoră cu *Jurnalul fericirii* al lui N. Steinhardt. Se remarcă aceeași eferescență intelectuală, același stil bogat în lecturi și trimiteri culturale de toate culorile, aceeași credință creștin-ortodoxă nonconformistă. Cei doi aveau o relație de prietenie de altfel, iar N. Steinhardt i-a scris lui Virgil Ierunca imediat după moartea

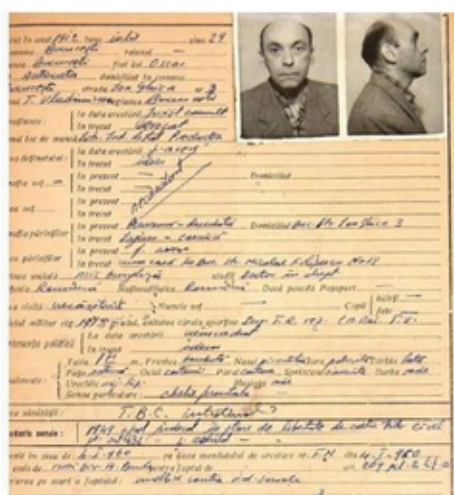

lui Alexandru Mironescu (20 ianuarie 1973): „A fost unul din cei mai curați oameni din câți am cunoscut. Și un creștin cum rar întâlnim: nebigot, nehabotnic, nefățarnic; drept și îngăduitor.”

LOCUL UNDE S-A ALES LUMINA DE ÎNTUNERIC

A fost un cercetător cu vocație, grație pasiunii sale pentru chimie, descoperirilor realizate și omologate în domeniul hidrocarburilor.

În anul 2019 apărea volumul al doilea din *Admirabila tăcere*, *Jurnalul* profesorului care continua (1968 – finalul lui 1969) la Editura Humanitas. Anul acesta, cu ocazia semicentenarului, va apărea, tot la Humanitas, volumul trei, ultimul din *Jurnal* (1 ianuarie 1970 – 7 noiembrie 1972), care se încheie cu două luni înaintea morții. Este, se pare, și ultima sa scriere, *ultima scripta*.

Fișa de detenție a lui Nicolae Steinhardt

Jurnalul lui Alexandru Mironescu, îndelung lăudat în anii din urmă, este totodată și un fel de testament, întrucât în paginile sale întâlnim toate temele dragi acestui scriitor și filosof. Voi exemplifica prin câteva fragmente din volumul ultim al *Jurnalului*, deocamdată încă inedite.

Arătam în numărul precedent al *Magazin istoric*, tot prin exemple, entuziasmul tânărului Alexandru Mironescu, aflat pentru câțiva ani la studii doctorale pariziene, și dedicația sa pentru marea cultură europeană. Peste ani, acele rânduri de tinerețe s-au dovedit vizionare. Iată ce a mai notat scriitorul, întâi, într-o scrisoare pariziană către părinți, trimisă la finalul anilor '20: „Mă cuprinde multă melancolie la gândul că se apropie clipa despărțirii de Paris, căruia, hotărât, îi datorez toată formația mea. Aici, [în] spiritul meu, s-a ales lumina de întuneric. Nu știu câte surâsuri voi stârni, dar de acum înainte un mediu european îmi este indispensabil.“ (*Valea lui Iosafat*, Editura Eminescu, 2001.)

În volumul ultim al *Jurnalului* a notat: „(29 octombrie 1971) Dorința mea de a fi un cetățean european a fost o dorință vie a tinereții mele. Nu s-a realizat atât de repede cum îmi închipuiam și visam, dar niciodată nu m-am îndoit de ceea ce am simțit a fi sensul inexorabil al istoriei. Firește, îmi dau [seama] azi mai bine decât acum patruzeci și mai bine de ani cât e de complexă ecuația desfășurării istoriei, dar am certitudinea – omeneste vorbind – că Statele Unite ale Europei vor fi o realitate într-un viitor apropiat.“

Chiar dacă acest concept și proiect al Statelor Unite ale Europei este discutabil și încă disputat, Uniunea Europeană este o realitate astăzi. Alexandru Mironescu a dovedit, din nou, o incredibilă capacitate de a anticipa viitorul.

DEDICAT CUNOAȘTERII

Pe de altă parte, aceeași dragoste pentru Franța nu l-a împiedicat pe profesor să fie adesea critic: „(7 iunie 1970) Fără să fiu om politic și fără să trăiesc într-o lume bine informată, mi-am dat seama, în lumina unor criterii spirituale, cu toată claritatea, de marile greșeli comise în anii din urmă de generalul de Gaulle, ceea ce azi e limpede și pentru cei care îl susțineau și-l admirau.“ A continuat, dovedindu-se sincer interesat de arhitectura și de cultura memoriei, anticipând parcă o nouă vârstă a istoriografiei: „David Rousset într-o scrisoare publicată în *Le Monde* face o propunere extrem de interesantă și utilă, anume înființarea la Sorbona a unei catedre: literatura concentraționară, adică asupra literaturii în legătură cu lagărele și închisorile, scrisă ca să zic așa, pe viu, chiar de cei care au suferit. E un mare și important capitol.“ Câte oare din aceste atât de necesare catedre au existat și mai există oare în Occident și în învățământul românesc de astăzi?

În aceeași ordine de idei, memoria închisorilor în care el însuși a pătimit revenea ca mărturie personală: „(3 iunie 1971) Toți oamenii care au suferit persecuții și închisoare, îi înțeleg foarte

Alexandru Mironescu
il critica pe generalul de Gaulle
pentru marile greșeli comise

David Rousset

bine și compătimește cu ei și doresc să-și aducă aminte toată viața lor, să spună și altora, și copiii lor, și nepoților lor cât este de cumplită viața în asemenea condiții, iar cei care din vreo iluzie, din vreun idealism naiv, sau din alte pricini au ajutat la biruința și instaurarea comunismului în lume și pe spinarea altora, sau au ajutat la distrugerea altora, să meargă să-și mărturisească păcatele și să ceară iertare de la Dumnezeu, Tatăl nostru al tuturor!”

Dedicat cu toată ființa cunoașterii deopotrivă științifice, filosofice și mistice – pe care nu le-a considerat, decât parțial, în contradicție – profesorul Mironescu a făcut adesea și mărturii tulburătoare. Pentru un om cu un prim doctorat la Paris, în chimie, și cu un al doilea susținut în filosofie la București, aceste depoziții devin cu atât mai interesante:

„(4 ianuarie 1971) Anul Nou e de multă vreme prilejul, sau momentul obligatoriu, al unui bilanț. Îl fac șefii de state, băncile, societățile «burgheze», revistele, cronicarii titulari ș.a. Ar fi bine să-l facă și alții, pentru ei, pentru cunoștința lor, pentru viața lor știută, sau neștiută, sau mai neștiută. Creștinii care se împărtășesc au prilejuri mai dese să-l facă...”

Doresc, în ceea ce mă privește, aici și acum, să spun, ca un rezumat, ca o mare și cutremurătoare concluzie a unei investigații de o claritate deplină, să spun că ceea ce mă covârșește, făcând bilanțul, e caracterul de mister reiterat în lunga mea existență personală atât de bogată în evenimente de primă importanță pentru viața mea. Caracterul acesta de *mister*, în înțelesul cel mai

strict al cuvântului, mi se impune cu claritatea totală a unei evidențe, la capătul analizei riguroase a acestor evenimente majore și decisive în existența mea personală. Nicio calitate personală, nicio conjunctură, nicio socoteală proprie, nicio aspirație, nicio râvnă – ele n-au lipsit, dar și aceasta mă uimește până la perplexitate – nu pot *explica* evenimentele care articulează și formează miezul și răbojul vieții mele. Mai rămâne *ceva* inexplicabil și tulburător; și acest *ceva* e esențial. Nu e o impresie subiectivă. Oricine cunoaște aceste evenimente spune la fel ca mine, căci este evidența însăși. Dacă voi avea răgazul, am să pun, cu un alt prilej, câteva puncte pe *i*. Dar e destul și atât!”

CÂT SUNTEM DE NENOROCIȚI

Firește, *Jurnalul* unui intelectual de un asemenea rafinament nu ocolea realitatea zilei, fie aceasta și de ordin politic. Celebrele „teze din iulie” ceaușiste îi prilejuiesc profesorului Mironescu câteva fraze amare: „(7 iulie 1971) Citesc în *România liberă*, de necrezutele, stupefiantele, consternantele propuneri... pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice de educare marxist-leninistă. E o reîntoarcere brutală la stupida și sterila epocă stalinistă, în întreg domeniul culturii. Se trece cu tăvălugul peste orice aspirație și peste tot ce s-a făcut, cu chiu și vai, în ultimii vreo cinci ani, și care mai deschisesse o geană de lumină. E un document care spulberă toate speranțele spre un cât de modest act de cultură mai adevărată și care ne arată, cu o violentă evidență, cât suntem, în fond, de nenorociți. O singură slabă speranță: ca totuși cei

Cu soția și copiii

care privesc spre Occident să fie mai tari decât cei care reprezintă linia stalinistă și să transforme în literă moartă aceste sinistre propuneri. Praful s-a ales de toate vizitele prin Occident și prin lumea civilizată. Schimburi culturale, științifice, modernizare, însușirea tehnicilor înaintate, idei noi etc. *Vax albina!* Scufundarea în întunecimile fără nicio lumină a realismului socialist. Singura speranță e ridicola formulă românească: las' că o încercăm noi!"

În ultimii ani de viață a fost încercat de o

boală nemiloasă și supus unei grele operații, astfel că profesorul Alexandru Mironescu a stăruit constant asupra meditațiilor creștine. Dar nu oricum, ci în ceea ce s-ar putea numi duhul Rugului Aprins, adică nonconformist, nefanatic, vizionar pe alocuri, cu o uimitoare priză la realitate: „(22 septembrie 1971) Aș dori, în puține cuvinte, să deschid o perspectivă, pe care eu o resimt ca o *nouă* perspectivă. [...] Noi, contemporanii cu explozia de la Hiroșima, asistăm la o explozie – unii vorbesc de o mutație – și în ordinea spirituală. Biserica e din nou în situația segregăției, ca să zic așa, e din nou Biserica și Lumea. Se pun din nou niște probleme, alte probleme, noi probleme, altfel de probleme. E ca o surpriză, deși ca o latență asemenea alte probleme au plutit mereu, prin sfinți și creștini de elită, în văzduhul ei. Și din acest punct de vedere, și din acest unghi se cere o lărgire de orizonturi, o dilatare a conștiinței raporturilor cu Dumnezeu, cu lucrarea sa providențială. E ceva care se revarsă peste marginile unei anumite imagini despre Biserică.”

Presimțindu-și plecarea din această lume, notațiile diaristice din ultimul an sunt din ce în ce mai telegrafice. Înviearea lui Hristos, asupra căreia face câteva comentarii, este *ultima scripta*... ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 februarie 2023, prin poștă, e-mail sau Facebook, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și adresa dumneavoastră și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

– Care a fost numele principelui armean care a contribuit la strângerea răscumpărării principelui Bohemond I al Antiohiei?

Răspunsul corect la Blitz... Concursul din noiembrie 2022 este:

„*S. Veliciko*”

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de domnul **Bodan Teodor**, din **Târgu Mureș**, jud. Mureș.

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2023.

Adresa noastră: **Magazin istoric**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, sect. 5, București
E-mail-ul nostru: **mistoric@gmail.com**

OZI LA CASTEL

ANDREI OPREA

Viața în castel (Magazin istoric, nr. 11/2000) începea la răsărit, când se trezeau și slujitorii, și nobilii. Domnul și doamna, după ce se spălau cu apă rece, se îmbrăcau și – mai ales doamnele, în pofida nemulțumirilor clericilor –

se aranjau. În cazul nobililor de seamă, cuplurile adesea dormeau separat, în propriile camere. Cronicarul Matthew Paris a notat cum, în 1238, regele Henry al III-lea al Angliei a scăpat cu viața când un asasin s-a cățarat în camera sa, întrucât „regele, mulțumită lui Dumnezeu, dormea cu regina”.

Prin contrast, adesea oștenii sau personalul administrativ dormeau în beciuri, în sala cea mare sau în turnuri. Cei mai apropiați de senior puteau dormi pe bănci, în cărucioare sau pe o saltea de paie în camera acestuia. Încăperile separate, chiar și comune, au apărut mai târziu, pe măsură ce garnizoanele militare au devenit permanente și mai numeroase.

Ospățul de Anul Nou al lui Jean de France, duce de Berry, miniatură dintr-un manuscris din veacul al XV-lea

După slujba de dimineață în capela cetății, urma un mic dejun simplu: pâine cu vin sau cu bere. Cel mai adesea vara, seniorul, anturajul său și eventualii musafiri se îndeletniceau dis-de-dimineață cu vânătoarea. În timp ce aceștia se ospătau cu carne, vin și pâine, vânătorul – un slujitor specializat – lua urma animalului. Pe baza urmelor de pași, excremente, scobituri făcute în copaci de coarne etc., acesta îi estima dimensiunile, iar seniorul hotăra dacă merita vânat. Vânătorul apoi încolțea animalul cu ajutorul dulăilor,

iar unul dintre nobili avea privilegiul să îl ucidă cu o lance sau cu arcul.

CEARTA PE RESTURI

Întors la castel, seniorul se ocupa de probleme administrative, cu ajutorul majordomului, vătafilor și al membrilor sfatului său. Dacă avea musafiri, stătea în compania lor. Doamna se ocupa de proprii oaspeți, de țesut sau de alte activități casnice.

În acest timp, castelul începea să prindă viață. În curtea interioară, cavalerii și scutierii exer-

sau cu arme. Copiii seniorului sau ai altor persoane cu statut important urmau lecțiile unui tutore, cel mai adesea preotul capelan sau unul dintre adjuncții săi. Apoi aveau un timp să se joace; fetele de obicei cu păpuși, iar băieții cu mingea, potcoave de cai sau cu arcul. Grăjdarii curățau staulul și caii, fierarul făcea sau repara unelte și potcoave, servitorii făceau curățenie în incinte, spălătoreasa se ocupa de cearșafuri, fețe de masă, prosoape, iar în bucătărie începea agitația.

Personalul castelului depindea de averea seniorului. Putea

*Banchet organizat
de regele Carol al V-lea
al Franței
în cinstea împăratului
romano-german
Carol al IV-lea,
miniatură de Jean Fouquet*

varia de la câteva sute de slujitori, în cazul nobililor de seamă sau al regilor, la mai puțin de 20 – suficienți pentru a deschide poarta principală, pentru o minimă apărare și pentru o oarecare menținere – în cazul cetăților aproape pustii care nu erau și reședința proprietarilor lor. Adesea nu erau angajați permanenți, iar mulți erau localnici luați în slujba seniorului și concediați când acesta se muta dintr-un castel în altul. Clericii stăruiau ca servitorii să fie atent controlați și să nu li se permită să meargă la casele lor decât rar, de sărbători cel mult. Episcopul de Lincoln, Robert Grosseteste (1235 – 1253), a sfătuit-o pe Margareta de Lacy, contesa văduvă a parohiei sale: „Să nu Țineți pe nimeni în menajul dumneavoastră dacă nu aveți încredere că este credincios, discret, sărguincios, sincer și cu bune maniere.”

În ciuda restricțiilor, servitorilor le era asigurată mâncarea. Din acest motiv, munca la castel era o poziție prestigioasă și căutată. Produsele erau mai variate și mai bine gătită decât ceea ce mâncau țăranii în mod obișnuit. După mese, servitorii luau din resturile de mâncare ale nobililor și se certau astfel cu împărtășitorul de pomeni, care avea datoria să nu

fi lase și să le dea în schimb săracilor. Bucătăriile erau adesea încuiate noaptea, să îi oprească pe slujbașii lacomi.

Majordomul porunca servitorilor domestici sau clericali și se ocupa de problemele financiare sau legale. Din secolul al XIII-lea, existau adesea doi, cel responsabil de administrarea feudei și cel responsabil de servitori. Personalul militar – cava-

lerii, scutierii, mercenarii, portarii și paznicii – avea un statut separat de cel al slujitorilor domestici. Li se alătura apoi entourageul seniorului și soției sale: doamnele de onoare, cameristele, pajii, bărbierul (care avea și rolul de chirurg) etc.

SUTE DE LIRE CA SĂ SCAPÉ DE MIROS

În castel era frig, chiar și vara. Din veacurile XI (în Peninsula Iberică) – XIII (în Insulele Britanice), castelele erau adesea realizate din piatră, un material rezistent în caz de asediu, dar care menținea o temperatură scăzută în incintă. Deoarece șemineul avea să fie inventat abia spre finalul Evului Mediu (*Magazin istoric*, nr. 12/2015), nu se aprindea focul decât în încăperile mari, cum era sala cea mare, în vetre deschise – altfel, camerele de dimensiuni mai mici s-ar fi umplut de fum.

Era întuneric chiar și pe timp de zi, întrucât ferestrele aveau dimensiuni mici. Geamurile au apărut târziu, în secolul al XIII-lea, la început doar la Curțile regilor sau marilor baroni, și erau realizate din sticlă colorată, precum vitraliile. Anterior, se foloseau obloane din lemn fixate cu o bară de fier. Pentru iluminat, oamenii utilizau mai ales lumânări, opaițe sau torțe. Nu întâmplător, mulți scribi medievali au lăsat în urmă măturii pe manuscritele pe care le copiau, în care se plâneau că își pierdeau văzul. Trep-tat, în secolele ulterioare,

*Scenă de vânătoare din Cartea vânătorii,
manual francez scris între 1387 – 1389*

Interior de bucătărie, pictură de Marten van Cleve (1527–1581)

ferestrele au fost lărgite și geamurile din sticlă transparentă au devenit mai răspândite.

Igiena nu era la ordinea zilei. Cetățile erau adesea infestate de șobolani, inclusiv camerele luxoase ale seniorului. Ocazional, dispuneau de latrine private sau oale de noapte, însă restul personalului castelului se folosea de latrine comune. Resturile ajungeau în șanțul de apărare sau în gropi, iar vara, din pricina căldurii, mirosul emanat era de nesuportat.

Regele Henry al III-lea al Angliei, nemaisuportând duhoarea, dăduse o poruncă în timp ce se deplasa de la o reședință la alta: „Întrucât latrina [...] din Londra se află într-un loc necuvenit și indecent, iar prin urmare miroase groaznic, îți poruncim, din credință și dragostea pe care ne-o datorezi, să nu eziți să construiești o latrină nouă [...] într-un loc mult mai cuvenit și bun pe care să-l găsești acolo, chiar dacă va costa și sute de lire.” Suma propusă de rege era exor-

bitantă; lira medievală engleză nu era o monedă propriu-zisă, ci reprezenta 349,9 g de argint (din care se băteau 240 de monete), iar o singură astfel de unitate echivala aproximativ cu prețul unui manuscris sau al unei nicovale. Monarhul a dat o poruncă asemănătoare în 1251, înaintea unei vizite în orașul York, unde avea să stea în palatul arhiepiscopului, poruncind să se construiască o latrină care să aibă „o groapă cât mai adâncă”.

Servitorii care trebuia să curețe latrinele și gropile respective erau mai bine plătiți, însă meseria putea să fie și fatală. La 10 august 1326, Richard, un servitor din Londra, a căzut în groapa

de resturi pe care o curăța și a murit înecat. Pe post de „hârtie igienică” se folosea fânul, care, noaptea mai ales, când lumânările erau o necesitate, reprezenta un pericol de incendiu.

O SĂRITURĂ, UN FLUIERAT ȘI UN VÂNT

Zidurile castelelor erau adesea văruiți, iar interioarele erau ornamentate cu picturi sau tapiserii atârinate. Covoarele – apărute în Europa Occidentală din spațiul musulman, în urma Cruciadelor – erau inițial folosite pentru ziduri, mese sau bănci; abia mai târziu au fost puse pe podele. Matthew Paris a consemnat amuzamentul și bârfele locuitorilor Londrei în 1255, când Eleanora de Castilia, soția spaniolă a prințului moștenitor englez, avea „chiar și podeaua acoperită cu tapiserie [...] după obiceiul țării lor [spaniolilor]”.

Indiferent de dimensiunile acestora, castelele aveau un element comun, sala cea mare, unde aveau loc ceremoniile, erau primiți oaspeții și se mâncau mesele principale. Prânzul era cel mai marcant moment al vieții la castel, când nobilii și entourageul lor se adunau la un loc. Servitorii pregăteau fețele de masă și tacâmurile, iar apoi se anunța ora în castel cu un sunet de corn. Slujbașii pregătiți cu ulcioare cu apă și prosoape îi ajutau pe meseni să se spele pe mâini.

Așezarea la masă se făcea în funcție de statut. Alături de senior și de familia sa stăteau oaspeții de seamă, prioritar demnitarii eclesiastici, apoi cei laici.

Brutar medieval cu ucenicul său

*Un dormitor medieval,
miniatură englezească
din veacul al XIV-lea,
având ca temă
nașterea Sfântului Edmund*

Cina trebuia să urmeze un anumit ceremonial (*Magazin istoric*, nr. 11/2016; 1, 3, 5/2017), reflectat inclusiv în așezarea șervetelor și tacâmurilor. După rugăciune, servitorii aduceau mâncarea, începând cu pâinea și untul, apoi vinul și berea. Urmau două sau trei feluri de mâncare, adesea preparate din carne (exceptând zilele de post, când se mânca pește), iar ultimul fel consta din fructe, nuci, brânză, vafe și vin aromat. În zilele de sărbătoare sau la ocaziile deosebite, ospățul era și mai bogat (*Magazin istoric*, nr. 8 – 9/2012). Scutierii prezentau mâncarea stăpânilor și o așezau la masă în locuri strict reglementate, apoi așezau un fund de lemn și țineau bucățile de carne în timp ce patronii lor le tăiau.

Ingredientele din supe și ciorbe se mâncau cu lingura, iar zeama se sorbea. Carnea se tăia cu cuțitul și se înfuleca apoi cu mâna. Fiecare fel de mâncare era împărțit la două persoane, iar cel de rang mai mic, mai tânăr sau bărbatul ajutat, tăia carnea și îi dădea să bea din cupă celui de rang mai înalt, mai bătrân sau femeii. Nu erau permise răgăituri, lăsatul lingurii în farfurie, pusul coatelor pe masă și îmbucăturile prea mari.

Ospățul era însoțit de distracții și muzică. Seniorii angajau adesea menestreli și trubaduri (*Magazin istoric*, nr. 8/2000), iar la masă se glumea și se făcea schimb de povești. Oaspeții, uneori însoțiți de un acompa-

niament muzical, delectau cu istorii, cântece și poezii, adesea compuse de ei înșiși.

Din secolul al XII-lea, au început să apară bufonii (*Magazin istoric*, nr. 3/1968, 3/1992). Inițial era vorba de servitori care aveau alte funcții în castel sau de membri ai entourageului seniorului, care îi distrau pe nobili doar la ocazii speciale. Un astfel de exemplu a fost bufonul regelui Henry al II-lea al Angliei, Roland *the Farter* („cel care trage vânturi“). Monarhul i-a acordat lui Roland propria feudă, cu condiția ca acesta să vină la fiecare masă de Crăciun de la Curte, unde „să facă o săritură, să fluiere și să tragă un vânt“ pentru amuzamentul mesenilor.

Din veacul următor, au apărut bufonii profesioniști. În afară de menestreli talentați, unii educați

în bresle sau în trupe, mulți erau persoane cu dizabilități mentale sau fizice. Aveau dublul rol de a-i amuza pe nobili, dar și de a le aminti, prin glumele lor ofensatoare, de efemeritatea bogățiilor lumești. Spre deosebire de predecesorii lor, în afară de trucuri și glume, acești profesioniști cântau melodii vulgare, alergau dezbrăcați prin sală, făceau mizerie sau chiar îi mușcau pe cei care îl deranjau pe senior. Cei mai cunoscuți bufoni și menestreli proveneau din Franța, iar mulți călătoreau prin continent în trupe ambulante, sperând să își găsească un angajator de lungă durată.

DESFRĂUL GUSTĂRII DE NOAPTE

Pe măsură ce castelele au evoluat și au devenit din ce în ce mai comode, seniorii au început să prefere intimitatea. Adesea, în loc să cineze alături de curteni în sala cea mare, mâncau separat. Capela cetății a fost în cele din urmă dublată de o capelă privată, rezervată familiei seniorului. Din veacul al XIII-lea, au început să se construiască și camere

*Sala cea mare
a castelului
Chillingham,
după
renovările
din 1344*

*Un joc de hot cockles,
pictură de Cornelis de Man (1621 – 1706)*

separate, unde puteau cina sau puteau să își desfășoare alte activități în privat. Dacă, pentru primele castele, dormitorul domnului și doamnei făcea parte din sala cea mare și era separat doar de o cortină sau de o draperie, spre finalul Evului Mediu le erau rezervate etaje întregi.

Au existat voci care s-au opus acestei tranziții. Poetul William Langland (cca 1332 – cca 1386) îi acuza pe nobili și pe bogați că mâncau în privat „ca să se descolorosească de sărmani”. Episcopul

Robert Grosseteste o sfătuia pe contesa Margareta de Lacy: „Când nu sunteți împiedicată de boală sau de oboseală, forțați-vă să mâncați în sală, în fața poporului vostru, căci așa veți dobândi mari foloase și mare cinste [...] Să interziceți cinele și prânzurile în afara sălii și în camerele private, căci de aici apar risipa și necinstea pentru domn și doamnă.”

La final, se strângea masa, convivia se mai spălau o dată pe mâini, iar apoi se îndeletni-

ceau după-amiaza cu distracții (*Magazin istoric*, nr. 2/1980) sau cu diverse treburi. Unii mâncau gustări, adesea fructe și brânzeturi însoțite de vin. Într-un joc practicat în Anglia, *hot cockles*, un participant stătea în genunchi legat la ochi și trebuia să ghicească cine îl lovea. Mulți nobili călăreau. Se jucau zaruri și table, iar din secolul al X-lea a fost importat din lumea musulmană șahul (*Magazin istoric*, nr. 2/1970). Pe margine se paria din greu, fenomen la care participa inclusiv clerul.

Spre apus se servea masa de seară. Ea era mai ușoară decât prânzul și consta cel mai adesea dintr-un singur fel de mâncare cu câteva garnituri și brânzeturi. Gustările după ora de culcare erau acerb criticate de cler, care acuza că ar fi fost o risipă și o manifestare a lăcomiei și desfrânării.

Odată sosită seara, locuitorii castelului se pregăteau de somn. Majordomul îl ajuta pe senior; un manual medieval instruia: „Dă-i jos veșmântul și adu-i o manta, să-l aperi de frig, apoi adu-l la foc și dă-i jos pantofii și ciorapii [...] apoi să-l piepteni în cap, să-i întinzi patul, să așezi cearșaful și pernele, iar când seniorul tău se așează, trage draperia [...] Apoi alungă [din cameră] pisica sau câinele, asigură-te să fie o oală de noapte și o ploscă [pentru nevoi fiziologice] lângă senior, iar apoi să pleci politicos, astfel încât seniorul tău să se poată odihni în pace.”

Noaptea, în afară de pază, mai rămăneau treji doar majordomul sau un trimis al său, bucătarul, chelarul, responsabilul de cămară și mareșalul castelului, care inventariau cheltuielile zilei. ■

*Problemă de șah din Cartea jocurilor,
primul manual european de șah, comandat
de regele Alfonso al X-lea al Castiliei*

... CEA DE TOATE ZILELE

În anul 2018, arheologii din Iordania ce lucrau la situl „Shubayqa 1” au descoperit urmele a 24 de turte coapte în cadrul unei vetre, datate în urmă cu 14.400 de ani. Sunt cele mai vechi pâini descoperite și sunt primele exemple ce preced apariția agriculturii – cu cel puțin 4.000 de ani.

Analizele microscopice au arătat că populația preistorică utiliza în jur de 95 de plante, însă nu este clar dacă le și creșteau sau doar le culegeau. În apropiere, în cadrul altor vetre datate mai recent, au fost descoperite oseminte de animale, semințe de muștar și trei sortimente de brânzeturi.

Vatra în care s-au descoperit turtele

VILĂ AZTECĂ

În timpul lucrărilor de modernizare a rețelei electrice din Ciudad de México, capitala Mexicului, a fost descoperită o vilă din perioada aztecă. Avea o suprafață mai mare de 1.300 m², iar arheologii au descoperit și urmele unor canale (Tenochtitlan, orașul aztec, fusese construit pe insulele unui lac) pe care puteau circula bărci. Înainte de descoperire, arheologii credeau că în acel loc ar fi existat o baie publică destinată elitei aztece.

Sub podeaua vilei au fost descoperite două vase funerare, în care se află rămășițele unor bebeluși, precum și câteva morminte alături de ofrande – cățui, roțițe de fus și unelte textile. Arheologii au găsit și o statuie neterminată, înaltă de 59 cm, ascunsă probabil în momentul cuceririi spaniole.

Deasupra vilei, au fost descoperite urmele unor construcții din perioada colonială. Este vorba de patru camere, împrejmuite de ziduri groase de 50 cm, și o curte interioară, probabil o șelărie și un atelier de ceramică.

MANUSCRIS RECUPERAT

În 2007, a fost furat un manuscris al lui Nostradamus dintr-o bibliotecă din Roma. Supranumit *Nostradamus M Profeții*, avea 500 de pagini. În aprilie 2021, poliția l-a descoperit pe websiteul unei licitații din Pforzheim (Germania). A fost identificat mulțumită unei ștampile a bibliotecii din Roma, aplicată în 1991. La începutul lunii mai 2022, i-a fost înapoiat.

RĂZBOIUL EUROPENILOR DIN PERSPECTIVĂ AMERINDIANĂ

Între 1602 – 1663, Portugalia și Țările de Jos s-au aflat în război, purtat și în colonii. În 1645, olandezii au încercat să îi alunge pe portughezi din Brazilia. În luptă au fost angrenați și bășinașii

Membri ai tribului potiguara

din tribul potiguara, angajați de ambele tabere. Aceștia au lăsat un număr important de scrisori în limba tupi, descoperite în arhivele olandeze, în 1885. Sunt singurele exemple cunoscute de documente scrise de amerindieni din Brazilia înainte de independența țării în veacul al XIX-lea. Textele însă au fost foarte greu de descifrat, mai ales din pricina faptului că limba

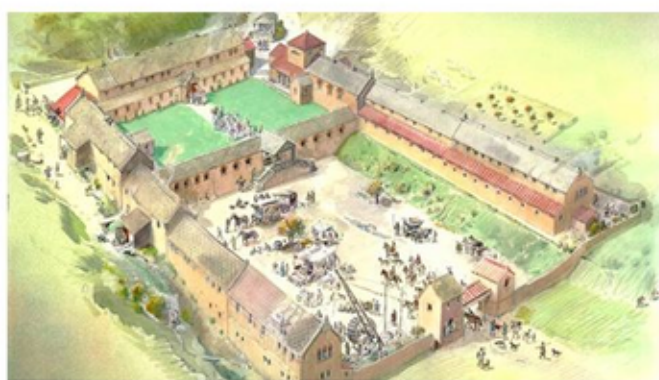
este prost cunoscută astăzi. De la mijlocul secolului al XVIII-lea, preoții portughezi le-au interzis băștinașilor potiguara să își vorbească limba, iar aceasta s-a pierdut în timp.

În urma unui efort de 30 de ani, profesorul Eduardo de Almeida Navarro, de la Universitatea din Sao Paulo, a reușit să traducă această corespondență. Utilizând relatările negustorilor francezi și ale piratilor englezi, a reușit să alcătuiască un dicționar al limbii tupi, ceea ce i-a permis să traducă integral scrisorile. Eforturile sale au fost apreciate de potiguara din ziua de astăzi, care au început, cu ajutorul filologului, să își reînvețe vechea limbă.

În mare majoritate, textele sunt adresate altor membri ai tribului, aflați în cealaltă tabără în război. Adesea, este vorba de rugăminți; deși luptau în armate adverse, nu doreau să verse sângele compatrioților, însă, din diverse motive, șefii de trib considerau că viitorul poporului ar fi fost mai bine asigurat fie de portughezi, fie de olandezi. Felipe Camarao, un potiguara considerat erou în Brazilia pentru că a luptat de partea portughezilor, a scris într-o scrisoare adresată unui șef de trib vrăjmaș, aliat cu olandezii: „De ce mă războiesc cu cei de același sânge? Vino la mine și o să te iert. O să te alătur din nou culturii noastre antice. Cei care rămân acolo [de partea olandezilor] vor fi distruși.”

O VILĂ BOGATĂ ÎNTR-O EPOCĂ SĂRACĂ

Arheologii britanici au făcut noi descoperiri în cadrul unei vile romane, aflată în satul Chedworth, din sud-vestul Angliei, datată în secolul al V-lea. În istoriografie, după retragerea armatelor romane din Britannia în jurul anului 410, teritoriul ar fi intrat într-o „epocă întunecată”. Majoritatea populației ar fi trecut la practicarea agriculturii de subzistență, iar administrația romană s-ar fi dezintegrat – este o perioadă din care s-au păstrat puține documente și urme arheologice.

Reconstituirea vilei romane

Noile cercetări au dezvăluit un bogat mozaic. Cel mai remarcabil este faptul că acesta ar fi fost realizat, conform datării cu carbon, la un moment dat în intervalul 424 – 544. Nu se cunoaște cine au fost proprietarii acestei vile. Arheologii presupun că regiunea a fost mai puțin afectată de atacurile migratorilor germanici, permițând unei mici societăți romanizate să își continue traiul obișnuit, chiar luxos. ■

ROMÂNII DIN MAREA BRITANIE

D.F. Howard a fost un diplomat britanic, șeful Departamentului Sudic din Foreign Office între 1941 și 1945. Departamentul fusese creat în 1933 și se ocupa de Italia, Austria, Cehoslovacia, Ungaria și statele din Balcani. Lui îi adresa la 4 – 5 iulie 1942 o scrisoare V.V. Tilea (Magazin istoric, 2 – 6/2000). Ca de obicei, mulțumim doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU pentru posibilitatea de a oferi și acest document, în traducere în limba română, cititorilor noștri.

Dragă Howard,

Am primit scrisoarea ta din 27 iunie, după ce m-am întors de la Londra și primele mele gânduri nu au putut fi, evident, decât să mulțumesc Guvernului Majestății Sale pentru interesul și solitudinea deosebită arătată față de compatrioții mei prin crearea unui Birou Românesc, care să se ocupe de toate problemele ce îi privesc pe cei câțiva români care trăiesc în această țară ospitalieră și să le acorde tot sprijinul și îndrumarea necesare.

Noi, românii, trebuie să fim cu atât mai recunoscători, căci Guvernul Majestății Sale nu a creat o organizație atât de costisitoare nici pentru cei peste 10.000 de germani, nici pentru cei 6.000 de austrieci sau 8.000 de unguri din Regatul Unit, nici nu a numit un *L[iaison] Officer* [ofițer de legătură] pentru ei. Acest aspect arată neîndoielnic importanța pe care Guvernul Majestății Sale o acordă românilor și maniera plină de simpatie în care dorește să îi trateze.

În ceea ce mă privește, în mod sigur îmi voi lua libertatea, așa cum am mai făcut în două rânduri, să aplic pentru ajutorul *L[iaison] Officer* ori de câte ori voi avea nevoie.

În ceea ce privește sugestia ta de a mă înscrie la *B[iroul Românesc]*, sper că Guvernul Majestății Sale și tu însuși veți înțelege și aprecia rațiunile care mă împiedică să fac acest lucru.

Titlatura de „Birou Românesc” are o tentă politică și prima reacție a celor care nu știu că a

fost creat, așa cum rezultă din scrisoarea ta, cu scopul de a fi un birou de „ajutor și îndrumare”, vor fi evident înclinați să îl privească mai curând ca o organizație politică. Orice român care dorește să se reîntoarcă în țara sa după acest război și să joace acolo vreun rol politic ar putea, devenind membru al unui asemenea Birou, fi acuzat pur și simplu că a acționat ca un agent britanic, eventual ca unul plătit, mai ales dacă ar dori să continue eforturile pentru o colaborare mai strânsă între Marea Britanie și România, pentru care, într-o mică și modestă măsură, am lucrat și eu timp de 24 de ani. Ar fi în mare măsură stânjenit nu numai în activitățile sale politice, dar și în susținerea unor relații mai strânse între cele două țări.

Personal, am fost foarte grijuliu să refuz, când eram la București, chiar și vreo funcție de director la companii deținute de britanici, pentru că am vrut să fie clar faptul că atitudinea mea pro-britanică nu era determinată de vreun interes material. Și de fapt, nu numai că susținerea prieteniei anglo-române nu mi-a adus vreun profit material, dar a presupus să cheltuiesc sume importante din banii mei pentru succesul ei.

Astăzi încă sunt de părere că este principalul interes al Guvernului Majestății Sale să îi ajute pe toți românii care pot juca un anumit rol în țara lor după acest război să se abțină de la orice pas care le-ar putea slăbi în ochii compatrioților lor atitudinea lor viitoare pro-britanică.

(Va urma)

TRECEREA RUBICONULUI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										
8										
9										
10										

ORIZONTAL: 1) Istoric roman, biograf al primilor împărați, ce a descris momentul când Julius Caesar a trecut râul Rubicon, atribuindu-i acestuia celebra zicală *alea iacta est* (zarurile au fost aruncate; Gaius... Tranquillus, cca 69 – 122 d.H.). 2) Politician și autor roman, mare adversar al lui Caesar, care a militat pentru retragerea lui din funcția de guvernator al Galiei și Iliriei după încheierea Războaielor Galice, provocându-l neintenționat pe acesta să înceapă Războiul Civil trecând Rubiconul cu armata (Marcus Porcius, 95 – 46 î.H.) – Unica fiică a lui Caesar cu soția sa, Cornelia, căsătorită cu Pompeius, a cărei moarte a dus la destrămarea alianței dintre tatăl și soțul ei. 3) Mediu aprig discutat în Senatul roman în perioada lui Caesar, în contextul în care s-a pus în repetate rânduri problema reformelor agrare și a împroprietăririi veteranilor – Partea lată a frunzei. 4) Regiune antică a Italiei, cunoscută pentru Via Flaminia, un drum important utilizat și de Caesar după trecerea Rubiconului pentru a ajunge cu armata la Roma. 5) Era Rubiconul, marcând granița dintre Italia și

Galia Cisalpina – Mihai Eminescu. 6) Oraș italian, cunoscut în Antichitate drept Hyria, Uria sau Hyrium, aflat în vecinătatea portului Brundisium, din acesta din urmă fugind Pompeius din Italia după ce Caesar a trecut Rubiconul – Bătute de Caesar, purtând chipul său, după ce a ajuns cu armata la Roma în anul 49 î.H., după trecerea Rubiconului (sg.). 7) Acronim pentru „non-disclosure agreement” – Personaj biblic, fiul lui Gad, fiul lui Iacov și Zilpa – George Topârceanu. 8) Ion Ionașcu – Munții din care izvorăște râul Rubicon, ce se varsă apoi în Marea Adriatică. 9) Caesar era față de moștenitorul său, Octavian, înainte să îl adopte – Ziua din august 48 î.H. când a avut loc ultima bătălie dintre Caesar și Pompeius, la Pharsalus, în urma căreia acesta din urmă, învins, a fugit în Egipt, unde și-a găsit sfârșitul. 10) Unul dintre ofițerii lui Caesar, care a contribuit la scrierea cărților acestuia despre Războaiele Galice și Războiul Civil, și care a cinat cu el și cu încă patru militari în noaptea ce a urmat trecerii Rubiconului (Aulus, cca 90 – 43 î.H.).

VERTICAL: 1) Om politic roman, însărcinat de Caesar cu recrutarea de soldați după trecerea Rubiconului și trimis apoi să îi învingă pe partizanii Senatului din Africa, unde a pierit în luptă (Gaius... Curio, cca 84 – 49 î.H.). 2) Exclamație – A fost transmis de Senat lui Caesar pe 7 ianuarie, ce-l obliga să demisioneze din funcție, acesta alegând însă să înceapă Războiul Civil, trecând Rubiconul. 3) Regiune antică a Italiei, unde a existat o civilizație importantă cucerită apoi de Roma, de unde au provenit și ultimii regi ai „Orașului Etern” – Constantin Hangerli. 4) În acest anotimp aveau loc *Ludi Romani*, principalul festival al calendarului roman, care a fost prelungit cu o zi dedicată lui Julius Caesar după moartea sa – Numele a două personaje biblice, fiii lui Abdiel, respectiv al lui Shomer. 5) Abreviere pentru Luftfahrt-Bundesamt – Regiune antică a Greciei, unde a fugit Pompeius și majoritatea Senatului după ce Caesar a trecut Rubiconul. 6) Nicu Juvara – Vreme de trei a zăcut trupul neînsuflit al lui Caesar pe treptele Senatului după asasinarea sa. 7) Lună a calendarului roman, cunoscută anterior drept Quintilis, redenumită în cinstea lui Caesar după moartea acestuia – Sat din Myanmar. 8) Municipiu roman din provincia Hispania Baetica, aflat astăzi pe locul localității Montemayor, Spania, unul dintre puținele orașe din regiune care nu a trecut de partea lui Pompeius în vremea Războiului Civil, drept mulțumire Caesar acordându-i apelativul *Fidentia* – Abreviere pentru International Ornithologists' Union. 9) Abreviere pentru „Subscriber Identity Module” – Cognomenul lui Pompeius, însemnând „cel Mare”, pe care acesta l-a primit în urma biruințelor din anul 81 î.H. din porunca dictatorului Sulla, acesta încercând să se asigure de loialitatea lui. 10) *In...*, termen din dreptul roman, în baza căruia Julius Caesar intenționa să candideze la funcția de consul după terminarea mandatului de guvernator al Galiei și Iliriei, cu toate că nu era prezent în Roma, tentativă blocată de adversarii săi din Senat.

Dicționar: LIMB, ME, NDA, ERI, AHL, LBA, INNI, IOU, SIM.

Andrei OPREA

DIALOG CU CITITORII

ÎN ATENȚIA CORESPONDENȚILOR

Le reamintim cititorilor și colaboratorilor noștri că vechea noastră casuță poștală, CP 15 – 702, nu mai funcționează. Îi rugăm pe corespondenții noștri să ne scrie doar la noua noastră adresă, București, Calea 13 Septembrie nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, sector 5. Adresele de e-mail și pagina de Facebook rămân neschimbate.

DIN VREMI DE ODINIOARĂ

Domnul AUGUSTIN RUS, mai vechi corespondent al revistei, ne scrie: Pentru majoritatea satelor și comunelor din Transilvania, există întocmite, mai demult sau mai recent, monografii cu informații istorice, demografice, economice, culturale, etnografice, folclorice etc. Autorii lor sunt de profesii diferite, de obicei fii ai satelor. Îndemnul adresat de Nicolae Iorga, cu peste un secol în urmă,

„numai atunci când fiecare localitate, fiecare colț de țară vor avea scrisă istoria lor, vom avea scrisă în întregime istoria națională“ a fost treptat pus în aplicare. Tot marele istoric și-a dat seama cât de dificilă este scrierea istoriei satelor, deoarece țăranii „nu scriu letopisețe, nu sapă pisanii în lespezi de piatră, ei se întorc de cele mai multe ori neștiuți în pământul strămoșilor“.

La 21 iulie 2022, la Căminul Cultural din comuna Silivașu de Câmpie a fost lansată cartea *Silivașu de Câmpie – Amintiri din vremi de odinioară*, avându-l ca autor pe Vasile Lechințan. Arhivist, istoric, publicist, scriitor, fiu al satului, trecut la 9 iulie 2021 în veșnicie, un foarte bun cunoscător al istoriei Transilvaniei, și-a dedicat întreaga viață cercetării și publicării documentelor istorice. Munca în Arhivele Naționale, Direcția județeană Cluj, l-a ajutat să-și lărgască mult cunoștințele în domeniul istoriei, să absolve Facultatea de istorie din București și să-și susțină teza de doctorat cu tema *Revoluția*

de la 1848 – 1849 în comitatele Cluj, Turda și scaunul Arieș. Beneficiind de această „zestre“, Vasile Lechințan a reconstituit universul satului transilvănean, cu specificul întâlnit în satul său natal – Silivașu de Câmpie. Talentul literar l-a ajutat să descrie cursiv și plăcut modul de viață al țăranilor, aspectul caselor și acareturilor gospodărești, să relateze poveștile spuse la moară, la gura sobei, la cooperativă etc. A apelat la documente din arhive, emoționante fiind scrisorile trimise de pe front în timpul Primului Război Mondial de soldați către familii, dar și ale familiilor către ei.

Orizontul satului, al copilăriei și adolescenței au lăsat urme de neșters în memoria acestui „vrednic bărbat“, stabilit la Cluj, unde și-a parcurs treptele vieții cu discreție și modestie, devenind un cărturar polivalent, dar mai ales un om cu aleasă omenie, fapt remarcant de toți cei care l-au cunoscut. Prin opera sa, parcă ne-a invitat să descoperim trecutul sub multiplele lui aspecte ori sensuri ascunse.

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista Magazin istoric figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356. Abonamentul se poate realiza și online, pe website-ul Poștei Române: <https://www.posta-romana.ro/abonamente-presa/magazin-istoric-328.html>

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Clădirea Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, sector 5 (interior 3706 de la intrare sau numerele de telefon 0755 290 606 și 021 312 68 77).

Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea online a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești. Toate materialele trimise sau predate redacției nu se returnează.

CONTENTS (Romanian History) N. Iorga How Alexandru Ioan Cuza was also elected as Prince of Wallachia • D. Deletant A document penned by Iuliu Maniu, analysing the shifts of Interwar international politics • M. E. Ionescu October 1963. Romania turns towards the West (II) • F. Păcurariu In Budapest, during the Revolution of 1956 (III) • S. Chefani-Pătrașcu A lesser-known portrait of Prince Cuza, by painter Anton Ventzel • P. Otu Unedited letters between Ion I.C. Brătianu – Dumitru Iliescu • S. Dumitru The legend of the Doamnei River and its historical basis • E. Teodorescu An invitation to the Romanian Academy Library: Doina Nora Michăilescu, a wonder-child of music • D. Lupu Stories of Bucharest: three printing workers from the time of the Phanariotes • Cristina Țurlea, historian of bank architecture • L. Cîmpeanu John Hunyadi, apprenticeship at arms • N. Tătăranu, A. Spănu Recollections from the Stalingrad front (III) • V.-A. Nicolae Gheorghe Gheorghiu-Dej's track car, restored • A.-S. Ionescu The portrait of Omer Pasha by C.D. Rosenthal • I. Mastan Witch trials in Brașov • C. Păiușan-Nuică, D.C. Obreja An unpublished photograph at the grave of Ecaterina Teodoroiu • In Bucharest, 50 years ago • M. Tudosă A Derringer-type pistol within the collection of the Piatra Neamț History and Archaeology Museum • M. Vasileanu 50 years since the death of Alexandru Mironescu • Romanian Documents at Hoover Institution (CCI)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Н. Йорга Как был избран Александру Иоанн Куза господарём и Валахии • Д. Делетант Документ, написанный Юлиу Маниу, анализ эволюции межвоенной международной политики • М.Е. Ионеску Октябрь 1963. Румыния поворачивается на Запад (II) • Ф. Пăкурариу В Будапеште в дни революции 1956 г. (III) • С. Кефани-Пăтраш-ку Малоизвестный портрет Кузы Водэ, написанный художником Антоном Венцелем • П. Оту Неизданная переписка Ион И.К. Брăтиану – Думитру Илиеску • С. Думитру Легенда о «Рыул Доамней» и её историческая основа • Е. Теодореску Приглашение в Библиотеку Академии: Дойна Нора Михăилеску, вундеркинд музыки • Д. Лупу Истории Бухареста: три типографа фанариотской эпохи • Кристина Цурля, историк банковской архитектуры • Л. Кымпяну Янку де Хунедоара, обучение оружейному делу • Н. Тăтăрану, А. Спыну Воспоминания со сталинградского фронта (III) • В.-А. Николае Дрезина Георге Георгиу-Дежа – восстановленная • А.-С. Ионеску Портрет Омер-Паши – живописец К.Д. Розентал • И. Мастан Суды над ведьмами в Брашове • К. Пăюшан-Нуикă, Д.К. Обreja Неизвестная фотография на могиле Екатерины Теодорою • В Бухаресте, 50 лет тому назад • М. Тудосă Дерринджер пистолет в коллекциях Историко-археологического Музея в Пятра Нямц • М. Василяну К полувеку со дня смерти Александру Миронеску • Румынские документы в Гуверском Институте (CCI)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Unic, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar.

Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul

magazi, istoric

